

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A MAGYAR VÁROSOK HÁZTARTÁSA

ÍRTA:

DR. BENE LAJOS

76. KÖTET

4. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ara 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: Dr ILLYEFALVI L. LAJOS

A MAGYAR VÁROSOK HÁZTARTÁSA

ÍRTA:

Dr BENE LAJOS

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
1936. 599.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Általános rész.

Oldal

1. Bevezetés	3
2. A városi pénzügyi statisztika multja	7
3. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1934. évi adatgyűjtése	10
4. A városi háztartási statisztika módszertani szempontjai	13
a) A költségvetési vagy zárószámadási adatok feldolgozása	13
b) A bruttó és nettó költségvetéssel kapcsolatos kérdések	14
c) A megtérítések ügye	16
d) A költségvetési tételek csoportosítása	17

II. A városok háztartási statisztikája az 1934. évben.

1. A költségvetési keret nagysága	19
a) A költségvetés főösszege és a fejenkénti városi szükséglet	19
b) A szükséglet és fedezet egybevetése. — A községi pótlódó mértéke	26
2. A költségvetés részletezése	28
a) Rendes és rendkívüli kezelés	28
b) A kiadások és bevételek csoportok szerint	31
c) A kiadások tagozódásának részletesebb adatai	39
3. A költségvetés módszeres csoportosítása	45
a) A személyi és dologi kiadások kérdése	45
b) A bevételek módszeres csoportosítása	52
c) A városok fedezeti gazdálkodásának áttekintése	65
4. Alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények	68
a) Az alapok szerepe a városok háztartásában	68
b) Önálló vagyonkezelésű intézmények	72
c) A városi háztartás, alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények egyesített adatai	74
5. A városi vagyon	77
a) A vagyonleltárral kapcsolatos általános kérdések	77
b) A városi vagyon és teher nagysága	79
c) A vagyon részletezése	84
d) A tartozás részletezése és a városok kölcsönei	93

I. Általános rész.

1. Bevezetés.

Az itt következő oldalak a magyar városok 1934. évi háztartási viszonyait vonják vizsgálat alá. Bemutatják, milyen előzmények után és milyen körülmények között jött létre a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal által a városok pénzügyi viszonyait illetőleg végrehajtott adatgyűjtés. Megemlékeznek a felvételnél alapul vett szempontokról és azokról a lényegbe vágó módszerbeli kérdésekről, melyek ismerete az adatok helyes értékelésénél és felhasználásánál nélkülözhetetlen, kiváltképen a jövőben évenként végrehajtandó adatgyűjtés első megindulásánál. Majd vizsgálat alá veszi e tanulmány a nyert eredményeket, gondosan kerülve az egyes városok gazdálkodásának bírálatát — ez nem tartozik a tömegjelenségekben kutató statisztika feladatkörébe — arra törekedvén azonban, hogy az adatok egyszerű kommentálásán túlmenőleg, az összefüggések analízise terén is megtegye az első lépést. Természetesen e téren a munkálatoknak csak az első szakaszát végezhetette el, a táblázatos alakban részleteiben is közzétett anyag a további vizsgálatoknak is bő teret enged.¹⁾

A szigorúan körülhatárolt anyag a városok 1934. évi költségvetését és 1933. évi vagyonleltárát öleli fel. Nem tartozik tehát tulajdonképen az alábbi fejtegetések tárgykörébe a városi élet alakulásának sok más kérdése, mint a városok népesedése, gazdasági és kulturális fejlődése, sőt a városi gazdálkodással szorosabban összefüggő kérdések is — a városi adózás, az üzemek stb. részletes adatai — külön vizsgálatok tárgyát fogják képezhetni. A Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének munkálatai remélhetőleg rövidesen erre a célra is megfelelő számszerű alapot nyújthatnak. Erről a későbbiek során még bővebben is lesz szó.

Mindezek tekintetbevételével mégis szükségesnek mutatkozik, hogy bevezetésképen — az 1934. évi háztartási viszonyok helyesebb elbírálása

¹⁾ A táblázatos rész a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének I. része gyanánt jelent meg.

érdekében is — vázlatosan áttekintsük a magyar város háború utáni életviszonyait és az e téren bekövetkezett jelentősebb változásokat.¹⁾

Kezdjük ezt az áttekintést azzal a megállapítással, hogy *a trianoni országcsontkítás után a nemzet életében a városok súlya, jelentősége megnövekedett.* Ezt a tényt a lélekszámra vonatkozó nyers adatok is igazolják. Egész Magyarország 18,264.533 főnyi népességéből 2,197.307 fő, tehát 12·0% a törvényhatósági városokban lakott, míg a mai területen — ugyanazokat az 1910. évi adatokat véve alapul — a törvényhatósági jogú városokra 7,615.117 lélekből 1,470.316 jut. Ezzel az arány 19·3%-ra emelkedett, amiben természetesen a főváros megnövekedett súlya játssza a döntő szerepet. Budapest ugyanis a korábbi 4·8% helyett 11·6%-át teszi a megmaradt terület lakosságának. A rendezett tanácsú városok beszámításával (utóbbiak lélekszámbeli aránya 10·3%-ra emelkedett az egész Magyarország 8·4%-ával szemben) a mai területen 2,253.180 főnyi városi népesség maradt, ami Nagy-Magyarország korábbi 20·4%-ával szemben a városi elem 29·6%-os részese-dését jelentette.

Mindezek az adatok az 1910. évi lélekszám és az akkori közigazgatási beosztás alapulvételével mutatják be a városi és vidéki népesség egyensúlyi állapotában bekövetkezett erőszakos változásokat. E mellett *a közigazgatási jelleg átalakulásai* is jelentékenyen kihatottak a mai városnépességi helyzet kialakulására. A mai megyei városok közül csak 32 bírt már a háború előtt (1920-ban is csak 33) városi jelleggel, míg 11 nagyközség rendezett tanácsú várossá való átalakulása 1920 után következett be.²⁾ Ez a körülmény, mely *283.747 főnyi népességnek* ³⁾ *a városi életbe való bekapcsolódását jelentette,* szintén a városi elem relatív súlyának növekedését idézte elő.

Végül pedig *a városi agglomeráció természetes folyamata* is tovább haladt előre. A mai közigazgatási beosztás alapulvételével városaink 1910 és 1920 között 7·1%-os, a következő évtizedben pedig 9·2%-os népgyarapodást értek el. Ha tehát a városi néptömrülés fokozódása nem is oly mértékű, mint korábban, a vidéknek e két évtizedben elért 3·8, illetve 8·4%-os szaporulatát még mindig felülmulja.

¹⁾ A városi élet fejlődésének a távolabbi múltba visszavezető rajzát — célkitűzésünk szűkebb volta mellett — azért is mellőzhetőknek véljük, mert *dr. Laky Dezső* a magyar városok háztartásáról írt alapvető munkájában (Magyar Statisztikai Közlemények 58. kötet) a magyar város és a városi pénzügyek történetének mesteri rajzát adta.

²⁾ Az 1918. évben Békéscsaba, 1920-ban Kálcsa és Magyaróvár, 1921-ben Salgótarján, 1922-ben Csongrád és Kíspeszt, 1923-ban Balassagyarmat, Pesterzsébet és Rákospalota, 1924-ben Hajdúhadház és Mohács, 1926-ban pedig Budafok alakult megyei (illetve akkor rendezett tanácsú) várossá. (Megjegyzendő, hogy Hajdúhadház 1935. január 1. óta ismét nagyközség, ez a változás azonban az 1934. évre vonatkozó anyagunkat még nem befolyásolja.) Komárom törvényhatósági jogú város megmaradt része az 1923. évi XXXV. t.-c. értelmében alakult át rendezett tanácsú várossá.

³⁾ Az 1920. évi népszámlálás alapján.

Mindezen körülmények együttes hatása nyomán elértük azt a határt, hogy 1930-ban Magyarország lakosságának már csaknem pontosan $\frac{1}{3}$ része (33·5%-a) a városokban élt.¹⁾

Szorosabb tárgykörünkben, a városok háztartása terén is lényegbevágó változások következtek be. Említsük mindenekelőtt azokat a nagy átalakulásokat, melyek a városi feladatok megsokasodása és szétágazóbbá válása terén végbementek. A város már a háborút megelőző időben sem volt az, mint korábban: tisztán bürokratikus igazgatást végző szerv. Ami azonban a legutóbbi 20 év alatt egészségügyi, kulturális, szegényügyi, szociális és egyéb vonatkozásokban a városi feladatok szaporodása terén bekövetkezett, az pénzügyi szempontból is döntő súllyal esik latba.²⁾ A természetes fejlődés előidézte újabb feladatok mellett a városokra törvényhozási úton vagy rendeletekkel hárított újabb terhek sem kicsinyelhetők le.

Az új szükségleteknek megfelelően a városi jövedelmek is új alapokra helyeztetek a háború előtti idővel szemben.

E téren az első jelentékeny lépést az 1921. évi XXXIX. t.-c. tette meg, midőn az általános forgalmi adóból a városoknak az adókezelésnél való igénybevételeik kapcsán részesedést engedélyezett. Ezt a részesedést — melynek jelentőségét ugyan a forgalmi adózás terén hozott újabb rendelkezések erősen csökkentették — az 1925. évi XXIII. t.-c. is fenntartotta.

Az 1922. évi XXIII. t.-c. a kereseti adóbevételek (százalékos kereseti adó és alkalmazottak kereseti adója) egész összegét engedi át a városoknak és ezzel bevételeiknek egyik legfontosabb alapját teremti meg. A 8700/1923. M. E. számú rendelet 1924. január 1-től az italmérési illetéket juttatja a városoknak, mely azelőtt a kincstár bevétele volt és a városok abból csak részesedést kaptak.³⁾ Az állami bor- és húsfogyasztási adók megszüntetéséről és városi fogyasztási adóknak önálló alapon való kivetéséről az 1923. évi XXXIII. t.-c. intézkedik.

A szorosanvett városi háztartás mellett az üzemi gazdálkodás terén is nagy változások következtek be, melyek a fokozódó városi szükségletekkel összefüggésben az üzemek jelentőségének megnövekedésére vezettek. Részben

¹⁾ A városi agglomeráció fejlődésére nézve lásd: dr. Kenéz Béla: A városok fejlődése és jelentősége. Dr. Schneller Károly: Magyarország városi és vidéki népessége. Dr. Thirring Lajos: Népgyarapodás és néptömrülés Magyarország mai területén. (Magyar Statisztikai Szemle, 1931. 454. old.) Utóbbi tanulmány közli a mai Magyarország városainak lélekszámát 1869-ig visszamenően. Ezen érdekes adatok szerint mai városaink 1869 és 1930 között 141·4%-kal, sőt a tj. városok 172%-kal szaporodtak, szemben a vidék 51·9%-os népszaporulatával.

²⁾ A városokra nehezedő újabb feladatokról és terhekről kitűnő áttekintést nyújt Győr város volt tanácsnokának Éberth Gézának munkája: A magyar városok pénzügyi és beruházó tervezete (1931).

³⁾ Törvény alakjában az 1924/25. évi állami költségvetésről szóló 1925: IX. t.-c. ismétli meg ezt a rendelkezést.

magánkézben levő víz-, gáz- és villamosművek megváltásával — utóbbi kettőre a főváros is példát nyújt — részben pedig a hiányzó közművek saját kezelésben való megvalósításával a városok egymásután léptek az intenzívebb községi üzemi gazdálkodás terére.

A városoknak úgy ebben a törekvésükben, mint általában a beruházások végrehajtásánál nagy segítségükre volt a szanálást követő évek hitelviszonyainak alakulása, mely a kölcsönigények kielégítését lehetővé tette. Miután az 1925. évi XXII. t.-c. a vidéki városok kölcsönügyét — a kötvénykibocsátást, a hitelművelet keretének nagyságát, a kölcsönök biztosítását — intézményesen rendezte, az 1925. és 1926. években kibocsátott »Speyer«-kölcsönök 16 millió dollárt juttattak a vidéki városok beruházási akciója javára.¹⁾ E mellett más hitelforrásokat is sikerült városainknak beruházásaik érdekében megnyitni. A székesfővárosnál az 1927. évi 6%-os 20 millió dolláros kölcsön volt a hitelszükséglet kielégítésének legfontosabb eszköze.

A városi háztartásnak újabkori fejleményeivel kapcsolatban meg kell emlékeznünk azokról a jogszabályokról is, melyek a háztartás alaki vitelét és annak kormányhatósági ellenőrzését helyezték új alapokra. E jogszabályok sorozata már a szanálási törvénynek (1924. évi IV. t.-c.) az önkormányzatokra vonatkozó részével (lásd még 171.000/1924. P. M.) kezdetét vette. A továbbiak részben a költségvetés elkészítésére, annak mikénti összeállítására (42.200/1927. B. M.) tartalmaznak intézkedéseket, részben tágabb teret nyitnak a kormány ellenőrző tevékenységének, pénzügyi ellenőr kiküldésére adnak módot, sőt egyes esetekben a városi költségvetés megváltoztatásának, törvényes kötelezettség teljesítéséhez új tételek beállításának a jogát is biztosítják a kormány részére. (1927. évi V. t.-c.)

Részletesebb statisztikai vizsgálatok nélkül is megállapítható, hogy a szanálást követő időkben a városok háztartása úgy kereteinek bővülésében, mint a városi szükségletek teljesebb kielégítésében megnyilvánuló fejlődésnek indult. Az 1930. évben Budapest költségvetése 194,851.715, a törvényhatósági városoké 56,005.000, a megyei városoké pedig 55,289.000 pengő szükségleti főösszeget tüntet fel. A válságokozta bevételecsökkenés és a kiadásoknak ezzel járó megszorítása eléggé közismert tények, hogysem azokkal e bevezető sorok keretében behatóbban foglalkozni kellene. Budapest 1934. évi költségvetése 163,051.673 pengő kiadást tüntet fel, 16·3%-kal kevesebbet, mint 4 évvel korábban, — pedig már az 1930. évet is valamelyes hanyatlás jellemzi. A törvényhatósági városok 41,336.389 és a megyei városok 40,511.662 pengős költségvetési kerete az 1930. évekhez képest 26·2, illetve 26·7%-os visszaesést jelent.

¹⁾ Az I. Speyer-kölcsön (4846/1925. P. M.) 7½% kamat mellett 10 millió, a II. kölcsön (5445/1926. P. M.) 7% kamat mellett 6 millió dollárt bocsátott rendelkezésre. Utóbbi kölcsönre való tekintettel az igénybevehető kölcsönösszeget az 1926. évi XV. t.-c. 18. §-a emelte fel.

A további vizsgálatok a kiadások kényszerű visszafejlesztése után adódó költségvetési tételek részletes elemzését fogják nyújtani. Úgy ez a körülmény, mint a városok háború utáni népszaporodási, gazdasági és jogrendszerbeli — az előzőkben csak egészen vázlatosan érintett — helyzete az adatok elbírálásánál minden vonatkozásban tekintetbe veendő.

Az itt összefoglalt általános utalásoktól eltekintve azonban e munka teljes egészében a városi háztartás jelen (1934. évi) állapotát tartja szem előtt és a múltba visszpillantó statisztikai egybevetéseket nem végez. A háború előtti adatokkal való összehasonlítást egyébként a költségvetések, illetve zárószámadások, valamint a statisztikai feldolgozás lényegesen megváltozott rendszere nem is tenné olymértékben lehetővé, hogy az a mai városi gazdálkodás elbírálásához minden tekintetben helytálló és megbízható eredményekre vezetne.

2. A városi pénzügyi statisztika multja.

Mielőtt a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal jelenlegi adatgyűjtésének módszerét és főbb eredményeit ismertetnők, meg kell emlékeznünk a hasonló tárgyú korábbi statisztikai munkálatokról. A régebbi mult beható ismertetésére azonban e tekintetben nincs szükség, minthogy az alább felsorolt szakirodalom a városok pénzügyi statisztikájának fejlődését beható méltatásban részesítette. Ezért a következőkben csak a városi háztartási statisztika történetének főbb határjelzőit említjük meg, az illetékes statisztikai szervek szerinti összefoglalásban.

A *m. kir. Központi Statisztikai Hivatal* alapításának időpontjáig visszanyúló kísérletek és tervezgetések után, már az 1881. évben megvalósította első e tárgyú adatgyűjtését, mely a városok és községek háztartási adatait egységes alapon állapította meg.¹⁾

A városi háztartási statisztika nagyszabású és alapvető fontosságú adatgyűjtését ugyancsak a *m. kir. Központi Statisztikai Hivatal* hajtotta végre. Ez a felvétel a szorosán vett háztartási adatokon kívül a városok közérdekű adataira, tisztviselői létszámára és illetményeire, a városi adózásra és az üzemekre nézve is kimeríthetetlen forrásanyagot képez. Az adatgyűjtés az 1908-ban, illetve 1909-ben végrehajtott községi és vármegyei háztartási statisztika harmadik lépése gyanánt, az 1910. évben valósult meg. A felvételi és feldolgozási munkálatok szellemi vezetője *dr. Laky Dezső* volt, aki a magyar városi háztartási statisztika alapvetését képező szöveges részt is írta.²⁾

¹⁾ Az eredmények közzététele: »A községek háztartása és pótdójuk az 1881-i költségvetések alapján« c. kötetben. Lásd továbbá: *dr. Jekelfalussy József*: A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban. (Akadémia. Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. 1883.)

²⁾ *Dr. Laky Dezső*: Magyarország városainak háztartása az 1910. évben. (Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 58. kötet, 15. oldal.)

Az 1930. évtől kezdve a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal *évkönyveiben* hozza nyilvánosságra a törvényhatósági és megyei városok költségvetésének csoportonként részletezett főeredményeit. Ezek a táblák az egyes városok saját csoportosítási rendszeréből adódó eredményeket közlik.

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal szintén úgyszólván alapítása óta foglalkozik városi pénzügyi kérdésekkel. Fennállásának első időszakában, melyet a fiatal magyar statisztikai tudomány bátor lendülete jellemez, első igazgatója, dr. Körösy József a *nemzetközi városi pénzügyek statisztikájára is kísérletet tett*. Francia nyelven megjelent sorozatos kiadványai igen figyelemreméltó kezdetet jelentenek ennek a felette nehéz nemzetközi összehasonlításnak a megvalósítása terén.¹⁾

Budapest székesfőváros pénzügyeinek statisztikája kezdettől fogva hozzátartozott a hivatal munkaköréhez és a Statisztikai Évkönyvek megindulásuktól, 1894-től kezdve tartalmazzák a vonatkozó adatokat. A főváros háztartását érintő fontosabb rendelkezések évenként a Statisztikai Évkönyvhöz tartozó közigazgatási jelentésben közöltetnek.²⁾

Az összes magyar városok háztartását illetőleg sem jelenti a most közzétett anyag a Székesfővárosi Statisztikai Hivatalnak első ilyen természetű munkáját. A hivatal ugyanis az 1908. évben a magyar városok statisztikai évkönyvének anyaggyűjtési munkálatai kapcsán az évkönyv rendkívül bő anyagának egy fejezete gyanánt begyűjtötte, feldolgozta és közzétette az integer Magyarország 138 városának háztartási statisztikai adatait. A hatalmas kötet dr. Thirring Gusztáv igazgató szerkesztésében, 1912-ben került nyilvánosságra. A kötet a zárószámadások alapján a kiadások és bevételek főeredményeit, fontosabb tételek szerint való részletezését, a kölcsönök és beruházások egyenkinti adatait, valamint a vagyonleltár anyagát tartalmazta.

Ugyancsak a magyar városi élet általános statisztikai keretébe beillesztve óhajtotta a városok háztartási adatait az 1927. évre vonatkozó adatgyűjtés is megállapítani. Az adatgyűjtés megvalósítására sor is került, de a beszerzett értékes anyag közzététele a súlyosodó pénzügyi viszonyok nyomása folytán már nem volt lehetséges. Ezt megelőzőleg már közzétette dr. Illyefalvi

¹⁾ Statistique internationale des grandes villes 1865/74. II. Stat. des finances. Budapest 1877. — Bulletin annuel des finances des grandes villes 1877—1886. Commission permanente du congrès intern. de stat. Budapest—Paris.

²⁾ Budapest pénzügyi viszonyainak az 1874—1912. évekre vonatkozó összefoglaló feldolgozását adja dr. Rácz Gyula: A pénzügyek című tanulmányában. (A negyvenéves Budapest. Értekezések a városi közigazgatás köréből.) — A háború utáni időszak pénzügyeinek alakulására nézve lásd: dr. Homolyai Dezső: A főváros pénzügyei. 1919—1931. (Statisztikai Közlemények. 66. kötet. 2. szám.) — A főváros és a környező városok és községek pénzügyeiről érdekes összefoglaló képet nyújt dr. Szigeti Gyula: Nagy-Budapest terve pénzügyi vonatkozásban az érdekelt városok és községek háztartási előirányzata alapján. (Statisztikai Közlemények 70. kötet 4. szám.)

I. Lajos a Magyar Városok Évkönyve hiányát pótlendő, a fontosabb újabb városközi összehasonlító adatokat a székesfőváros 1926. évi statisztikai évkönyvének keretébe illesztve.¹⁾

A városok háztartásának ügyében illetékes mindkét minisztérium — a *belügy- és pénzügyminisztérium* — foglalkozott a kérdés statisztikai vonatkozásaival. Az első ilyen természetű kiadvány a pénzügyminisztérium részéről jelent meg az 1893. évben, mely a városi adók és pótdadók feldolgozási eredményeit tartalmazta. Ugyancsak a pénzügyminisztérium hozta nyilvánosságra az 1904. évben a pótdadózásra vonatkozó adatokat.

A világháborút megelőző évtizedben a figyelem fokozott mértékben fordult a városi háztartás statisztikája felé, ami abból is kitűnik, hogy két statisztikai hivatalunk munkálataival közel egyidőben, az 1908. évben hajtott végre a belügyminisztérium is részletes városi háztartási statisztikáját. A kérdés egész területét felölelő adatgyűjtés eredményeit azonban nem hozták nyilvánosságra.

A háborus évek és az utána következő időszak hosszú szünete után ismét a pénzügyminisztérium foglalkozott statisztikai szempontból a városok pénzügyeivel és az 1931. évben hozta nyilvánosságra »Az önkormányzati testületek háztartási joga és statisztikája« című kötetét, *dr. Lukáts Ödön* h. államtitkár szerkesztésében.

A hivatalos statisztikai felvételek helyettesítése vagy kiegészítése céljából *magánszemélyek által végrehajtott értékes munkálatok* eredményei is nyilvánosságra kerültek. *Paulovits Márton* szegedi számtiszt (1898.) és *Lukáts Ödön* nagyvárad tanácsnok (1907.) munkálatai a régi Magyarország városainak háztartását illetőleg bírnak történeti értékkel. Újabb időben értékes anyagot hozott nyilvánosságra *Éberth Géza* győri tanácsnok két munkája, amelyekben Győr városára vonatkozó részletes adatok mellett az összes magyar városok főbb statisztikai eredményeit is összefoglalja.²⁾

A magánmunkálatok között kell megemlékeznünk arról a két műről is, amelynek alapjául szolgáló számanyag a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal közreműködésével jött létre. Ezek a tanulmányok, melyek egyikét *dr. Laky Dezső* műegyetemi ny. r. tanár³⁾, másikat pedig *dr. Hajdrik Sándor* min. s. titkár⁴⁾ írta, a törvényhatósági jogú városok anyagára szorítkozva

¹⁾ Budapest székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve. (Szerkeszti: *dr. Illyefalvi I. Lajos.*) 1926. XIV. évfolyam. 722—780. old.

²⁾ *Éberth Géza*: Tervezet a városgazdasági ügyek rendezéséről. 1924. — A magyar városok pénzügyi és beruházó tervezete. 1931.

³⁾ *Dr. Laky Dezső*: Adalékok a törvényhatósági városok háztartásához. (Közigazdasági Szemle, 1932. 8—9. szám.)

⁴⁾ *Dr. Hajdrik Sándor*: A törvényhatósági jogú városok háztartása. (Városi Szemle, 1932. 5. sz.)

dolgozták fel — új szempontokat feltárva — az 1930. évi zárószámadási eredményeket. A magánstatisztikai munkálatok legújabb terméke *dr. Sebestyén Lajos* pécsi pénzügyi tanácsnok műve, melyet a Magyar Városok Országos Kongresszusa elnökségének megbízásából készített és melyben a városi háztartás rendezésére vonatkozó előadói javaslata mellett részletesen feldolgozott és kommentált statisztikai eredményeket közölt.¹⁾

3. A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1934. évi adatgyűjtése.

Épügy, mint a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal hasonló tárgyú korábbi munkálatai, a jelen adatgyűjtés is szélesebbkörű elgondolás keretébe illeszkedik be. A magyar városok statisztikai évkönyvének 1908. évi kötete óta — eltekintve a székesfővárosi statisztikai évkönyvekben megjelent adatoktól — hiányzott a városok életének, népességének, gazdasági és szellemi kultúrájának rendszeres, számszerű összeállítása. Úgy a gyakorlati városigazgatás, mint a tudományos élet egyaránt nélkülözte a városok évkönyveinek egyszer már megindult sorozatát és a Magyar Városok Országos Kongresszusa előtt is többször megnyilvánult a kívánság a kötet összeállítása és kiadása iránt.

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója, *dr. Illyefalvi I. Lajos* már az 1927. évi — előbb érintett — adatgyűjtés alkalmával kísérletet tett ezirányú nagyszabású elgondolásainak valóraváltására, majd a pénzügyi akadályok ellenére is folytonosan tovább dolgozott a kitűzött cél elérése érdekében. Munkája azonban csak akkor vezetett eredményre, midőn *Szendy Károly* a székesfőváros polgármesteri székét elfoglalván, nagyvonalú munkaprogrammában a magyar városok közös ügyeinek is helyet adott és anyagiilag is lehetőséget nyújtott a magyar városok statisztikai évkönyvének újbóli közzétételére.

A kidolgozott tervek szerint az évkönyv háromévenként jelenik meg, a magyar városok mindenre kiterjedő részletes statisztikai anyagával felszerelten. Az évkönyv tartalmának a gerincét a városok háztartására vonatkozó és a jövőben évenként végrehajtandó adatgyűjtés fogja képezni, melyet a városi pénzügyi viszonyoknak folyamatos észlelése érdekében a hivatal évi munkaprogrammjának rendszeres alkatelemévé tett.

A városi pénzügyek jelen statisztikája más vonatkozásban is általánosabb keretekbe tartozik. Ugyanezen időpontra vonatkoztatva dolgozta fel a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal a nagy- és kisközségek háztartási

¹⁾ *Dr. Sebestyén Lajos*: Csonkamagyarország városainak pénzügyi és gazdasági helyzete és javaslat háztartásuk rendezésére. 1935.

adatait.¹⁾ A két munkát tehát egymást kiegészítve nyújtja majd Magyarország községi szervezetének teljes pénzügyi statisztikáját.²⁾

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal az adatgyűjtést az országgyűlés által jóváhagyott statisztikai munkaterv alapján, vagyis az 1929. évi XIX. t.-c. kötelező erejével hajtja végre. Érdeemes a megemlítésre, hogy ez a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal első adatgyűjtése, mely az új törvény kötelező szankciójával bír.

A felvétel alapjául az 1927. évi 42.200/B. M. számú rendeletben foglalt táblaminták szolgáltak, mivel remélhető volt, hogy a rendelet alapján a városok bizonyos egyöntetűséggel készítik költségvetéseiket és zárószámadataikat, s hogy ennél fogva a kitöltés kevesebb nehézségbe fog ütközni. A táblázatok a vagyoneleltár adatait, a költségvetés főössomázatát és részletezését, a zárószámadás főeredményeit és a tisztviselők illetményeinek felsorolását tartalmazták.

A begyűjtött nyersanyag revíziója és feldolgozása kapcsán a városok túlnyomó részénél egy vagy többszöri iratváltás vált szükségessé, míg az anyag egyöntetű feldolgozását — legalább bizonyos fokig — biztosítani lehetett. Sőt a vagyoneleltár táblájánál — minthogy az eredeti alakjában nem volt alkalmas az adatok egyöntetű értelmezésére — megfelelően részletezett felvételi ív utólagos szétküldése is szükségessé vált, melyből a vagyontárgyak értékelésénél követett eljárás megállapítható volt s az adatok egységesítésére is több lehetőség nyílt.

A feldolgozási munkálatok gerincét a községi háztartás 1934. évi költségvetési anyagának statisztikai táblákba való formálása képezte.³⁾ Ezen feldolgozások alapjául szintén a 42.200/1927. B. M. számú rendeletben megállapított elvek szolgáltak, kiegészítve az újabb fejlődés, az időközi változások és az egységes rendszerezés által szükségelt követelményekkel. Ezek a körülmények egyes címek, rovatok összevonását, mások szétválasztását, újabbak beállítását tették szükségessé.⁴⁾

A belügyminisztérium által megállapított rendszerezésnek nyolc csoportra tagolt gerincét azonban a statisztikai hivatal is megtartotta, minthogy

¹⁾ Az eredmények dr. Szigeti Gyula min. tanácsos szöveges ismertetése kapcsán „Magyarország községeinek háztartási viszonyai az 1934. évi községi költségelölírányzatok szerint» címen jelentek meg. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új s. 93. kötet.)

²⁾ A vármegyék háztartására vonatkozó adatgyűjtés az 1934—1935. évi hivatalos statisztikai munkaterv értelmében a belügyminisztérium hatáskörébe tartozik.

³⁾ Lásd a táblás rész 1—101. oldalát.

⁴⁾ E változtatások egyik legfontosabbika, hogy a hivatal a lehetőségig mindenütt elkülönítette a nem városi intézményekhez való hozzájárulások összegét. A csoportoknak fejezetekre való tagolásában is eltért az egységes elgondolás valóra váltása érdekében az előírt sémától.

ez — Budapest kivételével — az összes városoknál egyaránt jelentkezik és e csoportosítás a statisztikai szempontoknak is általában megfelelőnek mutatkozik.¹⁾

A csoportokra, fejezetekre és címekre tagolt költségvetési rendszer a kiadások statisztikai feldolgozásához teljesen kielégítő alapot nyújt. A különböző bevételi típusok szerepéről és a város fedezeti gazdálkodásáról azonban ezek az adatok nem adnak kellő felvilágosítást. *Szükség volt ennél fogva arra, hogy a különböző fedezeti forrásokból eredő bevételek az elméleti pénzügytan által megadott csoportosításban statisztikailag megvizsgáltassanak.*²⁾

Az ú. n. *módszeres csoportosítás*³⁾ keretében a statisztikai hivatal a kiadások anyagát is összevonta, miközben főleg a személyi és dologi kiadások különválasztására, valamint a nem városi intézmények részére fizetett hozzájárulások elkülönítésére helyezte a súlyt. Ezzel párhuzamosan elkülönítette a hivatal a szorosan vett városi háztartástól vagyis a tulajdonképeni városi célokat szolgáló kiadásoktól a városi vagyonkezelést és a háztartás keretében kezelt üzemeket.

Külön feldolgozást végzett a statisztikai hivatal az alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények költségvetési és zárószámadási adatairól,⁴⁾ valamint a város vagyonleltáráról és kölcsöneiről.⁵⁾

Az adatgyűjtésnek és feldolgozásnak imént vázolt rendszere fogja a következő évek statisztikai munkálatainak is a gerincét képezni. Mindenesetre a *feldolgozási rendszerhez jobban simuló felvételi íveken fogja a hivatal az adatokat a jövőben a városoktól begyűjteni*, melyek a 42.200/1927. B. M. számú rendelethez alkalmazkodnak ugyan, de az egyes tételeket oly részletezésben tüntetik fel, hogy az egységes csoportosítás ne okozzon nehézséget. Ugyanezt a célt szolgálja a kiadandó *részletesebb utasítás* is. Ezenkívül szükségessé válik, hogy az alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények kiadásai és bevételei nemcsak főösszegükben, hanem valamelyes részletezésben is megállapítást nyerjenek. Ugyanazokat a városi feladatokat ugyanis egyes

¹⁾ A városi háztartási kérdéseknek kiváló szakértője, dr. Borbíró Ferenc bajai polgármester véleménye szerint a VIII. csoportot (hitelügy) nem indokolt önálló csoportnak tekinteni. Hitelügy címén ugyanis szintén olyan kiadások számoltatnak el, melyek valamely más csoportnak (közegészségügynek, közoktatásügynek, városépítésnek stb.) körébe esnek. Célszerűnek tartja ennél fogva — a hitelügyi kiadások külön csoportosítása esetén is — ezeknek a tételeknek a tulajdonképeni hét költségvetési csoport szerint való megosztását.

²⁾ Ebből a célból a városi háztartás tudományos kérdéseivel foglalkozó magyar szerzők legnagyobb része is szükségesnek látta a költségvetés vagy zárószámadás fedezeti részének bizonyos elméletileg alátámasztott, szisztematikus csoportosításban való feldolgozását. Lásd erre vonatkozólag a »Bevételek módszeres csoportosítása« c. fejezet kezdősorait.

³⁾ Lásd a táblázatos rész 102—123. oldalát.

⁴⁾ Táblázatos rész 126—141., illetve ⁵⁾ 148—183. oldal.

helyeken a háztartás, míg másutt különálló alapok, sőt önálló vagyonkezelésű intézmények látják el. Az összehasonlítás érdekében szükséges tehát, hogy az alapok és intézmények adatai legalább főbb tagozásban (személyi — dologi kiadások stb.), a városi háztartással összevonható alakban rendelkezésre álljanak.¹⁾

Ugyancsak a következő években kívánja a statisztikai hivatal a városi alkalmazottak adatait a kellő részletességgel feldolgozni.

4. A városi háztartási statisztika módszertani szempontjai.

A módszertan tárgyalása nem tartozik a statisztikai adatok ismeretét célzó szöveges tanulmány keretébe. A városi háztartás módszertana a maga egészében kétségtelenül az elméleti pénzügytan és az államszámvitel hatáskörébe tartozik. Mégis szükségesnek mutatkozik, hogy az adatgyűjtéssel kapcsolatos néhány módszerbeli szempont e helyütt is szóba kerüljön.

Ezt az eljárást több körülmény teszi indokolttá.

A most közzétett statisztikai anyag az újra meginduló városi pénzügyi adatgyűjtés első lépését jelenti, mely épen módszerbeli szempontból igen sok nehézséggel — sok tekintetben még meg nem oldott nehézséggel — volt egybekötve. Már a közzétett adatok helyes elbírálása és felhasználása tekintetében is elengedhetetlen, hogy a keletkezésük körülményeinek és az alapulvett elvek ismeretében vonjuk le azokból következtetéseinket. E mellett az adatgyűjtés továbbfejlesztése szempontjából is remélhető, hogy a különböző városokban követett eljárásoknak és a statisztikai hivatal álláspontjának kifejtésével az egységesítés és a tökéletesítés irányában is megkönnyítjük a következő lépések megtételét.²⁾

a) A költségvetési vagy zárószámadási adatok feldolgozása.

A begyűjtött anyag feldolgozási tervének elkészítésénél mindenekelőtt a költségvetési vagy zárószámadási adatok között kellett választani. Az irodalomban még nincs egységesen kialakult vélemény arra vonatkozólag, hogy a statisztika melyik anyagot vegye alapul. A költségvetések statisztikájának kétségtelen előnye, hogy hamarabb áll rendelkezésre és így idősebb anyagot képvisel. A zárószámadások ezzel szemben a valóságos gazdálkodás-

¹⁾ A költségvetési csoportokba tagolt főösszegek tekintetében a jelen feldolgozás is megvalósította a községi háztartás, az alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények egyesített költségvetését. (Lásd a táblázatos rész 142—147. oldalát.)

²⁾ E nehéz feladatok megoldásánál felvilágosítások és szakszerű tanácsok útján nagy készséggel és szakértelemmel támogatták a stat. hiv. munkáját dr. Borbíró Ferenc Baja tj. város kiváló polgármestere és dr. Görög Jenő belügyminiszeri számvetőségi főtanácsos.

nak megfelelőbb anyagot nyújtanak, különösen olyan időkben, amikor a gazdasági viszonyok alakulása a bevételek és kiadások tényleges mértékét erősen eltávolíthatja a költségvetési tervezetben foglalt keretektől.¹⁾

Minthogy úgy a költségvetés, mint a zárószámadás feldolgozásának külön-külön megvan a maga fontossága és gyakorlati szempontból is szükség lehet mindkét rendszerű adatokra, ezért a *Székesfővárosi Statisztikai Hivatal a jövőben úgy a költségvetések, mint a zárószámadások adatait egyforma részletességgel kívánja feldolgozni.*²⁾ Az első évben azonban a feldolgozás nehézségei és az idő előrehaladott volta miatt a *belügyminiszterileg jóváhagyott költségvetés részletes feldolgozására kellett szorítkozni.* A választásnak annál inkább ez utóbbira kellett esni, mert a felvételi ívek természetüknél fogva inkább a költségvetések beható feldolgozását tették lehetővé.

b) A bruttó és nettó költségvetéssel kapcsolatos kérdések.

A m. kir. belügyminiszter 1927. évi 42.200. számú körrendelete megállapítja, hogy »az előírás mind a kiadásokra, mind a bevételekre nézve teljes (bruttó) összegekben történik, vagyis amennyiben némely kiadási tételek bevételekkel, némely bevételi tételek pedig kiadásokkal kapcsolatosak : mind a bevételt, mind a kiadást a költségvetés illető részében teljes összegében kell feltüntetni.« A bruttó költségvetés rendszerét indokolják egyébként a gyakorlati és kormányzati szempontokon kívül statisztikai indokok is. Az *adatok összehasonlíthatósága ugyanis csorbát szenved, mihelyt a bruttó költségvetés elvét a városok különböző mértékben hajtják végre.*

A szóbanlévő miniszteri rendelet és az időközben kialakult gyakorlat folytán a bruttó költségvetés elve ma már nagyrészen érvényre is jutott. A statisztikai anyag feldolgozása kapcsán *főleg az iskolai költségvetések terén találtak olyan nettó tételek, amelyek a fenti elvet sértették.* Egyes helyeken ugyanis a községi óvodák és iskolák külön költségvetéseket készítenek, míg a városi háztartás költségvetésében csak e külön iskolai költségvetések hiányának fedezésére szolgáló hozzájárulási összegek foglalnak helyet. Az adatok összehasonlíthatóságát a statisztikai hivatal olymódon igyekezett

¹⁾ A kérdés bővebb kifejtését lásd *dr. Laky Dezső* : »Adalékok a törvényhatósági városok háztartásához« című tanulmányában (Közgazdasági Szemle, 1932. 536. old.). A magyar statisztikai forrásmunkák közül egyébként *dr. Laky Dezsőnek* úgy ezen munkája, mint a Magyar Statisztikai Közlemények sorozatában megjelent 1910. évi hatalmas monográfiája, nemkülönbön a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének I. kötete a zárószámadásokat vette alapul, míg a pénzügyminisztérium által közzétett »Az önkormányzati testületek háztartási joga és statisztikája« c. mű a költségvetésekre támaszkodik.

²⁾ A zárószámadások feldolgozásánál eldöntöttnek tekinthető az a kérdés, hogy úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból az előírási adatokat a lerovással szemben előnyben kell részesíteni. Ezt az álláspontot foglalta el *dr. Laky Dezső* is »Adalékok a törvényhatósági városok háztartásához« című tanulmányában.

megóvni, hogy — amennyire csak lehetett — az iskolai költségvetések bruttó összegét megállapította és azokat a városi háztartás megfelelő rovataiba beleillesztette. Természetes, hogy a jelzett eljárás következtében a városi háztartás költségvetési főösszegét is meg kellett változtatni, mégpedig a bevétel és a kiadás oldalán azonos összeggel.

Ezzel ellentétben más esetekben a városi költségvetések oly tételeket tüntettek fel, amelyek már szinte a bruttó költségvetési elv túlzott értelmezéséből folytak. Ide sorolandó mindenekelőtt *egyes bevételi tételeknek az átkönyvelése* (például köveztvámbevétel az adóigazgatás fejezetében szerepel és innen átkönyvelés útján kerül a városépítés fejezetébe.) Ezeket az átkönyveléseket — minthogy azok következtében ugyanaz a bevételi összeg kétszer szerepel — a statisztikai hivatal levonta és ezzel a költségvetés főösszegét csökkentette.

Hasonló jellegű tételek az úgynevezett *házbéregyenértékek* is, amelyek a városi tulajdont képező épületekben lévő *hivatalos helyiségek eszmei bérértéke* fejében kerülnek elszámolásra. Bár e béregyenértékeknek a költségvetésbe való beállítása nem feltétlen követelménye a bruttó költségvetés elvének, mégis kétségtelen, hogy ez elméleti indokokkal is alátámasztható. Az egyes intézmények által a városra rótt terhekről helyesebb képet kapunk ugyanis akkor, ha a városi épületek béregyenértékeit is a költségvetésben kifejezésre juttatjuk. Ez a módszer az ingatlanvagyon mikénti felhasználásáról is áttekinthető képet nyújt. Hátránya ezzel szemben, hogy a költségvetés főösszegét felduzzasztja és hogy a hivatalos helyiségek bérértékének megállapítása terén nagy különbségek is adódhatnak.

Mindazonáltal *abban az esetben, ha a béregyenértékeket a magyar városok kivétel nélkül vagy legalább is nagy többségben keresztülvezették volna, a statisztikai hivatal célszerűnek tartaná azok tekintetbe vételét.* Minthogy azonban a költségvetések alapján mindössze négy törvényhatósági városnál voltak ilyen béregyenértékek kétséggkívül megállapíthatók,¹⁾ nyilvánvaló, hogy az összehasonlítás érdekében inkább azok levonása volna célszerű.²⁾

A statisztikai hivatal különböző okokból a folyó évben arra szorítkozott, hogy a béregyenértékek összegét jegyzetben mindenütt feltüntette és a bevételek szisztematikus csoportosítása kapcsán azokat külön kiemelte.³⁾

Rokonjellegű tételt képez a kölcsönök kamat- és törlesztőszolgáltatának a VIII. csoport javára az egyes fejezetek részéről való megtérítése is.

¹⁾ Baja, Győr, Pécs és Szeged törvényhatósági jogú városok.

²⁾ Az összehasonlíthatóság természetesen még így sem volna teljes, minthogy a szóbanlevő elszámolási mód mellett az épületek karbantartási költségei e négy városnál az ingatlan és ingó vagyon fejezetében összpontosulnak.

³⁾ A német Birodalmi Statisztikai Hivatal »Kommunale Finanzwirtschaft« című kiadványában (Statistik des Deutschen Reichs, Band 387., 7. oldal) a béregyenértékeket, mint nem valódi megtérítéseket (fiktive Erstattungen), az adatokból teljesen kiküszöbölte.

c) *A megtérítések ügye.*

Az úgynevezett megtérítések kétszeres számbavételt jelentenek és így tulajdonképpen statisztikai szempontból feleslegesen duzzasztják a költségvetések keretét. Mindazonáltal a megtérítések a közületi háztartás lényegéből folynak és így a városi költségvetésből sem hiányozhatnak. *A statisztikai hivatal ennél fogva a megtérítéseket nem küszöbölte ki eleve feldolgozási rendszeréből, hanem azokat a lehetőség szerint külön rovatban mutatta kit Így módot nyújt arra, hogy a megtérítések levonásával a valódi városi szükséglet összegét megállapíthassuk.*¹⁾

Általában nincs egységesen kialakult gyakorlat arra vonatkozólag, hogy mit tekintünk megtérítésnek. A számviteli gyakorlat hajlandó a »térítések« fogalmának tág értelmezésére, úgyhogy nemcsak különböző hivataloktól, hanem még a magánfelektől igazgatási és egyéb ténykedésekért beszedett összegeket is térítésnek nevezi. Ezért statisztikai szempontból a megtérítések fogalmát szűkebbre kellett korlátozni. A következőkben csak *a háztartás keretein belül, valamely csoport vagy fejezet részéről a másik csoport vagy fejezet javára elkönyvelt összegeket tekintjük megtérítésnek, ha azok valódi kiadások ellenértékéül szolgáltak.*²⁾

A statisztikai táblák »megtérítés« feliratú rovataiban nem foglalnak helyet e szerint azok az egyéb, szintén megtérítésnek nevezett összegek, amelyeket önálló vagyongazdálkodású intézmények, különálló alapok vagy nem városi intézmények részéről könyvelnek el. Ezek egy része a szoros értelemben vett megtérítésekhez hasonlóan szintén nem képez városi szükségletet, más részük azonban igazgatási funkciókért külső intézmények részéről járó illetékszerű bevételt jelent s ezért a városi háztartásnak valóságos bevételei közé tartozik. A magánfelektől szedett közigazgatási illetékek, hatósági eljárásokért befolyó díjak stb. szintén nem mások, mint az igazgatási költségeknek az érdekeltek által való részbeni térítettése.

A statisztikai hivatal a tiszta városi szükséglet megállapítása érdekében a szoros értelemben vett megtérítések, valamint a fentemlített béregyenértékek levonásával külön táblán a bevételek és kiadások megtisztított összegét is bemutatja.³⁾ E táblán a bevételek, illetve kiadások visszatérítése is levonásba került, nemkülönben a kompenzált tételek, amelyek egyes városoknál a költségvetésben szerepelnek. Ilyeneknek tekinthető a társadalombiztosítási (OTI, MABI) járulékokból, valamint a nem állami tan-
személyzet nyugdíjjárulékából az alkalmazottakat terhelő rész és hasonló

¹⁾ Hasonló eljárást követ a német Birodalmi Statisztikai Hivatal is. Lásd a »Kommunale Finanzwirtschaft« című kötet bevezető módszertani fejezetét.

²⁾ A nem valódi kiadások megtérítéséül szolgáló átkönyvelések és egyenértékek ügyéről már az előzőkben volt szó.

³⁾ Táblázatos rész 124—125. oldal.

tételek. Minthogy ezeket az összegeket a város a szóbanlévő intézmények részére továbbítja, ezért az alkalmazottakat terhelő hányad városi bevételt, illetve városi szükségletet tulajdonképpen nem képez.

d) *A költségvetési tételek csoportosítása.*

A városi költségvetések statisztikai feldolgozásánál a legfontosabb feladatok egyikét az egyöntetűségnek, illetve az összehasonlíthatóság lehetőségének a biztosítása képezte. Kétségtelen azonban, hogy ezt a célt az első évben teljes mértékben nem sikerült elérni.

Az egységes kereteket a 42.200/1927. B. M. számú rendelet már meghatározta. Időközben azonban számos új városi feladat merült fel, melynek az egyébként is eléggé merev keretek között való elhelyezésére intézkedés nem történt.¹⁾ A városok saját berendezésüknek megfelelően többé-kevésbé el is térhettek az előírt sémától, úgyhogy a nyers adatok összehasonlítása téves eredményekre vezetett volna. A statisztikai hivatalnak ezért át kellett dolgoznia a tételeknek csoportokba, fejezetekbe és címekbe való besorolását, annál inkább, mert egy és ugyanazon jellegű intézmény a különböző városokban 3—4 különböző csoportban is nyert elhelyezést.

Az egységesség biztosítása érdekében tehát *sok esetben meg kellett változtatni azt a beosztást, amely szerint az egyes városok költségvetésüket csoportosítják. Ennek folytán a csoportoknak és fejezeteknek statisztikai táblákba foglalt végösszegei eltérnek az egyes városok kinyomtatott költségvetésében közzétett és belügyminiszterileg jóváhagyott összegektől.* Az összehasonlításra alkalmas statisztikai adatok biztosítása fontosabb cél volt ugyanis annál, minthogy az egyes városok költségvetési csoportösszegei változatlanul maradjanak. Mindazonáltal a táblázatos rész 2—3. oldalán a költségvetés főösszmázátát abban az alakban is bemutatjuk, ahogyan a csoportösszegek a városok eredeti költségvetéseiben jelentkeznek. Az összes többi táblázat azonban a statisztikai hivatal feldolgozása során átrendezett anyagot tartalmaznak. Nehéz feladatot jelentett egyébként a székesfőváros 12 fejezetre tagolt és egészen eltérő rendszerben készült költségvetésének az átdolgozása. Egyes vonatkozásokban nem is volt mód a feladat hiánytalan megoldására, így a személyi járandóságoknak az adóigazgatásra, közegészségügyre stb. eső része sem volt az I. csoport I. fejezetétől teljesen elkülöníthető.

Fontos kérdés merült fel *a rendes és rendkívüli kiadások, illetve bevételek megkülönböztetésénél.* Sajnos, sem a jogszabályok, sem a szakirodalom nem tartalmaznak egészen határozott útmutatást arra vonatkozólag, hogy mely tételeket kell rendes és melyeket rendkívüli kezelésnek minősíteni.

¹⁾ Elég e tekintetben az 1928. évi XXXIII. t.-c. útján rendszeresített államrendőrségi hozzájárulást említeni.

Nyilvánvalóan a nagyobb beszerzések vagy jelentékenyebb vagyontárgyak értékesítése rendkívüli kezelést jelent. E téren azonban a városok lényegesen eltérő módon vonják meg a határt. Átcsoportosításokra tehát e téren is szükség volt.

Hasonlóképen nehéz feladatot jelentett *a személyi és dologi kiadások közötti határ megvonása*. A vonatkozó miniszteri rendeletek intézkedéseket tartalmaznak abban a tekintetben, hogy a jutalmak és segélyek, valamint a különmunkadíjak személyi járandóságnak tekintendők. A nem állandó személyzet illetményei, valamint a munkások és napszámosok járandóságának elszámolásánál már eltérő elvek érvényesülnek. A statisztikai hivatal az állandóbb jellegű alkalmazottak illetményeit személyi kiadásoknak tekintette akkor is, ha nem végleges állást töltöttek be, míg a napszámosok bérét a dologi kiadások közé számította. E téren azonban a helyi viszonyok közelebbi ismerete híján igen sok esetben az egyes városi költségvetések beosztását változatlanul elfogadta akkor is, ha a fenti alapelvekkel nem látszott teljesen azonosnak. Különálló alapok, önálló vagyonkezelésű intézmények vagy nem városi intézmények kiadásaihoz való *hozzájárulást* a hivatal minden esetben dologi kiadásnak tekintette — illetve külön ki is emelte — tekintet nélkül arra, hogy a hozzájárulás az illető idegen intézmény személyi vagy dologi kiadásaihoz történt-e.

II. A városok háztartási statisztikája az 1934. évben.

1. A költségvetési keret nagysága.

a) A költségvetés főösszege és a fejenkinti városi szükséglet.

Az önkormányzati testületek által ellátott feladatkör nagyságáról, gazdálkodásuk kereteiről és célkitűzéseikről általánosságban a költségvetés kerete, illetve a városi szükségletek főösszege ad képet. Az 1934. évi költségvetési eredmények összesítéséből megállapítható, hogy az 56 magyar város 244,780.648 pengős költségvetési kerettel rendelkezik. Ez a szám azonban egymagában kevésbé jellemző a városi életre. A jelzett összegnek ugyanis körülbelül $\frac{2}{3}$ részét Budapest költségvetése foglalja le 162·9 millió pengős összeggel, míg az 55 többi magyar városra együttvéve csak 81·9 millió pengő, a fenti összegnek tehát $\frac{1}{3}$ része jut. A tíz törvényhatósági jogú város 41·2 millió, a 45 megyei város pedig 40·7 millió pengős költségvetési kerettel rendelkezik.¹⁾

A felsorolt számadatok már egymaguk kidomborítják azt a különleges szerepet, melyet Budapest a magyar városi életben betölt.²⁾ Ugyanez a körülmény indokolja, hogy Budapest háztartásának adatait a többi városétól teljesen elkülönítve mutatjuk be, annál inkább, mert a többi törvényhatósági jogú várossal összefoglalt eredmények igen kevés megismerési értékkel bírnának. Budapest egyébként a külön fővárosi törvények értelmében már 1873 óta megkülönböztetett közigazgatásjogi helyzetben volt, úgyhogy a statisztikai anyag különválasztását ez a körülmény is jogosulttá teszi.

¹⁾ Úgy ezek az összegek, mint a továbbiakban felhasználandó adatok a feldolgozás során — a 15. oldalon kifejtett módszerbeli okokból — megváltoztatott költségvetési eredményekre vonatkoznak. A belügyminiszterileg jóváhagyott eredeti 1934. évi költségvetések szerint Budapesten 163,051.673 P, a tj. városokban 41,336.389 P, a megyei városokban 40,511.662 P, általában pedig 244,899.724 P volt a szükséglet főösszege.

²⁾ Budapest sajátos népességi, gazdasági és társadalmi struktúráját emelte ki kitűnő indokolás kapcsán dr. Laky Dezső is, midőn «Adalékok a törvényhatósági városok háztartásához» című tanulmányában a fővárost kihagyta a többi törvényhatósági város tárgyalásánál. (Közgazdasági Szemle 1932., 538. old.) Hasonlóképpen nem foglalkoznak Budapest adataival a városi háztartási statisztikát tárgyaló többi újabb munkák és tanulmányok sem.

A fent közölt költségvetési végösszegekből következik, hogy *egy-egy törvényhatósági jogú város átlag 4-7 millió, egy-egy megyei város pedig kereken 900.000 pengő költségvetési kerettel rendelkezik.* Ettől az átlagtól azonban a városok nagyságának, jellegének, kultúrájának és gazdálkodásának megfelelően felfelé és lefelé igen lényeges eltérések mutatkoznak. A törvényhatósági jogú városok háztartása 1¼ milliótól (Baja) 9 millióig (Debrecen) terjedő keretek között mozog. A megyei városok számának megoszlását a költségvetési főösszeg nagysága szerint az alábbi kis összeállítás mutatja be igen szemléltető módon:

A költségvetési szükséglet főösszege	Városok száma	A költségvetési szükséglet főösszege	Városok száma
101—200 ezer pengő	1	801—900 ezer pengő	2
201—300 „ „	2	901—1 millió pengő	5
301—400 „ „	4	1—1.5 „ „	6
401—500 „ „	5	1.5—2 „ „	3
501—600 „ „	8	2—3 „ „	3
601—700 „ „	2	3—4 „ „	1
701—800 „ „	3	Összesen ..	45

Megyei városaink között ezek szerint akad 200 ezer pengő körül mozgó, vagy azt el sem érő költségvetéssel bíró város is (Hajdúhadház), de emellett a 3 millió pengőt meghaladó költségvetési keret is előfordul (Újpest). A két szélsőség között két sűrűsödési pontot találunk. Egyrészt ugyanis az 501—600 ezer pengős összegeknél, másrészt pedig az 1 millió pengő körüli tételeknél találjuk a városok legnagyobb számát. Előbbi a kisebb városok típusait tömöríti, míg a fejlettebb közületi gazdálkodással rendelkező nagyobb városok az utóbbi határ körül csoportosulnak. Tizenhárom megyei városunk egyébként egymillió pengőt meghaladó keretek között gazdálkodik, a kétmillió pengős szükségleti főösszeget azonban ezek közül már csak négy város (Újpest, Szombathely, Szolnok, Pestszenterzsébet) mulja felül.

Minthogy a városi feladatok sokasága és ezzel a költségvetés nagysága a lélekszámmal szoros összefüggésben áll, ezért a statisztika első feladata a fejenkénti költségvetési szükséglet megállapításában rejlik. A vonatkozó általános adatokat a következő táblában foglaljuk össze:

Megnevezés	Városok száma	Szükséglet az 1934. évi költségvetés szerint (P)		Lélekszám ¹⁾	Fejenkénti szükséglet P
		összesen	átlag egy városra		
Budapest	1	162,866.208	162,866.208	1,034.841	157-38
Törvényhatósági jogú városok	10	41,177.389	4,117.739	685.361	60-08
Megyei városok	45	40,737.051	905.268	1,231.663	33-07
Összesen	56	244,780.648	4,371.083	2,951.865	82-92

¹⁾ Kiszámított népesség az 1933. év végén.

Budapest különleges szerepe a fejenkinti szükséglet arányszámainál is kifejezésre jut, vagyis *a kimagasló költségvetési főösszeg nem egyedül a főváros nagyságában leli magyarázatát. A városi önkormányzati szervezet fokának megfelelően alakul a fejenkinti városi szükséglet is* : míg a megyei városoknál a fejátlag kereken 33 pengőt tesz ki, addig a törvényhatósági jogú városoknál 60 pengőre, Budapesten pedig 157 pengőre emelkedik.

A főváros kivételes helyzete, mely a fejenkinti városi kiadásokban is kifejezésre jut, sok tényezőben leli magyarázatát. *A városi élet nagyobb fejlettsége, az ezzel járó igények* a kulturális, egészségügyi és szociális berendezések iránt, a közművekkel való ellátottság magasabb foka és hasonló körülmények mind közrejátszanak ebben a tekintetben. Ehhez járul *a fővárosi lakosság nagyobb teherviselőképessége*, mely a fedezet oldaláról kiindulva teszi lehetővé *a mindig fennálló közületi szükségletek* tökéletesebb kielégítését. Végül nem szabad megfeledkezni arról, hogy a főváros számos olyan intézményt tart fenn, mely az egész ország javát szolgálja. A fővárosi kórházakban ápoltt számos vidéki beteg, az iskolák és más kulturális intézmények igazolásul szolgálnak a fenti állításhoz. Ezeket a feladatokat a főváros részben ellenszolgáltatás nélkül látja el az egész ország közönsége javára, de ha még — bevételek révén — részben vagy egészen meg is térülnek kiadásai : azok akkor is duzzasztják a főváros költségvetésének keretét. Mindezek a megfontolások kisebb mértékben természetesen vidéki gócpontjainkra is érvényesek.

Az egyes vidéki városok között egyébként szintén lényeges különbségek mutatkoznak. A törvényhatósági jogú városok között — s így az összes vidéki városok között is — az első helyet Pécs foglalja el, 78·28 pengős fejenkinti városi szükséglettel. Erősen megközelíti ezt a hányadot Sopron és Győr városának 77·55, illetve 76·69 pengő fejenkinti átlagos összege. Már ebből úgy látszik, hogy *a Dunántúl magas kultúrájú városai azok, melyek a költségvetés relatív nagysága tekintetében vezetnek*, e mellett azonban igen jelentékeny Debrecen háztartásának egy főre eső szükségleti összege is (74·46 pengő). A legalacsonyabb fejenkinti szükséglet a törvényhatósági jogú városok közül Hódmezővásárhely (33·69 pengő), majd Baja és Székesfehérvár városoknál észlelhető.

A megyei városok között Hajdúhadház képviseli a minimumot 16— pengő fejenkinti szükséglettel. Már ez a szám is indokoltnak jelzi a városnak azt a törekvését, hogy nagyközséggé alakuljon vissza, ami 1934. december 31-ével be is következett. Emellett Jászberény, Karcag és Csongrád fejenkinti átlaga sem éri el a 20 pengőt. Találunk ezzel szemben megyei várost 50 pengőt meghaladó fejenkinti szükséglettel. Ezek között Esztergom és Kőszeg fejenkinti átlaga a 60 pengőt is meghaladja. *A szélsőségek tehát a megyei városok esetében is igen távol esnek egymástól.*

E helyütt már meg kell emlékeznünk arról, hogy a költségvetési főösszegnek és az egy főre eső szükségletnek városközi összehasonlításánál jelentékeny zavaró tényezők mutatkoznak. Itt mindenekelőtt azokról a költségvetési tételekről kell megemlékeznünk, amelyek nem valódi szükségletet képeznek és így a költségvetés kereteit — számviteli szempontból esetleg indokoltan, statisztikai szempontból azonban feleslegesen — felduzzasztják. Idetartoznak a költségvetés csoportjainak és fejezeteinek egymás közötti megtérítései, az elszámolt eszmei béregyenértékek, a kiadások és bevételek visszatérítései és hasonló tételek. Bővebb tárgyalás helyett a módszertani részben kifejtettekre utalva ehelyütt csak arra szorítkozunk, hogy a költségvetés kereteiről helyes képet nyújtandó, *a nem valódi városi szükségletet képező tételeket levonásba hozzuk*. E tételek végeredményben 10·8 millió pengőt képviselnek, melyből Budapestre 6·7 millió, a törvényhatósági városokra 3·1 millió, a megyei városokra pedig több mint 900 ezer pengő esik. A fejenkinti szükséglet e tételek levonásával a következő képet mutatja :

Budapest	150·88 P
Törvényhatósági jogú városok	55·49 «
Megyei városok	32·34 «
Osszesen ...	79·27 P

Megjegyzendő, hogy e megtérítés-jellegű tételeken kívül az összehasonlítást más zavaró körülmények is gátolják. Ilyen tényező például, hogy a városok egyrésze tulajdonképeni közigazgatási, városi funkciókat különálló alapok útján lát el s így a költségvetés keretébe csak a háztartás hozzájárulása, illetve részesedése kerül. A későbbiekben majd módot találunk arra, hogy az alapoknak a községi háztartással való statisztikai összesítése révén a valóságos városi feladatok szükségleti mértékéről helytállóbb képet nyujtsunk. Hasonló a helyzet az önálló vagyonkezelésű, illetve a városi háztartás keretében kezelt intézményeknél is. *Olyan város, mely jelentékeny üzemeket kezel a háztartás kebelében, illetve amelynél a vagyonigazgatás nagy tételt jelent, bővebb költségvetési keretek között gazdálkodik a nélkül, hogy ebből a körülményből a szorosanvett városi feladatok jobb kielégítésére következtetni lehetne.*

A főeredmények áttekintése után célszerű lesz úgy a költségvetés általános keretét, mint később a statisztikai feldolgozás más fontosabb eredményeit a városoknak bizonyos jellemző csoportjaira külön-külön is megfigyelés tárgyává tenni. Minthogy a városi feladatok a lélekszámmal állanak a legszorosabb kapcsolatban, ezért *az első csoportosítás a városoknak lélekszámuk szerint megalkotott nagyságkategóriáit veszi alapul.*¹⁾ A lélekszámmal való

¹⁾ A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent 1910. évi városi háztartási statisztika a táblázatos részben is a városokat a lélekszám szerint csoportosítva tüntette fel.

szoros összefüggésre utalnak egy-egy város átlagos szükségletére vonatkozó adatok, melyek az alábbi tábla tanúsága szerint fokozatosan emelkednek a különböző népességű városok csoportjai szerint.

A költségvetési szükséglet alakulása a városok lélekszám-csoportjai szerint.

Megnevezés	Városok száma	Szükséglet az 1934. évi költségvetés szerint (P)		Lélekszám	Fejenkénti szükséglet P
		összesen	átlag egy városra		
<i>Tj. városok</i>					
100 ezernél több lakóval	2	16,264.199	8,132.100	258.805	62-84
75—100 ezer lakóval	1	4,444.764	4,444.764	80.729	55-06
50—75 « «	4	14,402.570	3,600.643	239.229	60-20
50 ezernél kevesebb	3	6,065.856	2,021.952	106.598	56-90
Együtt ...	10	41,177.389	4,117.739	685.361	60-08
<i>Megyei városok</i>					
50 ezernél több lakóval	5	10,101.044	2,020.209	319.487	31-61
40—50 ezer lakóval	2	3,226.673	1,613.336	85.495	37-74
30—40 « «	8	10,276.019	1,284.502	274.362	37-45
20—30 « «	12	8,328.943	694.079	305.457	27-27
10—20 « «	14	7,353.979	525.284	213.679	34-41
10 ezernél kevesebb lakóval	4	1,450.393	362.598	33.183	43-71
Együtt	45	40,737.051	905.268	1,231.663	33-07

A 10 ezer lakónál kisebb megyei városainknál átlagban 363 ezer pengős költségvetési keretet találunk. Ez a szám fokozatosan emelkedik a lélekszámmal kapcsolatban, úgyhogy az 50 ezer lakónál népesebb városoknál már a két milliót is meghaladja. Hasonló irányzatot mutatnak a törvényhatósági jogú városokra vonatkozó átlagszámok is.

Már a fejenkénti szükséglet arányszámai korántsem mutatnak ilyen egyértelmű alakulást, mivel a városi kiadások fejenkénti átlagának a mértéke sok egyéb tényezőtől is függ. Mindamellet *a törvényhatósági jogi városok esetében megállapítható, hogy a nagyobb lélekszámú városoknak fejenkénti szükséglete is magasabb színvonalon mozog.* A megyei városok között ezzel szemben a tízezer főnyi népességet el nem érő, legkisebb városokban jut a városi terhekből egy lakóra a legnagyobb hányad (43-71 pengő). Ettől eltekintve 30—40 és 40—50 ezres lélekszámnál emelkedik a fejenkénti szükséglet magasabb — 37 pengőt meghaladó — színvonalra, míg az ennél nagyobb és kisebb lélekszámú városoknál az arányszámok alacsonyabbnak mutatkoznak.

A lélekszám nagysága mellett talán a *legfontosabb megkülönböztető jegyei az egyes városoknak azok az eltérések, melyek a városi népesség foglalkozásában jutnak kifejezésre*. Különösen erősek ezek a különbségek Magyarországon, ahol a történelmi fejlődés és a társadalomgazdasági adottságok folytán a városok egy része kifejezetten mezőgazdasági jelleggel bír. Ezek a városok úgy a nagy terület, mint a közigazgatási szervezet, a népesség kultúrigényei, közteherviselése és egyéb tényezők szempontjából lényegesen eltérő helyzetben vannak az iparforgalmi gócpontoktól. Egészen eltekintve a városi élet e vonatkozásait tárgyaló gazdasági és foglalkozás-demográfiai tárgyú statisztikai munkáktól, a városi pénzügyekkel foglalkozó tanulmányok is már foglalkoztak a mezőgazdasági és az iparforgalmi jellegű városok adatainak elkülönítésével, a fentiekén kívül rendszerint még »vegyes« jellegű városok megkülönböztetése kapcsán.¹⁾

A városok foglalkozási jellegének megkülönböztetése többféle alapon is lehetséges. A székesfővárosi statisztikai hivatal az 1927. évi adatgyűjtés kapcsán kísérletet tett a mezőgazdasági és az ipari jellegnek a népesség foglalkozása, valamint a mezőgazdaságilag művelt terület nagysága alapján való közvetett meghatározására. A »vegyes« jellegű városok csoportjának, valamint az önkényesen felvett meghatározáson nyugvó besorozásnak az elkerülése céljából a következő táblázatok kizárólag az 1930. évi népszámlálás foglalkozási arányszámait veszik alapul és megkülönböztetik a városokat a szerint, hogy a mezőgazdasági, illetve az iparforgalmi népesség teszi-e ki a város összlakosságának $\frac{2}{3}$ részét, abszolút avagy relatív többségét.²⁾

A vonatkozó adatokat foglalkozási jelleg szerint való tagozásban az alábbiakban mutatjuk be.³⁾

¹⁾ Lásd : dr. Hajdrik Sándor : A törvényhatósági jogú városok háztartása, Városi Szemle 1932., 682. oldal.

²⁾ Csupán egy város akadt — Balassagyarmat — ahol az egyéb foglalkozások (közszolgálat, szabadfoglalkozás, véderő, nyugdíjasok, tőkepenészek, közelebbi megjelölésnélküli napszámosok stb.) érik el a relatív többséget. Ezt az egy várost az iparforgalmi népességnek a mezőgazdasági felett való lényeges túlsúlya miatt egyszerűség okából a relatív iparforgalmi többségű városok közé soroltuk.

³⁾ A fentjelzett szempontok alapján a városok csoportosítása a következőkép alakul: *Városok $\frac{2}{3}$ többséget meghaladó mezőgazdasági népességgel* : Hajdúböszörmény, Hajdúhadház, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Kiskúnhalas, Nagykőrös, Túrkeve m. városok. *Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel* : Hódmezővásárhely, Kecskemét tj. városok, Csongrád, Jászberény, Karcag, Kiskúfélegyháza, Kisújszállás, Makó, Mezőtúr m. városok. *Relatív többségű mezőgazdasági népességgel* : Szeged tj. város, Békéscsaba, Cegléd, Gyula, Mohács, Szekszárd, Szentés m. városok. *Relatív többségű iparforgalmi népességgel* : Baja, Debrecen, Székesfehérvár tj. városok, Balassagyarmat, Eger, Esztergom, Gyöngyös, Kalocsa, Kaposvár, Komárom, Kőszeg, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely, Szentendre, Veszprém, Zalaegerszeg m. városok. *Abszolút többségű iparforgalmi népességgel* : Budapest szföv., Győr, Miskolc, Pécs, Sopron tj. városok, Magyaróvár, Pápa, Szolnok, Szombathely, Vác m. városok. $\frac{2}{3}$ többséget meghaladó iparforgalmi népességgel : Budafok, Kíspeszt, Pestszenterzsébet, Rákospalota, Salgótarján, Újpest m. városok.

A költségvetési szükséglet alakulása a városok népességének foglalkozási jellege szerint.

	Városok száma	Szükséglet az 1934. évi költségvetés szerint (P)	Lélekszám	Fejenkinti szükséglet (P)
<i>Törvényhatósági jogú városok :</i>				
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel	2	6,460.184	140.554	45-96
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel	1	7,230.760	137.479	52-60
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	3	12,305.671	191.902	64-12
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel	4	15,180.774	215.426	70-47
Együtt	10	41,177.389	685.361	60-08
<i>Megyei városok :</i>				
$\frac{2}{3}$ többséget meghaladó mező- gazdasági népességgel	7	3,712.107	146.639	25-31
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel	7	4,479.567	194.677	23-01
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel	6	4,993.280	178.125	28-03
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	14	12,091.031	284.632	42-47
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel	5	6,216.076	128.719	48-29
$\frac{2}{3}$ többséget meghaladó iparfor- galmi népességgel	6	9,244.990	298.871	30-93
Együtt	45	40,737.051	1,231.663	33-07

Ebben a vonatkozásban főleg az egy-egy lakóra jutó fejenkinti városi szükséglet alakulása érdekel. *Úgy a törvényhatósági jogú, mint a megyei városoknál megállapítható az iparforgalmi jellegű városok nagyobb fejenkinti szükséglete.* Bár — miként a részletes adatok mutatják — egyes városok felfelé vagy lefelé kiütköznek a hasonló jellegű városok sorából, mégis az összefüggés kétségtelennek látszik. A törvényhatósági jogú városoknál az abszolút mezőgazdasági többségű népességgel bíró városok 46 pengős fejenkinti átlagával szemben a 70 pengőt is eléri a fejenkinti szükséglet azoknál a városoknál, ahol az iparforgalmi népesség alkotja a város lakosságának több mint a fele részét. A megyei városoknál az iparosodás fokának megfelelően 25-31 pengőtől 48-29 pengőig emelkedik az átlag. Érdekes azonban, hogy a leg-erősebb iparforgalmi jellegű városoknál ismét visszaesés következik be. Ez utóbbi csoportba Salgótarján mellett a pestkörnyéki városok tartoznak.

b) *A szükséglet és fedezet egybevetése. — A községi pótdadó mértéke.*

A 42.200/1927. B. M. számú rendelet alapján összeállított városi költségvetések a községi pótdadót nem tartalmazzák, hanem annak mértékét a szükségleti és fedezeti rész egybevetéséből adódó hiány alapján állapítják meg. Ezért a statisztikai hivatal táblázatai is ezt a felfogást követik és általánosan közlik Budapest székesfőváros költségvetését is, mely egyébként a pótdadó bennfoglalásával készül. Az 56 magyar város kiadásainak és bevételeinek egybevetése *44,625.642 pengő hiányt mutat, melynek fedezetéről eszerint gondoskodni kell. Ez az összeg az összes városi szükségleteknek 18·2%-át alkotja.* Önkormányzati jelleg szerint ez az arányszám is bizonyos ingadozásokat mutat. Budapest 18·4%-os arányszáma az átlaghoz áll közel. A törvényhatósági jogú városok 15·5%-os hiánnyal az átlagnál kedvezőbb, a megyei városok pedig ennél kedvezőtlenebb helyzetben vannak, amennyiben utóbbiaknál a költségvetés összes kiadásainak egyötöd részét (20·2%-át) kell a községi pótdadóval fedezni.

Ezzel kapcsolatban meg kell emlékeznünk arról, hogy a Budapestnél mutatózó 30,013.349 pengős különbözetből a költségvetés értelmében a pótdadó 20 milliót fedez, míg a hátralevő összeg fedezetlen hiányt képez. A többi városoknál viszont a fentebb elmondottak értelmében a községi pótdadó mértéke a kiadás és bevétel különbözetének megfelelően nyer megállapítást.

Az egyes városok között mutatózó nagy különbség az épen tárgyalt kérdésnél is erősen kifejezésre jut. A szélsőségek ezért igen távol esnek egymástól. A pótdadó által fedezendő hányadrész tekintetében a minimumot a törvényhatósági jogú városok között Pécs, a megyei városok között pedig Komárom és Szolnok képviseli. Ezekben a városokban a szóbanlevő arányszámok 9·9, illetve 2·5 és 8·8%-ot tettek ki. Hódmezővásárhelyen ezzel szemben a kiadásoknak csaknem pontosan a felét (49·8%-át) a községi pótdadó fedezi. Két megyei város is akadt (Jászberény és Hajdunánás), melynél a pótdadó által fedezendő hiány a szükségleti főösszeg 40%-át elérte, illetve meghaladta.

A költségvetési hiány mértéke igen jellegzetes alakulást mutat a városok foglalkozási jelleg szerint való csoportosításánál. Határozottan megállapítható ugyanis, hogy *a pótdadó által fedezendő rész a mezőgazdasági jellegű városoknál mutat kiemelkedő arányszámokat, míg az iparforgalmi népességű városok általában kevésbé szorulnak arra, hogy költségvetésük jelentős részét községi pótdadóval fedezzék.* Erre vonatkozólag érdemes lesz néhány számadatot idéznünk. A törvényhatósági jogú városok közül azoknál, melyeknél a mezőgazdasági népesség abszolút többséget ér el, a pótdadóval fedezendő hiány 26%-ot tesz ki. A relatív iparforgalmi többségű városoknál ezzel szemben 13·9%, az abszolút iparforgalmi többségű városoknál pedig 12·7%-os

arányszám mutatkozik. Még nagyobb a különbség a megyei városok esetében. A Hajdu városok és a többi $\frac{2}{3}$ többségű mezőgazdasági városok költségvetésük 31·7%-át fedezik póttadóval. Még ennél is nagyobb, 35·5%-os arányt mutatnak fel azok a városok, ahol a mezőgazdasági népesség aránya 50—66%-ig terjed. A relatív mezőgazdasági többséggel bíró városoknál 22·4%-os, a relatív iparforgalmi többségű városoknál pedig 14·9%-os a hiány mértéke. Még ennél is alacsonyabbra, 13·2%-ra süllyed a kiadások és bevételek közötti különbözet mértéke az abszolút iparforgalmi többségű városok esetében.

Téves általánosításra vezetne, ha ezekből az adatokból a városok gazdálkodására következtetnénk. A póttadóval fedezendő hiány mértéke ugyanis a városi pénzügyek jelenleg érvényes jogszabályaiban leli magyarázatát. Ezidőszerint az 1922. évi XXIII. t.-c. által átengedett kereseti adó képezi a városi adóztatásnak egyik legfőbb bázisát. Ez az adónem, mely általános (%-os) kereseti adó gyanánt az önálló iparosok, kereskedők és szabadfoglalkozásúak, alkalmazottak kereseti adója gyanánt pedig szintén elsősorban az iparforgalmi vállalatok személyzete után folyik be a városok pénztárába, mindenképen a fejlett iparral és kereskedelemmel rendelkező városoknak juttat elsősorban jövedelmet. Ugyanezeknek a városoknak kedvez az állami részről átengedett másik jövedelem, a forgalmi adórészesedés is. A mezőgazdasági jelleggel bíró városoknál ezzel szemben az átengedett adójövedelmek — akár a népesség számához, akár a városi szükségletek összegéhez viszonyítsuk azokat — mindenképen lényegesen elmaradnak az iparforgalmi városok vonatkozó arányszámait mögött. Ebből következik, hogy *mezőgazdasági népességű városnak ugyanolyan városi szükséglet és ugyanolyan gazdálkodás mellett is lényegesen nagyobb póttadóra lesz szüksége, mintha a lakosság foglalkozása az iparforgalmi jelleg felé tolódna el.* Éppen ezért a mezőgazdasági jellegű városoknál — a dolog természeténél fogva — nagyobb szerephez kell jutni a községi póttadónak, mely éppen elsősorban a föld- és a házbirtok megadóztatását jelenti. Erre a körülményre egyébként a városok adóbevételeinek részletes tárgyalása során még visszatérünk.

Mindebből természetesen az is következik, hogy a kereseti adó, mely nem a tényleg felmerülő szükségletek mértékével, hanem a népesség foglalkozási jellegével áll elsősorban összefüggésben, nem a legideálisabb adónemet képviseli abban a tekintetben, hogy a városok jövedelmének gerincét képezhesse.

Ezen kérdések kapcsán emlékezzünk meg a városok póttadókulcsának a nagyságáról is. Az 1924. évi 171.000 számú belügyminiszteri rendelet a községi póttadó legnagyobb mértékét az adóalapul szolgáló állami adók 50%-ában állapítja meg. Amennyiben azonban a költségvetés hiánya más-kép nem fedezhető, a belügy- és a pénzügyminiszter együttes engedélye alapján 50%-nál magasabb mértékben is meg lehet a póttadót állapítani.

Az 1934. évre belügyminiszterileg jóváhagyott költségvetések szerint a pótdókulcs 35%-tól 136%-ig terjed. A minimumot Salgótarján, a legmagasabb pótdókulcsot pedig Hódmezővásárhely képviseli.

Tizenhat megyei városban a pótdókulcs az 50%-ot nem éri el. Budapest székesfőváros, három törvényhatósági jogú és nyolc megyei város pótdókulcsa pontosan 50%. Ezek a városok együttevén a felét teszik ki az összes magyar városoknak, míg a másik fele részük, 28 város pótdókulcsa az 50%-ot meghaladja. Az állami egyenes adóknak 100%-át meghaladó kivetés van érvényben Hódmezővásárhelyen kívül még hat városban (Kecskemét tj. város, Hajdúhadház, Hajdúszoboszló, Jászberény, Kiskúnfélegyháza és Makó m. városok).

Összefoglalásképpen az adatokat táblázatosan is bemutatjuk.

Pótdókulcs	Budapest székesfőváros	Törvényhatósági jogú	Megyei városok száma	Összes
— 49%	—	—	16	16
50%	1	3	8	12
51 — 75%	—	¹⁾ 5	9	14
76—100%	—	—	7	7
101 — %	—	2	5	7
Összesen ...	1	10	45	56

A mezőgazdasági, illetve ipari népességnek fentismertetett befolyása a városi adózás mikéntjére, természetesen a pótdókulcs révén is kifejezésre jut. Csaknem kizárólag mezőgazdasági jellegű városok azok, melyek a pótdókulcs magas százalékát állapítják meg. Az iparforgalmi jellegű városok ezzel szemben az alacsony pótdókulcs rovataiban foglalnak helyet. Erre vonatkozólag az alábbi összeállítás, mely a törvényhatósági jogú és megyei városokat együttesen mutatja ki, minden kommentár mellőzésével teljes tájékoztatást nyújt.

Megnevezés	Városok száma					Összesen
	—49 százalékos	50 százalékos	51—75 százalékos	76—100 százalékos	101—	
² / ₃ mezőgazdasági többségű népességgel	—	—	2	3	2	7
Abszolút mezőgazdasági többségű népességgel .	—	—	3	1	5	9
Relatív mezőgazdasági többségű népességgel ..	3	—	3	1	—	7
Relatív iparforgalmi többségű népességgel	6	4	5	2	—	17
Abszolút iparforgalmi többségű népességgel ...	3	6	1	—	—	10
² / ₃ iparforgalmi többségű népességgel	4	2	—	—	—	6
Összesen ..	16	12	14	7	7	56

2. A költségvetés részletezése.

a) Rendes és rendkívüli kezelés.

A bevezető részben már volt arról szó, hogy a rendes és rendkívüli kezelés szigorú elhatárolása nehézségekbe ütközik. Ezért a kérdés a pénzügyi irodalomnak is sokat vitatott pontjai közé tartozik. A városi háztartás

¹⁾ Debrecen tj. város háztartásának 66%-os pótdókjához még 14%-os pótdó járul a köveztvámalap hiányának fedezete céljából.

szempontjából jogszabály is foglalkozik e kérdéssel : az 1927. évi 42.200 B. M. számú rendelet (II. A. 1. fejezet 12. bekezdés) megállapítja a rendkívüli kezelésbe tartozó tételeket. E szerint rendkívülinek minősítendők a város háztartásában rendszerint nem ismétlődő kiadások és bevételek, nevezetesen a költségvetési évre elhatározott ingatlanbeszerzés, építkezés, nagyobb beruházások, közművek létesítése, jelentékenyebb átalakítások költségei, amelyek fedezetül a rendkívüli bevételek között is megfelelő összeget (külcsönből vagy más rendkívüli bevételből) kell felvenni.¹⁾ A következőkben megengedi a rendelet a kiadásoknak több évre elosztva rendes bevételekből való fedezését is.

Összességében a magyar városok rendkívüli bevételei 1,276.936 pengőt, kiadásai pedig 5,227.096 pengőt tettek ki az 1934. évi költségvetés tanúsága szerint. Előbbi összegnek alig $\frac{1}{10}$ része esik Budapestre, a rendkívüli kiadásokból azonban 4,242.395 pengőt, vagyis 81%-ot a főváros teljesített. Az idézett összegek azt mutatják, hogy *ezidőszereint a rendkívüli kezelésnek a városok háztartásában nincs nagy jelentősége*. A költségvetés kiadási oldalának főösszegéből 2-2%-ot, a bevételekből pedig csak 0-6%-ot foglalnak le a rendkívülinek minősített tételek. *A városok költségvetésbe foglalt pénzügyi gazdálkodásának tehát 98—99%-a a rendes kezelés keretében zajlik le.*²⁾

A különböző városokban természetesen e téren is jelentékeny különbségek mutatkoznak. Általánosságban megemlíthető, hogy a rendkívüli kezelés százalékos aránya

	A kiadások o l d a l á n	A bevételek o l d a l á n
Budapesten	2-6	0-1
a törvényhatósági jogú városokban	0-5	0-9
a megyei városokban	1-9	2-5
az összes városokban	2-2	0-6

A rendkívüli kiadások tehát Budapesten töltik be relatíve a legnagyobb szerepet, míg a bevételek oldalán a megyei városoké az elsőség. A törvényhatósági városokban általában csekély a rendkívüli kezelés jelentősége. Az egyes törvényhatósági városok közül Pécs rendkívüli kiadásai a legnagyobbak (az összes kiadásoknak 2-8%-a), melyekből 49 ezer pengő közlélmzési beruházásra, 84 ezer pengő pedig a városépítés csoportjára esik. (Utóbbi legnagyobb része telkek vételára).

¹⁾ *Thegze-Gerber Ferenc* : »Államszámviteltaná«-nak megállapítása szerint is az a körülmény, hogy valamely kiadás a háztartásban (illetve annak egy részében) előfordul-e avagy annak ismétlődésére számítani nem lehet, még nem nyújt elegendő támpontot. Rendkívüli jellegű szükségletek (elemi csapások, beruházások) más-más helyen ugyan, de szinte szabályosan léphetnek fel. A fedezeti oldalról kiinduló definíciója szerint rendkívülinek minősítendők mindazok a kiadások, melyek olyan jellegűek, hogy fedezésük céljából rendkívüli bevételi források is igénybe vehetők.

²⁾ Bár e tanulmány keretében a történeti összehasonlításoktól általában eltekintünk, mégis meg kell állapítanunk, hogy ez nem mindig volt így. A háború előtt, az 1910. évben pl. Budapest költségvetéséből 21-5%-ot a rendkívüli kezelés foglalt le.

A megyei városok között 11·1%-kal relatíve Salgótarján költségvetésében legerősebb a rendkívüli kezelés szerepe, (legnagyobb tétel 32 ezer pengővel a vásártér kisajátítása), majd Pestszenterzsébet (7·4% különféle beruházások), Újpest (6·5%, melyben a járványkórház építési költségének 150 ezer pengős tétele jelentékeny), Rákospalota (6·2%, állami iskolák bővítése), Nagykőrös (5·2%), Gyöngyös (4·8%), Cegléd (3·2%) következnek.

A rendkívüli kiadásokat a pénzügytan elmélete két csoportra: a beruházások és az átmeneti kiadások csoportjára osztja. *A beruházások csoportjára 2,105.838 pengő, vagyis az összes rendkívüli kiadások 40·3%-a esett.* Az átmeneti kiadások közé sorolható tételek közül megemlítendő a kölcsönvisszafizetések 212.758 pengős összege. Ez túlnyomórészen a megyei városoknál jelentkezik, s ott a rendkívüli kiadások $\frac{1}{4}$ részét teszi. Egyébként nagyobb összegek szerepelnek az ínségmunkák rendkívüli kiadásainál, más intézmények beruházásaihoz nyújtott hozzájárulásoknál, nagyobb fenntartási és helyreállítási munkálatoknál, stb.

A törvényhatósági jogú városokban egyébként a rendkívüli kiadások 70·0%-a beruházás volt. A megyei városoknál körülbelül a kiadások fele, Budapesten pedig 37·6%-a esett beruházások terhére.

Költségvetési csoportok szerint a rendkívüli kiadások legnagyobb hányada (59·6%) a városépítés csoportjára esik. Ezenkívül a közoktatásügy, a szegényügy és népjólét csoportjai emelkednek ki. A törvényhatósági városokban még a közéletmezés és vagyongazgatás, a megyei városokban a hitelügy csoportjai játszanak e tekintetben szerepet.

A beruházások csekély összegeiből, valamint általában a rendkívüli kezelés feltűnően alacsony arányszámaiból még nem lehet arra következtetni, mintha a városok gazdálkodásának csaknem teljes egésze folyó jellegű kiadások teljesítésére szolgálna. Részben a rendes és rendkívüli kiadások közötti határ bizonytalansága folytán, részben más okok miatt *a rendes kezelés is számos olyan tételt tartalmaz, mely városi vagyongyarapítását, vagy kisebb beruházások célját szolgálja.* Mindamellett kétségtelen ebből, hogy nagyobb beruházási munkákat a városok nem folytatnak folyó költségvetésük keretein belül. A városi kölcsönök — később ismertetendő — statisztikája is igazolja azt az általában ismert tényt, hogy az a kétségtelenül nagyszabású beruházási tevékenység, mely a háború utáni éveket a városi fejlődés szempontjából jellemezte, nagyrészt kölcsönökből nyert fedezetet.¹⁾ Még kevésbbé

¹⁾ Ezek az összegek általánosságban nem szerepelnek a költségvetésekben. Részben — s kétségtelenül ez látszik a helyes álláspontnak — külön alapot létesítettek »Külföldi kölcsön-alap« néven, mely a kölcsönpénzek felhasználásának számviteli bázisát képezi. Az alapszerű kezelés egyébként a maradványoknak egyik évről a másikra való könnyű átviteli lehetősége folytán erre kiválóan alkalmas. A városok más részénél — így Budapesten is — a kölcsönökből végzett beruházások külön elszámolásban részesülnek, melyek sem a községi háztartás keretébe nem tartoznak, sem alapot nem képeznek. A városi háztartási statisztikának jövőbeli feladatát képezheti, hogy az adatgyűjtés körét az ilyen természetű külön elszámolási formákra is kiterjessze.

van mód kölcsönfelvétel nélkül nagyobb beruházásokat végezni a legutóbbi évek pénzügyi válságai közepette.

A kölcsön a beruházások előnyeit élvező következő nemzedéket terheli meg, míg a folyó bevételekből végzett beruházás az egész terhet a jelenre hárítja. A kétféle eljárás között a helyes út — mint a közgazdasági kérdésekben többnyire — a középúton található meg. Kedvezőbb időkben városaink nyilván nagyobb beruházási tevékenységet folytattak a folyó költségvetés keretén belül is. Oly években azonban, midőn a háztartás egyensúlya, illetve a forgótőke biztosítása érdekében a városok függő kölcsönök felvételére kényszerülnek: beruházásoknak folyó bevételekből való teljesítése egyáltalában nem volna indokolható.

A rendkívüli bevételeknek Budapesten mutatkozó csekély jelentőségű tétele a VI. költségvetési csoportba tartozó vagyontárgyak értékesítéséből ered. Törvényhatósági és megyei városainknál e bevételek 91·4, illetve 90·6%-a a hitelügy körébe tartozik és két város: Kecskemét és Szolnok e címen beállított 302, illetve 748 ezer pengőből adódik.

b) A kiadások és bevételek csoportok szerint.

A magyar városok — az egy Budapest kivételével — költségvetésüket nyolc csoportra tagolva készítik. E csoportosítás módszertani értékéről már az előzőekben szó volt és megállapítottuk, hogy a kiadások tagolására észszerű és áttekinthető alapot nyújt. A következőkben először a nyolc csoport főeredményeit tekintjük át s azután vesszük sorra a részletesebb adatokat.

Városaink legfontosabb kiadási csoportját az általános igazgatásban jelölhetjük meg, mely az összes kiadásoknak 28·6%-át foglalja le. Érdemes a megemlítsére, hogy Budapesten az általános igazgatás 24·8%-os aránnyal a kiadások egy negyedrészt sem éri el, míg a törvényhatósági jogú városokban e csoport jelentősége 32·8%-ra, megyei városoknál pedig 39·4%-ra emelkedik. Amennyire ezekből az általános adatokból is már következtetni lehet: *kisebb fejlettségű városainknál az összes kiadásoknak aránylag nagyobb hányadát emésztí fel a szorosan vett városi adminisztráció költsége.* A törvényhatósági jogú városokban, különösen pedig Budapesten ezzel szemben a rendelkezésre álló költségvetési keretnek nagyobb hányadrésze jut más városi feladatok, úgymint kulturális, közegészségügyi vagy szociális célok megvalósítására.

Az egyes városok között e téren is lényeges eltérések mutatkoznak. A főváros mellett Debrecen (28·2%) és Pécs (29·2%) törvényhatósági városok, valamint Szolnok, Esztergom és Pestszenterzsébet megyei városok (27·3, illetve 27·8 és 28·1%) tűnnek ki az általános igazgatás alacsonyabb százalékos arányával. Hét megyei városban ezzel szemben az I. költségvetési csoport a kiadások felénél nagyobb részét emésztí fel.

A következőkben táblázatos alakban is áttekintést nyújtunk az 1934. évi költségvetési szükséglet csoportok szerinti eloszlásáról.

A kiadások megoszlása csoportok szerint.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
<i>a) Ezer pengőben</i>				
I. Általános igazgatás	40.359	13.500	16.059	69.918
II. Közegészségügy	16.348	1.993	2.212	20.553
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	30.428	5.741	4.979	41.148
IV. Szegényügy és népjólét	16.345	2.341	2.203	20.889
V. Közélelmezés	4.552	1.138	838	6.528
VI. Városépítés, közmunkák	23.796	4.373	5.394	33.563
VII. Vagyonigazgatás	10.352	5.787	2.790	18.929
VIII. Hitelügy	20.686	6.304	6.262	33.252
Összesen ..	162.866	41.177	40.737	244.780
<i>b) Százalékban</i>				
I. Általános igazgatás	24·8	32·8	39·4	28·6
II. Közegészségügy	10·0	4·8	5·4	8·4
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	18·7	13·9	12·2	16·8
IV. Szegényügy és népjólét	10·0	5·7	5·4	8·5
V. Közélelmezés	2·8	2·8	2·1	2·7
VI. Városépítés, közmunkák	14·6	10·6	13·2	13·7
VII. Vagyonigazgatás	6·4	14·1	6·9	7·7
VIII. Hitelügy	12·7	15·3	15·4	13·6
Összesen ..	100·0	100·0	100·0	100·0

Bár az általános igazgatás mindenütt az első helyet foglalja el, a csoportok jelentőségsorrendjében mégis eltérő képet mutatnak a városok különböző típusai. *Budapest 30 millió pengőt meghaladó összeget áldoz a közoktatásügyre* s ezért ennek a csoportnak 18·7%-os aránya kimagasló helyet foglal el. Törvényhatósági jogú városainkban (13·9%) és a megyei városokban (12·2%) a közoktatásügyre és közművelődésre fordított kiadások aránya már jelentékenyen csekélyebb. Előbbiek közül Székesfehérvárt (20·8%), a megyei városok közül Rákospalota költségvetésének 25·5%-os közoktatásügyi csoportját (ebből 6·2% rendkívüli kiadás) és Jászberény 21·8%-os arányát említhetjük.

Általában azonban *a fővárostól eltekintve* nem a közoktatásügy, hanem *a hitelügy kiadásai foglalják el a második helyet*. Ez utóbbi csoport a megyei városokban a kiadások 15·4%-át igényli és a törvényhatósági városok idevonatkozó arányszáma is csak tizedszázalékkal alacsonyabb. A hitelüggyel — tehát a kölcsönökkel — kapcsolatos kiadások városaink költségvetéséből nem kevesebb, mint 33 millió pengőt foglalnak le, mely összegből 21 millió

a fővárosra jut, a törvényhatósági és megyei városokra pedig 6—6 milliót meghaladó megterhelés esik.

Megállapítható tehát, hogy a kölcsönök terhei a városi költségvetésnek aránylag nagy részét foglalják le, noha adataink nem múlják felül a háború előtti arányokat.¹⁾ Említésre méltó körülmény, hogy egyes városokban (Szolnok, Hajduszoboszló) az 1934. évi költségvetésnek több mint 40%-a a kölcsönszolgáltatásra esett. Igaz, hogy e két városnál a függő kölcsönök nagyobb összegű törlesztő részletei is bennfoglaltatnak. *Nem egy városnál azonban a hitelügyi kiadások e nélkül is elérik a főösszeg 25%-át.* Pedig a kölcsönterhek csökkentéséhez úgy a dollár értékvesztése, mint az újabb átmeneti jellegű miniszteri rendeletek is lényegesen hozzájárultak.²⁾

Törvényhatósági jogú városainkban igen erős a vagyongazgatás költségeinek 14·1%-os aránya. Ez a szám természetesen abban a körülményben leli magyarázatát, hogy törvényhatósági városaink általában kiterjedt gazdálkodást folytatnak. A vagyongazgatás kimagasló volta természetesen elsősorban a bevételek oldalán jelentkezik, de egyúttal magasabb költségekkel is jár. Ebben a vonatkozásban Debrecen (23·9%), Kecskemét (16·5%), Pécs (14·9%) és Sopron (22·0%) aránya említendő, míg a megyei városok közül Kőszeg és Nagykanizsa vagyongazgatási kiadásai képeznek relatíve jelentékeny tételt. A városok összeségét tekintve a vagyongazgatásra az összes kiadások 7·7%-a jut.

Igen jelentékeny a városépítés csoportjának a szükséglete is. E csoport a fővárosban a kiadások 14·6%-át foglalja le, a megyei városokban 13·2%-ot ér el és a törvényhatósági városokban, ahol relatíve legkisebb jelentőségű, szintén meghaladja a kiadási főösszeg $\frac{1}{10}$ részét. Ezek a számok természetesen ismét csak átlagot jelentenek, míg az egyes városokban az adatok nagy változatosságot mutatnak. Míg egyes helyeken a városépítés csoportjára alig néhány százalék esik, addig más városokban (Esztergom, Pápa, Pest-szenterzsébet, Sátorlajújhely) a kiadásoknak közelítőleg egy negyedrészt alkotja.

A székesfővárosban igen tekintélyes a *közegészségügy*, valamint a *szegényügy és népjólét* — egyaránt 16·3 millió pengős — szükségleti tétele. Mindkét csoport a kiadásoknak pontosan $\frac{1}{10}$ részét veszi igénybe Budapest költségvetéséből, holott a vidéki városokban jelentőségük lényegesen alacsonyabb. Előbbi Budapest kórházügyének nagy kiadásai tételéből adódik, a másik a fővárosra nehezedő súlyos szociális terheknek a következménye. A legkisebb szükségleti összegeket a *közélelmezés* csoportjában találjuk, mely 2·7%-kal vesz részt az összes magyar városok egyesített költségvetésében.

¹⁾ A háború előtti városi hitelügy kérdéseire nézve lásd : *br. Madarassy-Beck Gyula* : A városok hitelügye. (A Magyar Városok Orsz. Kongresszusának iratai. I. kötet.)

²⁾ Az 1290/1933. M. E. (illetve annak meghosszabbítása : 16.300/1933. M. E.) számú rendeletben kapott felhatalmazás alapján kiadott 450/1933. P. M. számú rendelet.

A százalékos megoszlás adatai még nem nyújtanak teljes képet az egyes költségvetési csoportok szerepéről. Ezért az alábbiakban a fejenkinti szükséglet főbb adatait is bemutatjuk.

Az egy főre eső városi szükséglet költségvetési csoportonként (pengőben).

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
I. Általános igazgatás	39-00	19-70	13-03	23-69
II. Közegészségügy	15-80	2-91	1-80	6-96
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás ..	29-40	8-38	4-04	13-94
IV. Szegényügy és népjólét	15-80	3-41	1-79	7-08
V. Közélelmezés	4-40	1-66	0-68	2-21
VI. Városépítés, közmunkák	22-99	6-38	4-38	11-37
VII. Vagyonigazgatás	10-00	8-44	2-27	6-41
VIII. Hitelügy	[19-99	9-20	5-08	11-26
Összesen ..	157-38	60-08	33-07	82-92

Látható, hogy Budapest költségvetésének minden csoportja magasabb fejenkinti szükségletet mutat, mint a törvényhatósági városoké, utóbbiak pedig ismét minden csoportban felülmúlják a megyei városokat. Nagyvárosainkban és különösen a fővárosban tehát a közületi szükségletek minden faja teljesebb kielégítést nyer, mint a kisebb vidéki városokban. A különbségek oly nagyok, hogy általában a megyei városok fejenkinti szükségletének többszöröséről beszélhetünk a magasabb fejlettségű önkormányzati alakulatoknál. A különbségek mértéke azonban már csoportonként igen nagy változatosságot mutat.

A legmagasabb fejenkinti átlagszámokat mindenütt természetesen az általános igazgatás csoportja mutatja, de itt aránylag csekélyebbek a különbségek a főváros és a vidék között. Budapest 39 pengős fejjátalaga mellett ugyanis a törvényhatósági városok is 19-70, a megyei városok pedig 13-03 pengőt igényelnek, egy főre számítva. Már az egészségügyi kiadások budapesti 15-80 pengős átlagával szemben törvényhatósági városaink csak 2-91 pengőt tudnak felmutatni, a különbség tehát több, mint ötszörös. Ez a körülmény a fővárosi kórházügy kiadásainak következménye, de hasonló arányok mutatkoznak a szegényügy, valamint — valamelyest csekélyebb mértékben — a tanügy és közművelődés terén is. Viszont a vagyonigazgatás költségeinek fejjátalaga a törvényhatósági városokban — kiterjedt magángazdálkodásuk folytán — egészen megközelíti a fővárosi arányokat.

Mindezeket a kérdéseket jól megvilágítja az alábbi számítás, mely a megyei városok fejenkinti kiadásait minden csoportban száznak véve, ahhoz viszonyítja a törvényhatósági városok és Budapest adatait, majd utóbbiak között ejt meg hasonló összehasonlítást.

	Budapest fejenkénti számai, ha a megyei városok fejátlaga = 100	Törvényhatósági városok kiadásainak index- számai, ha a megyei városok fejátlaga = 100	Budapest fejenkénti kiadásainak index- számai, ha a törvényhatósági városok fejátlaga = 100
I. Általános igazgatás	299	151	198
II. Közegészségügy	878	162	543
III. Közkutatásügy, közművelődés, vallás	728	207	351
IV. Szegényügy és népjólét	883	191	463
V. Közélelmezés	647	244	265
VI. Városépítés, közmunkák	525	146	360
VII. Vagyonigazgatás	441	372	118
VIII. Hitelügy	394	181	217
Általában	476	182	262

A megyei városokhoz képest törvényhatósági városaink kiadásai relatíve a vagyonigazgatásnál, majd a közlelmezés és a tanügy csoportjaiból emelkedik ki leginkább. Budapest úgy a megyei, mint a törvényhatósági városokkal szemben három csoport: a közegészségügyi, a tanügy-kulturális és a szegényügyi, népjóléti kiadások tekintetében mutat igen magas arányszámokat. Utóbbi jól szemlélteti azokat a nagy terheket, melyeket szociális téren a nagyobb városoknak, de különösen a fővárosnak viselni kell. Az általános igazgatási költségek esetében a különbségek — bár szintén tekintélyesek — az előbbiekhöz képest mégis háttérbe szorulnak.

Bemutatjuk végül a fejenkénti szükséglet alakulását a különböző nagyságú városokban.

a) Törvényhatósági városok.

	100— ezer lakójú	Fejenkénti szükséglet pengőben 75—100 ezer lakójú városokban	50—75 ezer lakójú városokban	—50
I. Általános igazgatás	18-98	18-60	20-57	20-34
II. Közegészségügy	3-39	1-82	3-03	2-31
III. Közkutatásügy, közművelődés, vallás ...	8-96	9-12	7-22	8-97
IV. Szegényügy és népjólét	2-80	1-83	4-42	3-86
V. Közlelmezés	1-35	2-10	2-08	1-13
VI. Városépítés, közmunkák	6-00	4-34	7-04	7-36
VII. Vagyonigazgatás	11-01	9-10	5-49	8-33
VIII. Hitelügy	10-35	8-15	10-35	4-60
Összesen ...	62-84	55-06	60-20	56-90

b) Megyei városok.

	30— ezer lakójú	Fejenkénti szükséglet pengőben 40—50 ezer lakójú városokban	30—40 ezer lakójú városokban	20—30 ezer lakójú városokban	10—20 ezer lakójú városokban	—10
I. Általános igazgatás	11-28	12-14	14-60	12-43	13-97	18-88
II. Közegészségügy	2-49	1-33	1-58	1-40	1-80	1-65
III. Közkutatásügy, közművelődés, vallás	3-76	5-49	4-93	3-42	3-55	4-58
IV. Szegényügy és népjólét	2-25	1-46	2-08	1-24	1-70	1-40
V. Közlelmezés	0-76	0-76	0-74	0-41	0-89	0-32
VI. Városépítés, közmunkák	4-80	4-93	4-29	3-43	4-99	4-51
VII. Vagyonigazgatás	1-93	1-22	2-48	2-13	2-51	6-10
VIII. Hitelügy	4-34	10-41	6-75	2-81	5-00	6-27
Összesen	31-61	37-74	37-45	27-27	34-41	43-71

Messzemenő következtetésre ezek az egyszerű átlagszámok természetesen nem adnak alkalmat, de azért jól megvilágítják a fejenkinti szükséglet összefüggését a város nagyságával. Halvány körvonalakban mutatkozik az a jelenség, hogy a nagyobb városokban az általános igazgatás költségei kisebb átlagokkal szerepelnek. A vagyoniigazgatás kiadásai legnagyobb törvényhatósági városainkban a legjelentékenyebbek. Általánosságban azonban nem hallgathatjuk el azt a megfigyelést, hogy míg a főváros, valamint a törvényhatósági és megyei városok összehasonlításánál a fejenkinti szükséglet tekintetében jelentős fokozatokat találtunk, addig ezen várostípusok körén belül a fejenkinti kiadások nem sok változatosságot mutatnak. *Nagyobb városaink általában nem rendelkeznek lélekszámuk arányán túlmenőleg olyan erőforrásokkal, hogy ezek a fejenkinti kiadások növelését s ezzel a közületi szükségletek fokozottabb mértékű kielégítését tennék lehetővé.*

A költségvetésnek nyolc csoport szerint való beosztása, mely elsősorban a kiadások jellegét veszi alapul, képet nyújt a városi feladatokról és az azokra fordított áldozatokról.¹⁾ A bevételek esetében a nyolc csoportra való tagolás már kevésbé jellemző. A bevételeknek valamely csoportba való beosztása ugyanis sok esetben bizonyos önkényes meghatározásokon nyugszik. Az adóbevételek példának okáért a 42.200/1927. B. M. számú rendelet alapján — melyet a statisztikai hivatal is alapul vett egységes csoportosítása számára — az általános igazgatás csoportjában foglalnak helyet, míg Budapest szintén logikus gondolatmenet alapulvételével »Pénzügy« címen a hitelüggyel foglalja azokat össze. A bevételek részben természetüknek megfelelően osztattak be az egyes csoportokba (pl. cselekvő tőkék jövedelme a vagyoniigazgatásba) részben azon *funkciók, illetve kiadások alapján, melyekkel kapcsolatban befolyznak* (közigazgatási illetékek a közigazgatásnál), végül pedig a céladók és egyéb illetékek a törvényes jogszabályok megállapította *rendeltetésük* szerint helyeztetek el (utóbbi esetre példa az ipardíjaknak és büntetéspénzeknek a közoktatásügyben való elszámolása.) Már itt utalunk ennél fogva a bevételek módszeres csoportosítására, mely természetüknek megfelelő rendszerben foglalja össze a városi költségvetések fedezeti részét.

¹⁾ Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a tulajdonképeni költségvetés egész felépítése és gondolatmenete a kiadási részre van tekintettel. Ez a körülmény is annak a tételnek a megerősítésére szolgál, hogy a közületek elsősorban fedezeti gazdaságok, vagyis a szükségletek képezik a primér jelentőségű tényezőt. Ez a megállapítás természetesen korántsem jelenti azt, mintha a közületek — s így a városok — kiadási keretüket szabadon határozhatnák meg, vagy hogy akárcsak a költségvetés készítésénél a kiadások képeznek minden esetben a kiinduló pontot és ne kellene azok mértékét a várható bevételekhez szabni. E sokat vitatott kérdésekre vonatkozólag lásd dr. Heller Farkas: Pénzügytan című munkájának 6. oldalát.

A bevételek megoszlása csoportok szerint.

	Budapest	Törvényhatóság városok	Megye városok	Együtt
a) Ezer pengőben.				
I. Általános igazgatás	55.727	11.636	15.276	82.639
II. Közegészségügy	17.356	1.098	1.330	19.784
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	2.521	736	751	4.008
IV. Szegényügy és népjólét	8.491	297	273	9.061
V. Közélelmezés	7.398	2.236	2.497	12.131
VI. Városépítés, közmunkák	2.804	1.891	3.078	7.773
VII. Vagyonigazgatás	26.080	12.854	6.869	45.803
VIII. Hitelügy	12.476	4.057	2.423	18.956
Összesen ...	132.853	34.805	32.497	200.155

b) Százalékban.				
I. Általános igazgatás	41·9	33·4	47·0	41·3
II. Közegészségügy	13·1	3·2	4·1	9·9
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	1·9	2·1	2·3	2·0
IV. Szegényügy és népjólét	6·4	0·9	0·8	4·5
V. Közélelmezés	5·5	6·4	7·7	6·1
VI. Városépítés, közmunkák	2·1	5·4	9·5	3·8
VII. Vagyonigazgatás	19·7	36·9	21·1	22·9
VIII. Hitelügy	9·4	11·7	7·5	9·5
Összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0

A bevételek legnagyobb tételét az adóbevételek révén az általános igazgatás szolgáltatja. Az összes magyar városoknál együttevén a bevételek 41·3%-a az általános igazgatás csoportjából ered, pedig ebben az összegben a községi pótdadó még nem is foglaltatik benn. Ezután a vagyonigazgatás következik 22·9%-os aránnyal. Ez a két csoport alkotja a városi költségvetésnek két tipikus bevételi részét. A többi csoport bevételei inkább járulékos természetűek, mert itt a cél nem tulajdonképeni bevételszerzésre irányul.

A városok különböző közigazgatásjogi típusai a bevétel oldalán is erősen eltérnek egymástól. Az általános igazgatási bevételek szerepe a törvényhatósági jogú városoknál a legkisebb, ahol a vagyonigazgatás 36·9%-os bevétele foglalja el az első helyet. Ez a körülmény is törvényhatósági jogú városaink kiterjedt magángazdálkodásában leli magyarázatát. Ezért itt az általános igazgatás csoportja 33·4%-kal a második helyre szorul vissza. A megyei városoknál ezzel szemben az általános igazgatás csoportjára a bevételek 47·0%-a esik, míg végül a fővárosban az arány 41·9%-nak adódik.

Jelentékenyebb bevételi tételekkel még a közegészségügy, a közéletmezés és a hitelügy csoportjai tűnnek ki. Utóbbi főleg az intézmények, alapok és vállalatok térítéseit foglalja magában, a háztartás által átengedett kölcsönök kamata és törlesztő szolgálata fejében. A vagyongazgatás a fővárosban és a megyei városokban nagyjából a bevétel $\frac{1}{5}$ részét képezi (pontosan 19·7, illetve a megyei városokban 21·1%-os aránnyal).

A közegészségügy, mint bevételi tényező főleg Budapesten játszik szerepet. Itt a bevételek 13·1%-a közegészségügyből ered, míg a törvényhatósági jogú városoknál ez a csoport csupán 3·2%-ot tesz ki. Ez a körülmény a budapesti közokrházak ápolási díj- és egyéb bevételei révén áll elő. Többi városainknál ezzel szemben a közokrház — amennyiben egyáltalában városi intézményt képez — különálló alapon kezeltetik.

Általában igen csekély a közoktatásügy, valamint a szegényügy és népjólét csoportjainak a bevétele. Ezek a csoportok ugyanis kifejezetten kiadási jelleggel bírnak és az általuk ellátott városi feladatok jellegéből folyik, hogy ott bevétel egyáltalában nincs vagy csak csekély mértékben fordulhat elő.

A városi háztartásban tulajdonképpen nincsen helye annak a célkitűzésnek, hogy az egyes csoportok vagy fejezetek önmagukban gondoskodjanak fedezetükről. Ezért tulajdonképpen a kiadások és bevételek csoportonként való egybevetésének nincs mélyebbre ható jelentősége. Mindazonáltal az adatok összehasonlítása bizonyos érdekességgel bír és közelebb vezet az egyes bevételi forrásoknak a városi szükségletek csatornáin való eloszlásának a megismeréséhez. Ezért az alábbi tábla a bevételek, illetve kiadások többletét tünteti fel.

A költségvetési csoportok hiánya, illetve feleslege. (Ezer pengőben.)

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
I. Általános igazgatás	+ 15.368	— 1.864	— 783	+ 12.721
II. Közegészségügy	+ 1.008	— 895	— 882	— 769
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	— 27.907	— 5.005	— 4.228	— 37.140
IV. Szegényügy és népjólét	— 7.854	— 2.044	— 1.930	— 11.828
V. Közéletmezés	+ 2.846	+ 1.098	+ 1.659	+ 5.603
VI. Városépítés, közmunkák	— 20.992	— 2.482	— 2.316	— 25.790
VII. Vagyongazgatás	+ 15.728	+ 7.067	+ 4.079	+ 26.874
VIII. Hitelügy	— 8.210	— 2.247	— 3.839	— 14.296
Összesen ...	— 30.013	— 6.372	— 8.240	— 44.625

A pótdadó figyelembevétele nélkül az általános igazgatás csoportja csak Budapesten ér el bevételi többletet. Többi városaink együttes adatai szerint az általános igazgatás bevételei, melyek a pótdadó kivételével az adóbevételeket

tartalmazzák, nem fedezik az általános igazgatási költségeket sem. A pótdó be-számíltásával természetesen vidéki városainknál is bevételi többlettel zárul az első csoport mérlege. *A vagyongazgatás, valamint a közéletmezés csoportja a városok minden kategóriájánál bevételi többletet eredményez.* Utóbbi a piaci helypénzek és a vágóhídi bevételek révén éri el ezt az eredményt. A vagyongazgatás, mint a költségvetésnek kifejezetten bevételszerzésre irányzott része, természetszerűleg mindenütt felesleggel zárul. A többi csoportnál a kiadások általában felülmulják a bevételeket. Aránylag elég közel áll egymáshoz a szükségleti és fedezeti rész a közegészségügynél, ahol a szemétfuvarozási illeték, továbbá a székesfővárosnál a közkórházi bevételek a fedezeti oldalt is erősítik. Legnagyobb a hiány a közoktatásügy, valamint a szegényügy csoportjainál, melyek már az előbb kifejtettek értelmében is a bevételszerzésnek igen csekély teret nyújtanak.

c) A kiadások tagozódásának részletesebb adatai.

Már a költségvetési csoportok áttekintése alkalmával említés történt arról, hogy a legnagyobb összegeket az általános igazgatás csoportja igényli. Ebből a csoportösszegeből is az első fejezet vagyis a szorosan vett »Közigazgatás« foglalja le a legnagyobb tételt. Ez a fejezet, mely Budapesten 31·4 millió, a törvényhatósági városokban 8·3, a megyei városokban pedig 9·5 millió pengő szükséglettel jelentkezik, általánosságban a költségvetésnek $\frac{1}{5}$ részét veszi igénybe. Ezek kétségtelenül tekintélyes összegek, de ha tekintettel vagyunk arra, hogy a város tulajdonképeni adminisztrációja, közigazgatási személyzetének illetményei, hivatali szükségletei, stb. mindaz tehát, amit általában hivatalos ténykedés költségei alatt értenek, ezt a fejezetet terheli, akkor a 20%-nyi arányt nem lehet túlzott mértékűnek mondani. A városok költségvetésének $\frac{4}{5}$ része tehát más: tanügyi, kulturális, egészségügyi, városépítési stb. célokat szolgál, s ebből is nyilvánvaló, hogy *a modern város a maga differenciálódott feladatkörével mennyire túlnőtt a pusztán igazgatást végző bürokrácia körén és valóban polgárságának összes életviszonyait átjónó szervezetté alakult.*

Az általános igazgatás csoportjában foglalnak helyet a *rendészettel* kapcsolatos költségek is. Az összes magyar városoknál együttvéve 6·7 millió pengőt igényel ez a fejezet, melyből 5,866 ezer P az államrendőrségi hozzájárulásra esik. Ez utóbbi összeg nemcsak az 1928. évi XXXIII. t.-c. által a költségvetés fedezeti részének 3%-ban megállapított (eredetileg 5,800.000, az 1934. évi előirányzat szerint 5,769.811 pengő összegű) készpénz hozzájárulást tartalmazza, hanem a dologi jellegű szolgáltatások költségeit is. Az idézett t.-c. értelmében ugyanis az államrendőrség által használt épület fenntartása is a várost terheli, ha annakelőtte a városi rendőrség városi tulajdont

képező épületben volt elhelyezve.¹⁾ A rendészet fejezetében foglalt egyéb kiadási tételek a városi mező- és erdőrendészet költségeinek fedezésére szolgálnak.

A tűzrendészet összes városainknál együttvéve, 4-4 millió pengőt igényel, mely összegből 2-4 millió a fővárosra esik. Érdekes azonban, hogy aránylag a megyei városokra rójja a tűzvédelem a legnagyobb terheket. Utóbbiaknál ugyanis a költségvetés 3-1%-át foglalja le, míg a törvényhatósági jogú városokban 1-9%, Budapesten pedig 1-5% az arány.

Az adóigazgatás nemcsak a városi bevételek legnagyobb forrása, hanem egyúttal a költségvetés kiadási részének is igen jelentékeny tétele. A városoknak 8-67 millió pengőbe kerül az adóügyek igazgatása, s ez a fejezet a törvényhatósági városoknál 5-8, sőt a megyei városoknál 8-3%-át alkotja az egész költségvetésnek.²⁾

Igen fontos kérdés, hogy az adóigazgatás költségei az adóbevételeknek mily hányadát teszik ki, mert ennek vizsgálatával az adókezelésnek — a városok szempontjából vett — tiszta hozadékára deríthetünk fényt. A törvényhatósági városokban 10-2 millió pengő összegű adóbevételekkel szemben az adókezelés költsége 2-4 millió pengőt tesz ki, míg a megyei városoknál 13-9 millió pengő bevétellel 3-4 millió pengő kiadás áll szemben.

Az adókezelés tehát a városoknak a bevételi összegekhez viszonyítva is igen tekintélyes megterhelést okoz. A mutatkozó 23-6, illetve 24-5%-os arányszámokból azonban korántsem szabad az adókezelés gazdaságosságának a kérdésére vagy a költségek túl magas voltára következtetni. A városi adóigazgatás ugyanis nemcsak a várost illető adók kezelését, hanem az állami adók, valamint a rendkívül terhes »idegen követelések« behajtását is végzi.³⁾ A városi gazdálkodás szempontjából mindenesetre a fenti bevételi összegekkel szembeállított költségtételek birnak fontossággal.

A közegészségügy csoportja két fejezetre oszlik. Ezek egyike a szorosan vett közegészségügy (emberegészségügy), másika pedig az állategészségügy költségvetését tartalmazza. A túlnyomó rész természetesen az első fejezetre esik, mely az egész költségvetés 7-5%-át képezi, míg az állategészség-

¹⁾ Ellenkező esetben a város csak a bérletet volt köteles átengedni az államrendőrség számára.

²⁾ Budapesten az arányszám mindössze 1-8%-nak adódik. Ebből azonban nem szabad az adóigazgatási költségek mértékére következtetni, minthogy a székesfőváros költségvetésében az állandó személyzet javadalmazása az I. csoport I. fejezetében foglaltatik és nem különíthető el. Ezért Budapest adataival ebben a vonatkozásban nem is foglalkozhatunk.

³⁾ Az összes (állami és városi) adóbevételekhez viszonyított adóigazgatási költségekre vonatkozólag dr. Hajdrik Sándor végzett vizsgálatokat. (Városi Szemle. 1932. 714. oldal.)

ügyi kiadások 0.8%-ot érnek el. Kisebb vidéki városainkban a helyi körülmények és az őstermeléssel való szorosabb kapcsolat folytán az állategészségügy relatíve jelentékenyebb, amit a megyei városok 1.4%-os aránya igazol, szemben a törvényhatósági jogú városok 1.1 és Budapest 0.5%-os állategészségügyi kiadásával.

A legjelentékenyebb közegészségügyi intézmények, a kórházak, csak a székesfővárosban kezeltetnek a háztartás keretén belül. Itt azonban csaknem 4 millió pengő személyi és 8 millió pengő dologi kiadást jelentenek. Egyébként a városi háztartás költségvetésében kórházalapokhoz való hozzájárulás címén 19 ezer, nem városi kórházak támogatása címén 78 ezer pengő kiadás szerepel. Tüdőbeteggondozó intézet ma már a városok tekintélyes részében fennáll. Ha Budapest 475 ezer pengős kiadási tételeitől eltekintünk, a magyar városok közvetlenül 73 ezer pengőt, más intézményekhez való hozzájárulás alakjában pedig 44 ezer pengőt áldoznak a tüdővész elleni küzdelemre. Hasonlóképpen kifejezésre jut a költségvetésben az egészségvédő intézetek hálózatának kiépítése, bár egyelőre még csekély összeggel. A mentőszolgálat évente 213 ezer pengőt jelent a városoknak. Fertőtlenítő intézet egy kivétellel valamennyi törvényhatósági város költségvetésében megtalálható és a megyei városok tekintélyes részénél is felállításra került. Budapesttől eltekintve azonban jelentéktelen megterhelést képez. A járvány elleni védekezés címe (200 ezer pengő), valamint a szemétfuvarozás (468 ezer pengő) vidéki városainkra is nagyobb terhet ró. Utóbbi azonban a szemétfuvarozási illeték 614 ezer pengős bevételében (Budapest nélkül) bő fedezetet talál.¹⁾

Az állategészségügy költségvetése az igazgatási kiadásokon kívül az állatvásárokkal, az állategészségügyi teleppel, a marhalevélfeldolgozással és a tenyészállattartással kapcsolatban felmerülő költségeket tartalmazza. Itt jegyezzük meg, hogy az 1928. évi XIX. t.-c. 37. §-a értelmében céladóként az állategészségügyi kiadások fedezetére rendelt ebadó 355 ezer pengő bevételt juttat a városoknak.

A költségvetés III. csoportjának 40 millió pengőt meghaladó összegéből 32.8 millió pengő (vagyis 81%) közoktatásügyre jut, míg a közművelődés 5.4, a vallásügy pedig 2.2 millió pengő hitelkerettel rendelkezik. *A tanügy ezek szerint a városi költségvetésnek egyik legerősebb fejezete.* Különösen a székesfővárosban emelkedik ki a jelentősége, ahol az egész költségvetésnek 15.4%-át igényli, míg a törvényhatósági jogú városokban 10.1%, a megyei városokban 8.9% jut erre a fejezetre. A tanügyi kiadások részletezését (pengőben) azok fontosságára való tekintettel táblázatosan is bemutatjuk.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy a szemétfuvarozás egyes városoknál az utcák tisztítása címtől (VI. csoport), másutt a VII. csoportban kimutatott fuvarozástól nem volt elkülöníthető. Több helyen önálló vagyongazdálkodási intézményként külön szerepel.

	Budapest	Törvényhatósági jogú városok	Megyei városok
Kisdedovók			
városi intézmények	1,443.333	283.500	330.949
hozzájárulások	—	13.697	58.499
Együtt	1,443.333	297.197	389.448
Elemi iskolák			
városi intézmények	10,106.914	919.667	369.401
hozzájárulások	—	658.511	976.336
Együtt	10,106.914	1,578.178	1,345.737
Polgári iskolák			
városi intézmények	5,441.274	182.350	457.053
hozzájárulások	—	160.381	255.780
Együtt	5,441.274	342.731	712.833
Tanonc- és gazdasági ismétlőiskolák			
városi intézmények	1,537.163	548.178	478.514
hozzájárulások	—	26.138	24.927
Együtt	1,537.163	574.316	503.441
Középiskolák			
városi intézmények	1,031.647	208.895	137.619
hozzájárulások	—	75.633	190.343
Együtt	1,031.647	284.528	327.962
Felső kereskedelmi iskolák			
városi intézmények	1,549.328	351.505	244.038
hozzájárulások	—	13.663	6.630
Együtt	1,549.328	365.168	250.668
Egyéb iskolák			
városi intézmények	1,643.750	54.089	14.913
hozzájárulások	—	195.150	31.267
Együtt	1,643.750	249.239	46.180

Ez a tábla a tanintézetek szerint való részletezés mellett a városi intézmények személyi és dologi kiadásaira fordított összegektől megkülönbözteti a nem városi tanintézeteknek adott hozzájárulást. Budapest költségvetésében ez utóbbi tétel egyáltalában nem fordul elő, a megyei városoknál viszont annál nagyobb a szerepe. Főleg az elemi iskolák és a polgári iskolák, valamint a középiskolák esetében egykori jelenség, hogy a városok a törvény által rájuk rótt, avagy önként vállalt iskolafenntartói kötelezettségüknek ily módon tesznek eleget. Megjegyezzük még, hogy az »egyéb iskolák« rovatában főleg női ipariskolák és egyéb szakiskolák foglaltatnak. A törvényhatósági városoknak 195 ezer pengős hozzájárulási összegében egyetemi városainknak a tudományegyetemeknek adott szolgáltatásai, továbbá a debreceni ref. kollégium és a vidéki jogakadémiáknak adott hozzájárulások is bennfoglaltatnak, mégpedig igen jelentékeny összeggel.

A közművelődésre fordított kiadások szövegszerűsége tekintetében a táblázatos részre utalunk. Itt csak azt említjük meg, hogy iskolán kívüli nép-

művelés, a zeneiskolák és zenetanfolyamok, a könyvtár, színház és múzeumok kiadásait öleli fel ez a csoport, mely e mellett még a sport és testi kultúra érdekében hozott áldozatokat is kifejezésre juttatja. Utóbbi főként a testnevelési alaphoz való hozzájárulásban,¹⁾ valamint a cserkészlet és a sportegyesületek támogatásában jut kifejezésre. Ugyane fejezetben számolják el a városok a kulturális és társadalmi egyesületeknek adott segélyeket is.

A *vallásügy* fejezete két részre oszlik. Ezek egyike a törvényhatósági jogú városokban 266, a megyei városokban 175 ezer pengővel, a kegyúri terhek fedezésére szolgál, míg a másik rész (160, illetve 166 ezer pengő) a hitfelekezetek támogatása révén foglal helyet a városok költségvetésében. A főváros a kegyúri kiadásokat egy milliót valamelyest meghaladó összeggel, a hitfelekezeti segélyeket pedig 406 ezer pengővel irányozta elő.

A költségvetés IV. csoportja, mely a *szegényügyi és népjóléti* kiadásokat foglalja össze, az újabb időkben nyert a városi háztartásokban jelentős szerepet. A tulajdonképeni szegénységélyezés, mely részben készpénzsegélyek, részben pedig természetbeni segélyezés útján nyer lebonyolítást, Budapesten a 10 millió pengőt közelíti meg, (a költségvetés 6-1%-át) míg a törvényhatósági városokban 1-4 millió, a megyei városokban pedig kerekén 1 millió pengőt fordítanak erre a célra. Ebben az összegben foglal helyet az ínségmunkához való hozzájárulás, melynek lebonyolítása rendszerint a költségvetésen kívül — alapként, vagy más módon — történik. A zárt szegénygondozás intézményei közül a szegényházak 2-4 millió, az árvaházak 619 ezer pengővel szerepelnek. A különböző népjóléti intézmények közül kiemelendőnek véljük az anya- és csecsemővédelem tételét, mely 1-8 millió pengővel terheli a városok költségvetését. Ezt a feladatot a városok nagyrészt a Stefánia Szövetségnek juttatott hozzájárulások útján oldják meg.

A *közelelmezés* csoportjában a közvágóhíd és piacterek képezik a két legfontosabb kiadási — és egyúttal bevételi — tételt. Előbbire 3-2 millió (1-3%) kiadás esik, míg a piacterek kerekén $\frac{3}{4}$ millióval részesednek. Számbevehető jelentőségű vásárcsarnoki intézménye Budapesttől eltekintve alig néhány városunknak van. Miskolc, Budafok és Pestszenterzsébet fordítanak erre a célra említésre érdemes összegeket.

A *városépítés és közmunkák* csoportjának kiadásai igen sokféle tétel és intézmény között oszlanak meg. A fontosabb összegeket az alábbi felsorolásban be is mutatjuk. Megjegyezzük azonban, hogy a közműjellegű intézmények (vízvezeték, csatornázás) költségvetési összegei nem merítik ki az

¹⁾ Ez az 1,182.110 pengős tétel az 1921 : LIII. t.-c. idevágó rendelkezései alapján került a városok költségelőirányzatába. (L. még a 79.380/1928. B. M. számú rendeletet.)

e célra fordított anyagi erőket, minthogy éppen a jelentékenyebb városok önálló vagyongazdálkodási intézmények — sőt néhol alapok — keretében látják el a feladatokat. A legnagyobb összegek az utak építése és karbantartása, az utca tisztítása és a közvilágítás kapcsán merülnek fel. A csatornázás közel 3 milliós kiadási tétele onnan ered, hogy Budapest székesfőváros csatornaművét a háztartás keretében kezeli. Eléggé jelentékeny összeg jut a sétányok és faültetvények költségeire is.

	Budapest	Törvényhatósági városok e z e r p e n g ő b e n	Megyei városok p e n g ő b e n	E g y ü t t az összes kiadások %-ában	
Városszabályozás	435	369	66	870	0.4
Utak építése és fenntartása ...	5.288	1.135	2.003	8.426	3.4
Sétányok és faültetvények	1.679	347	306	2.332	1.0
Utcatisztítás	7.561	976	782	9.319	3.8
Közvilágítás	3.067	902	1.137	5.106	2.1
Vízellátás	5	215	635	855	0.4
Csatornázás	2.636	165	166	2.967	1.2

A *vagyongazdálkodással* kapcsolatos VII. csoport három fejezetre oszlik. Az első fejezet ingó- és ingatlanvagyon néven 11 millió pengővel, illetve 4.5%-kal foglal helyet a költségvetés kiadási részében. A szükségleti oldalon a városi bérházakkal és egyéb jövedelmet hajtó épületekkel, földbirtokokkal, erdőkkel és egyéb vagyontárgyakkal kapcsolatos költségeket foglalja magában. Ezek a kiadások tehát lényegileg nem tartoznak a városi szükségletek körébe, hanem a magángazdasági bevételek biztosítására szükséges gazdasági költségeket ölelik fel. Hasonló célokat lát el ugyane csoport harmadik fejezete, mely »különböző intézmények« címen mindazokat a városi üzemeket összefoglalja, melyek más fejezet körében elhelyezhetők nem voltak. A mázsaház, anyagszertár, hirdetővállalat, téglagyár, szeszfőző stb. leggyakoribb ily természetű városi intézmények. Az önálló vagyongazdálkodási intézmények hiányainak fedezésére szükséges összegek azonban az ingatlan és ingó vagyon fejezetében (VII. csoport I. fejezet) számoltatnak el, minthogy ugyanott bevételezik a városok a nyereséggel dolgozó intézmények beszolgáltatott feleslegeit is. A szóbanlévő csoport második fejezete a jogok és javadalmak biztosításával kapcsolatos kiadásokat tartalmazza, összességében azonban jelentéktelen szerepet tölt be. Úgy ennek a csoportnak, mint a költségvetést többi részének bevételi oldaláról a módszeres csoportosítás kapcsán lesz bővebben szó.

A VIII. csoport (*Hitelügy*) a törlesztéses és függő kölcsönökkel kapcsolatos terheket foglalja magába. Utóbbiakra a csoportösszegeből 26.9% jut,

míg a hosszúlejáratú kölcsönök szolgálata a hitelügyi terhek nem egészen $\frac{3}{4}$ részét igényli. Megoszlásukról alábbi tábla ad képet:

	Törlesztéses kölcsönök ezer ben	Függő kölcsönök pengőben	Együtt	%-ban
Tőketörlesztés	3.858	2.292	6.150	18.6
Kamat	19.931	6.438	26.369	79.7
Jutalék	67	35	102	0.3
Vegyes	300	161	461	1.4
Összesen absz. számban	24.156	8.926	33.082	100.0
%-ban	73.0	27.0	100.0	

Az egész kölcsönszolgálat 18.6%-a e szerint a tőketörlesztésre, közel $\frac{8}{10}$ része kamatokra esik. Lényeges befolyást gyakorol ezekre az összegekre a dollár értékvesztése mellett az 1290/1933. M. E., illetve a 16.300/1933. M. E. alapján kiadott 450/1933. P. M. számú rendelet, mely a külföldi kölcsönök tőketörlesztésének időleges felfüggesztése mellett a névérték 5%-ában korlátozza a kamatfizetést.

A hitelügy csoportjának bevételi része a városi intézetek, alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények kölcsönszolgálatának átvezetésén kívül a pénzkészletek átmeneti gyümölcsöztetéséből eredő kamatokat is tartalmazza.

3. A költségvetés módszeres csoportosítása.

a) A személyi és dologi kiadások kérdése.

Úgy az elméleti pénzügytan, mint a városi háztartási statisztika irodalma a kiadások osztályozásának egyik legfontosabb szempontja gyanánt a személyi és dologi kiadások szétválasztását jelöli meg. Ez a kérdés igen sokszor vitákra adott alkalmat a személyi kiadások mértékével, illetve esetleges emelkedésével kapcsolatban. A kérdés tárgyilagos vizsgálatánál mindekelőtt arra van szükség, hogy megbízható és egyöntetű adatokat szerezzünk a városok személyi és dologi kiadásainak megoszlásáról. Ez a feladat természetesen igen nagy nehézségekkel van egybekötve, miként arról a módszertani kérdésekkel kapcsolatban már megemlékeztünk.¹⁾ Újból rá kell

¹⁾ Igen helyesen mutat arra dr. Borbíró Ferenc Baja tj. város polgármestere, hogy egyöntetű statisztika szervezésének előfeltételét képezi a fennálló bizalmatlanság és támadások megszüntetése. Addig, amíg a bizalmatlanság okai meg nem szűnnek, az önkormányzati testületek egy részénél mindig meg lesz a hajlandóság az összehasonlítható eredmények leplezésére.

mutatnunk arra a körülményre, hogy már a személyi kiadások meghatározása is nagy nehézségekbe ütközik és még nehezebb a különböző városok különböző körülményei között létrejött számadatainak egységes alapra való hozása. A következő évek statisztikai felvételei remélhetőleg e téren is az adatok tökéletesedését fogják eredményezni.

A magyar városok 239·5 milliós költségvetési főösszegeből (a rendes kezelés alapulvételével) 95·5 millió pengő jut a személyi és 144·0 millió a dologi kiadásokra. E szerint a 39·9 illetve 60·1%-os aránynak megfelelően általánosságban azt mondhatjuk, hogy *a kiadások $\frac{2}{5}$ része személyi, $\frac{3}{5}$ része pedig dologi jellegű.*

A személyi kiadások alacsony vagy magas voltára nézve ezek az adatok — az egyes intézmények, költségvetési címek és rovatok egyenkinti beható vizsgálata nélkül — természetesen nem sokat mondanak. Mindenekelőtt arra kell rámutatni, hogy *a személyi kiadások nem teljes egészükben a szorosánvett igazgatásra esnek, hanem a városok egyre bővülő feladatkörének megfelelően a közegészségügy, közoktatás, szegénygondozás, valamint a városi vagyon és üzemek igazgatása is igen jelentékeny személyi járandóságokat tesznek szükségessé.* Ezek a feladatok tehát növelhetik a személyi kiadásokat az egyes városokban, míg másutt, ahol ezeket a feladatokat magánvállalatok, egyesületi intézmények stb. látják el, a személyi járandóságok összege is alacsonyabb lehet. Ez a körülmény különösen az egy főre eső személyi kiadások elbírálásánál veendő figyelembe.

A személyi kiadások elméleti szempontokból történő megítélése is különféle eredményekre vezethet. Megállapíthatjuk azonban, hogy a városi kiadások indokoltságának elbírálásánál a kiadások ellenében szerzett ellenérték, vagyis a közületi szükségletek kielégítésének a mértéke bír döntő jelentőséggel. *A közületi szükségleteknek igen nagy része olyan természetű, hogy kifejezetten személyi szolgáltatásokra vonatkozik. A városi igazgatás önmagábanvéve, a közoktatásügy stb. legnagyobb részben egyenesen személyi szolgáltatások megszerzésére irányul és itt épen a dologi kiadások képezik a mellékes, járulékos jellegű szükségleteket.* Ebből következik, hogy a személyi kiadások jelentékeny aránya közületi szükségletek esetében a dolog természetéből adódik és általánosságban azt károsnak mondani nem lehet. Természetesen a személyi kiadások emelkedése — amennyiben a személyi szolgáltatásokra irányuló városi szükségletek fokozódása nem indokolja — hátrányosnak tekinthető. A multtal való összehasonlítást a rendelkezésre álló statisztikai anyag a személyi és dologi kiadások tekintetében nem teszi lehetővé.

Városaink között aránylag kisebb különbségek mutatkoznak a személyi és dologi kiadások viszonya tekintetében. *Budapesten a személyi kiadások aránya 39·5%-ot ér el, míg a törvényhatósági városokban e kiadások 38·3%-a a megyei városokban pedig 43·1%-a esik a személyi kiadásokra.* Egyes városok-

ban mutatkoznak ugyan az átlagtól lényegesebb eltérések, azonban sem a városok lélekszámának nagysága, sem pedig népességének foglalkozási jellege nem mutat a személyi kiadások aránya tekintetében határozott összefüggéseket.¹⁾

A fentebb elmondott elméleti jellegű szempontokon kívül meg kell emlékeznünk még egy fontos körülményről, mely a személyi és dologi kiadások egybevetésénél figyelembe veendő. *A dologi kiadások számos olyan jellegű tételt tartalmaznak, amelyek nem a tulajdonképeni városi ténykedés során merülnek fel és amelyek ilymódon helyesen nem állíthatók szembe a személyi kiadásokkal.* Ilyenek mindenekelőtt *a hitelügyi kiadások*, melyeket a városi háztartás kérdésével foglalkozó újabb szerzők általában különválasztanak vizsgálataik alkalmával. Ezenkívül a városok igen sok esetben valamely közcélú intézmény fenntartását nem házi kezelésben végzik, hanem az állam által egyébként is fenntartott intézményhez vagy felekezetek, egyesületek, illetve magánosok által fenntartott intézményekhez *hozzájárulásokat* nyújtanak. Különösen tanintézeteknél gyakoriak ezek a városi hozzájárulások, melyek a város által egyébként kötelezőleg fenntartandó iskoláknál szükség-szerűen jelentkeznek, más tanintézeteknél pedig közcélok szem előtt tartásával ad a város ilyen segélyeket.

Ezek a hozzájárulások sok esetben kifejezetten dologi kiadások fedezésére szolgálnak. Az állam példának okáért a népoktatási intézmények fenntartásáért a várostól többnyire a dologi kiadások megtérítését kívánja. A város költségvetése szempontjából e hozzájárulásokat dologi szükségleteknek tekinthetjük, még pedig olyankor is, amidőn annak egy részét az illető nem városi intézmény személyzeti célokra fordítja. A városok egyébként a hozzájárulást legtöbbször egy összegben állítják be a költségvetésükbe.

A személyi és dologi kiadások aránya tehát lényegesen változhat a szerint, hogy a város egyes intézményeket saját kezelésében tart-e fenn, vagy pedig más fenntartó részére hozzájárulásokat folyósít. A kiadások módszeres csoportosításánál ezért a nem városi intézményeknek folyósított hozzájárulásokat elkülönítettük a szorosan vett dologi kiadásoktól. Hozzájárulásnak tekintettük a városi alapok (közkórházalap, szegényalap, stb.) rendelkezésére bocsátott összegeket is, kivéve a nyugdíjalaphoz való hozzájárulást, mely a város személyi kiadásai közt foglaltatik.

¹⁾ Elméletileg valószínűnek látszanék, hogy a személyi kiadások aránya a kisebb városokban magasabb legyen, minthogy az adminisztrációnak bizonyos fokú kiépítettségre mindenütt szüksége van. A tj. városoknál a statisztikai adatok is látszólag igazolják ezt a tételt, amennyiben az 50 ezer lakónál kisebb városok 42·5%-os arányával szemben a 50—75 ezer lakójú közép nagyságú városainknál a személyi kiadások 38·8%-ot, két legnagyobb városunknál pedig 34·3%-ot foglalnak le. A megyei városoknál azonban a nagy lélekszámbeli különbségek dacára ilyen összefüggés nem mutatkozik. Úgy látszik, hogy a nagyobb városokban bővebb anyagi forrásaiknak megfelelően a személyi illetmények vagy a személyzet létszáma is megfelelően emelkedik.

»Egyéb kiadások« címen kiemelte még a statisztikai hivatal a költségvetésbe beállított zárószámadási hiányt, az önálló vagyionkezelésű intézmények hiányának fedezésére szolgáló összegeket, valamint a bevételek visszatérítését. Mindezek a pénzügyi természetű műveletek szintén nem sorolhatók a tulajdonképeni dologi kiadások közé. E három tétel levonása után maradó dologi kiadások azok, melyek a személyi kiadásokkal helyesen egybevetethetők. A dologi kiadások részletezését egyébként az alábbi tábla világítja meg:

	Tulajdonképeni dologi kiadások	Hozzájárulások nem városi intézmények részére	Hitelügyi kiadások	Egyéb kiadások	Összesen
a) Pengőben.					
Budapest	62,310.438	12,667.588	20,685.742	337.166	96,000.934
Tj. városok	14,468.414	4,135.184	6,294.008	363.802	25,261.408
Megyei városok	12,290.790	4,121.561	6,102.109	250.604	22,765.064
Összesen ...	89,069.642	20,924.333	33,081.859	951.572	144,027.406
b) Százalékban.					
Budapest	64·9	13·2	21·5	0·4	100·0
Tj. városok	57·3	16·4	24·9	1·4	100·0
Megyei városok	54·0	18·1	26·8	1·1	100·0
Összesen ...	61·8	14·5	23·0	0·7	100·0

A nem városi intézményeknek juttatott hozzájárulások — melyekben a különböző alapokhoz való hozzájárulás is bennfoglaltatik — a megyei városokban érik el a legnagyobb jelentőséget. Itt az összes dologi kiadások 18·1%-a ilyen hozzájárulás volt. Budapesten az arány 13·2%-kal a legalacsonyabbra süllyed. Általában a városok dologi kiadásai 14·5%-át fordítják hozzájárulásokra, míg 23·0%-uk hitelüggyre jut. Ez utóbbiaknál is Budapest arányszáma a legalacsonyabb, a megyei városoké pedig a legmagasabb. A tulajdonképeni dologi kiadások ezek szerint az összes dologi kiadásoknak 61·8%-át alkotják.

A személyi és tulajdonképeni dologi kiadások aránya ezek után a következőképen alakul:

	100 pengő személyi kiadásra jut tulajdonképeni dologi kiadás
Budapest	99·5
Tj. városok	92·2
Megyei városok	71·4
Általában	93·2

A személyi és dologi kiadások aránya csoportok, illetve fejezetek szerinti tagolásban is érdeklődésre tarthat számot. A költségvetés fejezetei e tekintetben magától értetődőleg igen nagy eltéréseket mutatnak, amennyiben egyes fejezetek kimondottan személyi szolgáltatások nyújtására vonatkoznak, míg mások célja inkább dologi jellegű kiadásokra irányul. A szóbanlévő adatokat a következő tábla tartalmazza:

Személyi és dologi kiadások költségvetési csoportok és fejezetek szerint.¹⁾

Megnevezés	Személyi	Dologi	Összes	Személyi	Dologi
	kiadások pengőben			kiadások %-ban	
I. Általános igazgatás.					
a) Budapest székesfőváros.					
I. Közigazgatás	26,702.403	4,649.978	31,352.381	85.2	14.8
II. Rendészet	76.752	3,100.490	3,177.242	2.4	97.6
III. Tűzrendészet	1,783.270	645.148	2,428.418	73.4	26.6
IV. Katonauügy	43.363	414.042	457.405	9.5	90.5
V. Adókezelés	1,483.553	1,390.976	2,874.529	51.6	48.4
Együtt ...	30,089.341	10,200.634	40,289.975	74.7	25.3
II. Közegészségügy.					
I. Közegészségügy	5,427.451	9,823.175	15,250.626	35.6	64.4
II. Állategészségügy	55.885	810.938	866.823	6.5	93.5
Együtt ...	5,483.336	10,634.113	16,117.449	34.0	66.0
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás.					
I. Tanügy	20,163.174	4,890.772	25,053.946	80.5	19.5
II. Közművelődés	1,014.633	2,414.754	3,429.387	29.6	70.4
III. Vallásügy	714.884	752.166	1,467.050	48.7	51.3
Együtt ...	21,892.691	8,057.692	29,950.383	73.1	26.9
IV. Szegényügy és népjólét..					
V. Közélelmezés					
VI. Városépítés, közmunkák.					
VII. Vagyongazgatás.					
I. Ingatlan- és ingóvagyon ..	308.041	3,109.721	3,417.762	9.0	91.0
II. Jogok és javadalmak	31.759	5.160	36.919	86.0	14.0
III. Különféle intézmények ...	425.499	6,427.867	6,853.366	6.2	93.8
Együtt ...	765.299	9,542.748	10,308.047	7.4	92.6
VIII. Hitelügy					
Összesen ...					
I. Általános igazgatás.	b) Törvényhatósági jogú városok.				
I. Közigazgatás	7,426.125	925.334	8,351.459	88.9	11.1
II. Rendészet	366.486	1,441.809	1,808.295	2.0	98.0
III. Tűzrendészet	580.043	182.974	763.017	76.1	23.9
IV. Katonauügy	21.859	149.049	170.908	1.3	98.7
V. Adókezelés	2,141.419	261.350	2,402.769	89.1	10.9
Együtt ...	10,535.932	2,960.516	13,496.448	78.1	21.9
II. Közegészségügy.					
I. Közegészségügy	599.491	927.681	1,527.172	39.3	60.7
II. Állategészségügy	149.603	311.596	461.199	32.4	67.6
Együtt ...	749.094	1,239.277	1,988.371	37.7	62.3

¹⁾ Az adatok csak a rendes kezelésre vonatkoznak.

Személyi és dologi kiadások költségvetési csoportok és fejezetek szerint. (Vége.)

Megnevezés	Személyi	Dologi	Összes	Személyi	Dologi
	kiadások pengőben			kiadások %-ban	
III. Köznevelésügy, közművelődés, vallás.					
I. Tanügy	1,709.283	2,043.625	4,152.908	41-2	58-8
II. Közművelődés	344.183	802.815	1,146.998	30-0	70-0
III. Vallásügy	211.464	214.150	425.614	49-7	50-3
Együtt ...	2,264.930	3,460.590	5,725.520	39-6	60-4
IV. Szegényügy és népjólét..	213.440	2,127.116	2,340.556	9-1	90-9
V. Közélelmezés	482.150	606.935	1,089.085	44-3	55-7
VI. Városépítés, közmunkák.	782.029	3,506.258	4,288.287	18-2	81-8
VII. Vagyonigazgatás.					
I. Ingatlan- és ingóvagyon ..	490.285	4,727.054	5,217.339	9-4	90-6
II. Jogok és javadalmak	20.382	18.514	38.896	52-4	47-6
III. Különböző intézmények ...	151.225	321.140	472.365	32-0	68-0
Együtt ...	661.892	5,066.708	5,728.600	11-6	88-4
VIII. Hittelügy	—	6,294.008	6,294.008	—	100-0
Összesen ...	15,689.467	25,261.408	40,950.875	38-3	61-7
I. Általános igazgatás.		c) Megyei városok.			
I. Közigazgatás	8,341.909	1,137.681	9,479.590	87-7	12-3
II. Rendészet	307.570	1,433.011	1,740.581	1-8	98-2
III. Tűzrendészet	930.766	313.117	1,243.883	74-8	25-2
IV. Katonaiügy	31.321	132.431	163.752	1-9	98-1
V. Adókezelés	3,056.024	340.461	3,396.485	90-1	9-9
Együtt ...	12,667.590	3,356.701	16,024.291	79-1	20-9
II. Közegészségügy.					
I. Közegészségügy	789.845	778.391	1,568.236	50-4	49-6
II. Állategészségügy	309.009	276.087	585.096	52-8	47-2
Együtt ...	1,098.854	1,054.478	2,153.332	51-0	49-0
III. Köznevelésügy, közművelődés, vallás.					
I. Tanügy	1,473.202	2,152.250	3,625.452	40-6	59-4
II. Közművelődés	71.830	772.056	843.886	8-5	91-5
III. Vallás	114.828	226.696	341.524	33-6	66-4
Együtt ...	1,659.860	3,151.002	4,810.862	34-5	65-5
IV. Szegényügy és népjólét..	81.456	2,051.842	2,133.298	3-8	96-2
V. Közélelmezés	415.321	390.463	805.784	51-5	48-5
VI. Városépítés, közmunkák.	869.894	4,319.031	5,188.925	16-8	83-2
VII. Vagyonigazgatás.					
I. Ingatlan- és ingóvagyon ..	288.831	2,083.250	2,372.081	12-2	87-8
II. Jogok és javadalmak	8.534	39.511	48.045	17-8	82-2
III. Különböző intézmények ...	123.460	216.677	340.137	36-8	63-2
Együtt ...	420.825	2,339.438	2,760.263	15-2	84-8
VIII. Hittelügy	—	6,102.109	6,102.109	—	100-0
Összesen ...	17,213.800	22,765.064	39,978.864	43-1	56-9

A személyi kiadások legnagyobb része természetesen az *általános igazgatás* csoportjára esik. E csoport *összes kiadásainak 75—79%-át a személyi járandóságok alkotják*. A csoportba tartozó öt fejezet közül a közigazgatás, valamint az adóigazgatás emelkednek ki a személyi járandóságok túlsúlya tekintetében. Igen érdekes azonban az a körülmény, hogy az általános igazgatás személyi kiadásai lényegesen más szerepet foglalnak el a költségvetés összességében a városok különböző csoportjainál. *Míg Budapestnél az összes személyi kiadásoknak nem egészen fele (48·0%-a) jut az általános igazgatás csoportjára, addig a törvényhatósági jogú városoknál e csoport már az összes személyi kiadások kétharmadrészét foglalja le (67·2%)*. Még magasabbra emelkedik az arány a megyei városok esetében, ahol az *általános igazgatás csaknem $\frac{3}{4}$ részét (73·6%-át) éri el a személyi kiadások összességének*. Ez a három jellemző számadat is arra utal, hogy az önkormányzati rangsor alsó fokán álló kisebb városok személyi kiadásainak aránylag sokkal nagyobb része jut a szorosánvett adminisztrációra, míg a nagyobb városoknak, különösen pedig Budapestnek nagy összegű — és jelentékeny fejtálgot mutató — személyi kiadásai kevésbé az általános igazgatás, mint inkább más városi feladatok intenzívebb ellátása révén jönnek létre.

A személyi kiadások *jelentékenyebb arányszámait találjuk ezenkívül a közegészségügy, a közlekedés, valamint a közoktatásügy csoportjában is*. A tanügyi kiadásoknak különösen Budapesten nagy százaléka (80·5%) személyi kiadás. A törvényhatósági jogú városokban az arány 41·2%-ra, a megyei városokban pedig 39·8%-ra esik vissza. Ez a körülmény a viszonyok közelebbi ismerete nélkül nem is volna érthető. Figyelembe veendő azonban, hogy *a kisebb városok tanügyi feladatainak igen nagy részét nem városi tanintézeteknek nyújtott hozzájárulások alakjában egyszerűbben vélik megoldhatónak*. A nem városi iskolák részére fizetett hozzájárulások kikapcsolása után egyébként törvényhatósági jogú városainknál is 56·8%-ra, a megyei városoknál pedig 70·8%-ra emelkedik a tanügyi személyi kiadások számaránya. Megjegyzendő még, hogy Budapest személyi kiadásait az intézmények fejlett voltán kívül az I. csoport I. fejezetében elszámolt tanügyi nyugdíjteher is fokozza, míg vidéki városaink a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz fizetik be a »nem állami tanszemélyzet nyugdíjjáruléka« címen esedékes összegeket s így őket közvetlenül a közoktatásügyi nyugdíjfizetés nem is terheli.

A fentiekkel szemben *a szegényügy és népjólét, a városépítés, valamint a vagyonigazgatás csoportja a dologi kiadások magas arányszámait által tűnnek ki*. Ezek a csoportok ugyanis a városok összes kategóriáinál 80—90%-os vagy még ennél is magasabb arányú dologi kiadásokkal szerepelnek. Ez a körülmény is részben e csoportok jellegéből folyik, részben pedig annak a körülménynek a hatására jön létre, hogy e feladatokkal kapcsolatos igazgatási teendők egyrészét az I. csoport I. fejezetében elszámolt polgármesteri központi ügyosztályok látják el.

b) A bevételek módszeres csoportosítása.

A közületi bevételek rendszerezése az elméleti pénzügytan egyik fontos feladatát képezi. Általában a pénzügytan háromféle bevételi típust különböztet meg, úgymint a magánjogi, a közjogi és a vegyes jellegű bevételeket.¹⁾

Midőn a költségvetési fejezetekbe tagolt bevételi tételek rendszerezését a statisztika a gyakorlatban is megkívánja valósítani, szintén az elmélet által megszabott úton kell elindulnia. E közben azonban számos nehézség merül fel. Az elmélet fogalmilag elhatárolt *tiszta típusokat* állít fel, míg a statisztikai feldolgozásnál az átmeneti jellegű tételek egész sora lép fel, melyeket a *felosztás teljessége* érdekében be kell sorolni. Egyrészt a bevételi források nagyrésze olyan természetű, hogy többféle besorolást tesz lehetővé, ami az egyéni nézeteknek ad érvényesülési lehetőséget, másrészt viszont — különösen a nem bevételezési célból felállított intézmények bevételeinél — nem tulajdonképeni »fedezeti« elvről van szó.

E kérdést legalaposabban Heller professzor oldotta meg, midőn »fedezeti« és »járulékos« bevételeket különböztet meg. Utóbbiak nem pénzügyi természetű üzemekből vagy intézményekből, intézkedésekből származnak.²⁾

Különösen sokféle és változatos jellegű bevételek mutatkoznak a városi pénzügyek terén, míg a pénzügytan tudománya többnyire kifejezetten az állami háztartást tartja szem előtt.³⁾

A városi háztartás statisztikájával foglalkozó szerzőink is általában kiterjeszkedtek a bevételek elméletileg alátámasztott, módszeres csoportosítására. Dr. Laky Dezső a törvényhatósági városok háztartásáról frott tanulmányában⁴⁾ elkülöníti a »sajátságos igazgatási bevételek« és az adóbevételek csoportját. Dr. Hajdrik Sándor⁵⁾ a bevételek három csoportját különíti el, úgymint a) városi vagyomból, b) érdekeltségi viszonyból, c) kényszer szolgáltatásokból eredő bevételeket. E mellett a köz- és magánjogi bevételek összevonását is elvégzi. A vegyes jellegű bevételek kiemelésével szintén ez utóbbi megkülönböztetést veszi alapul dr. Sebestyén Lajos is.⁶⁾

¹⁾ Lásd: Földes Béla: Az államháztartástan (Pénzügytan) 1912. (102. oldal.) — Balás Károly: Pénzügytan (36. old.). — Heller Farkas: Pénzügytan. 1920. I. kötet (52. old.). Heller professzor rendszerezése egyébként a következő: a) magángazdasági fedezeti elv: 1. üzemi bevétel, 2. hitelművelet; b) közjogi fedezeti elv: 1. illetéki elv, 2. adóelv; c) vegyes természetű fedezeti elvek: 1. regalitás elve, 2. egyedáruság.

²⁾ I. m. 71. oldal. Heller Farkas megállapítja itt, hogy »a fedezeti elvek csak a tiszta bevételszerzési lehetőségeket foglalják magukban. A közületek részére azonban ott is származhatnak bevételek, ahol valamely intézmény létesítésének vagy intézkedés megtételének a forrása nincs bevételszerzésre irányítva«.

³⁾ Balás Károly »Pénzügytan«-ában külön fejezetet szentel az önkormányzatok adóügyének (437. old.) s ebben a fejezetben az önkormányzati háztartás általánosabb kérdéseire is kiterjeszkedik.

⁴⁾ Közgazdasági Szemle. 1932. 8—9. szám.

⁵⁾ A törvényhatósági jogú városok háztartása. Városi Szemle. 1932. 5. szám.

⁶⁾ Csonka-Magyarország városainak pénzügyi és gazdasági helyzete és javaslat háztartásuk rendezésére. 1935. (12. old.)

A következőkben és a táblázatos részben alkalmazott csoportosítási rendszernél kerülni óhajtottuk azokat a kérdéseket, melyek az irodalomban még nem nyervén tisztázást, ellentétes nézetekre adhatnak okot. Ezért mellőzzük a köz- és magánjogi alapon való kettétárgolás módszerét. A »közszolgáltatások« fogalma sem nyert egyértelmű meghatározást, úgyhogy egyes esetekben csak az adókat, és illetékeket foglalják e csoportba, míg másutt a különböző városi szolgáltatásokért fizetett díjakat is.¹⁾

Minthogy mindezen kérdéseknél, különösen a városi közterhek kérdésénél a statisztikai kutatás által feltétlenül kerülendő politikai kérdések merülhetnek fel, helyesebb a »közteher«, »közszolgáltatás« és más hasonló csoportosításokat eleve kerülni. Ezért a következőkben bemutatott és részleteiben megindokolt rendszerezés lehetőleg beható tagozást alkalmazott, melyből a kívánt általánosabb csoportok kialakíthatók.

E bevezető fejtegetések után mindenekelőtt bemutatjuk a városi bevételek megoszlását a szóbanlévő csoportosítás szerint, majd a főeredmények ismertetése kapcsán az egyes fedezeti elvek közelebbi meghatározásának is szerét ejtjük.

	Budapest	Törvény- hatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
1. Magángazdasági bevételek	9.517	9.411	4.318	23.246
2. Üzemek és vállalatok	14.110	3.870	3.769	21.749
3. Jogok és javadalmak	328	240	474	1.042
4. Igazgatási bevételek	28.151	4.785	5.769	38.705
5. Adók	59.125	10.136	14.139	83.400
6. Hozzájárulások	73	252	348	673
7. Megtérítések és egyéb nem valóságos bevételek	6.735	3.114	871	10.720
8. Egyéb rendes bevételek	14.694	2.666	1.983	19.343
Rendes bevételek összesen	132.733	34.474	31.671	198.878
Rendkívüli bevételek	120	331	826	1.277
Mindössze ...	132.853	34.805	32.497	200.155
b) Százalékban.				
1. Magángazdasági bevételek	7·2	27·1	13·3	11·6
2. Üzemek és vállalatok	10·6	11·1	11·6	10·9
3. Jogok és javadalmak	0·2	0·7	1·5	0·5
4. Igazgatási bevételek	21·2	13·7	17·7	19·3
5. Adók	44·5	29·1	43·5	41·7
6. Hozzájárulások	0·1	0·7	1·1	0·3
7. Megtérítések és egyéb nem valóságos bevételek	5·1	9·0	2·7	5·4
8. Egyéb rendes bevételek	11·0	7·7	6·1	9·7
Rendes bevételek összesen	99·9	99·1	97·5	99·4
Rendkívüli bevételek	0·1	0·9	2·5	0·6
Mindössze ...	100·0	100·0	100·0	100·0

¹⁾ Így az útburkolási járulékot, csatornázási járulékot még bizonyos joggal lehet közszolgáltatásnak nevezni, az üzemi bevételek (pl. vízdíjak) esetén azonban már joggal emelte fel dr. Borbíró Ferenc, a városi pénzügyek kiváló szakértője a szavát, e bevételek közszolgáltatásként való beosztása ellen. Következetelen eljárás ugyanis, ha városi üzem esetén a díjakat közszolgáltatásnak tekintjük, míg magánvállalkozás esetén nem.

Ha el is tekintünk attól, hogy a város összbevételeit köz- és magánjogi jelleg szerint két részre tagoljuk, a jellegzetesen *magángazdasági bevételek* kiemelése mégis alapvető fontosságú feladat. E csoportban a házak, földbirtokok és egyéb ingatlanok jövedelme mellett a cselekvő tőkék hozadéka is helyet foglal. Általánosságban a városok bevételeik 11·6%-át merítik kifejezetten magángazdálkodásból. Törvényhatósági jogú városainknál, melyek kiterjedt földbirtokkal és erdőterülettel rendelkeznek, ez a hányad az összes bevételek $\frac{1}{4}$ részét is túlhaladja, sőt 27·1%-os arányával az adóbevételeknek (pótadó nélkül számított) tételét is megközelíti. Budapesten a legalacsonyabb ennek a bevételi forrásnak a jelentősége.

Az *üzemi bevételek* bizonyos tekintetben hasonló természetűek, mint az előző csoport. Egyes bevételszerzés céljából alapított üzemek (mozgóképszínház, fürdő) miben sem különböznek hasonló magánvállalatoktól. Igen sok esetben azonban a monopolisztikus jelleg a tarifák megszabásán is kifejezésre jut, ami a fedezeti elv lényeges módosítására vezethet. A fenti tábla tanúsága szerint általában 11% körül mozgó üzemi bevételek — aránylag nem nagy tétel az üzemek növekvő szerepét tekintve — részben önálló vagyongazdálkodású üzemek feleslegéből, részben a háztartás keretében kezelt vállalatok bruttó bevételi összegéből áll. A főváros üzemei által szolgáltatott bevételi összeg aránylag nem mulja felül a vidéki számokat.

A *jogok és javadalmak* 1 millió pengő összegű bevétele csekély tételt alkot (0·5%) a városok háztartásában. Csak a megyei városoknál emelkedik 1·5%-ra az arány.

Annál tekintélyesebb a következő, *»igazgatási bevételek«*-nek nevezett csoport, mely a bevételi főösszegnek csaknem $\frac{1}{5}$ részét teszi. E név alatt azonban igen sokféle jellegű tételt foglaltunk össze. Ide kerültek ugyanis mindazok a bevételek, melyek a város *közigazgatási és egyéb közcélokat ellátó funkciója nyomán keletkeznek* és amelyek legnagyobbbrészt e ténykedések egészbeni vagy részbeni ellenértéke gyanánt szedetnek. Közigazgatási illetékek és díjak, bírságok, járulékok, tandíjak és használati díjak tartoznak e csoportba. Legnagyobb részüknél az *érdekeltségi viszony* megállapítható. Részben kényszerszolgáltatások, de itt is az érdekelttség kifejezésre juttatásával. Magánjogi és közjogi szálakkal többnyire egyaránt át vannak szöve. E csoport sokrétűsége miatt csak a részletesebb adatok fognak helyes képet nyújtani. Ehelyütt annak megemlítésére szorítkozunk, hogy Budapesten 21·2%, a törvényhatósági jogú városokban pedig 13·7%, a bevételi csoport aránya. A megyei városok a középhelyet foglalják el.

A táblázat sorrendjének megbontásával a *hozzájárulások* csoportjáról emlékeznünk meg, amely azonban 673 ezer pengős összegével (0·3%) egészen jelentéktelen szerepet tölt be városaink gazdálkodásában. Nem is szerepel a tételben más, mint a város által fenntartott egyes kulturális vagy közegészségügyi intézmények fenntartásához kapott támogatás. Az állam ma

adóbevételek átengedésével és nem hozzájárulások útján gondoskodik a városok pénzügyi alapjainak biztosításáról.

A *megtérítések* ügyéről a módszertani bevezető részben kifejtettek után nem kell sok szót vesztegetni. A bevételi főösszeg 5·4%-a jut a nem valóságos bevételeket jelentő csoportra, legtöbb a törvényhatósági, lényegesen kevesebb a megyei városokban.

Általános áttekintésünk utolsó pontja gyanánt emlékezzünk meg a városok legfontosabb fedezeti tételéről, az *adóbevételekről*. Az egyesített költségvetések kerekaszmban 83 millió pengő adóbevételt tüntetnek fel, mely összegből 59 millió Budapestre, 10 millió a törvényhatósági és 14 millió a megyei városokra esik. Általában a bevételek 41·7%-át alkotja a fent-említett összeg, mely azonban a községi pótdót nem tartalmazza. Ez a körülmény a költségvetés összeállításának rendszeréből adódik, amely a pótdó mértékét a szükséglet és fedezet különbözetéből állapítja meg.

Ebből a szempontból helyesebb képet kapunk, ha az egyes bevételi típusok összegét nem a költségvetés fedezeti, hanem szükségleti részének végeredményéhez viszonyítjuk. Tekintsük át e célból a következő százalékos táblázatot:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
1. Magángazdasági bevételek	6·1	24·7	10·8	9·9
2. Üzemek és vállalatok	9·1	10·2	9·5	9·3
3. Jogok és javadalmak	0·2	0·6	1·2	0·5
4. Igazgatási bevételek	18·0	12·6	14·4	16·5
5. Adók	37·9	26·6	35·5	35·6
6. Hozzájárulások	0·0	0·7	0·9	0·3
7. Megtérítések és egyéb nem valóságos bevételek	—	—	—	—
8. Egyéb rendes bevételek	9·4	7·0	5·0	8·3
Rendes bevételek összesen	80·7	82·4	77·3	80·4
Rendkívüli bevételek	0·1	0·9	2·1	0·5
Községi pótdó	12·8	16·7	20·6	14·8
Mindössze ... ¹⁾	93·6	100·0	100·0	95·7

A valódi szükséglet alapulvétele érdekében e tábla a megtérítések összegét nem veszi tekintetbe. A *pótdó beszámításával a városok szükségleteik 50·4%-át fedezi adóbevételekből*. Budapest 50·7%-os arányával az átlaghoz áll közel, a megyei városoknál 56·1%-nak adódik az arány, míg a törvényhatósági jogú városok szükségletüknek kisebb részénél (43·3%) szorultak az adóztatás eszközére. Ez a körülmény a törvényhatósági jogú városok kiterjedtebb magángazdálkodására, mégpedig részben utóbbi tiszta hozadékára, részben a költségvetés keretét felduzzasztó hatására vezethető vissza.

¹⁾ Ezenkívül 6·4% fedezetlen hiány.

A következőkben a városi bevételek egyes csoportjait részletesebb adatok alapján vizsgáljuk meg. A magángazdasági bevételekről az alábbi tábla tájékoztat.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Épületek bérjövödelme ¹⁾	7.092	3.317	2.171	12.580
Bérbeadott gazdaságok ²⁾	477	2.305	812	3.594
Házilag kezelt gazdaságok ³⁾	—	717	615	1.332
Egyéb ingatlanok ³⁾	88	1.793	510	2.391
Cselekvő tőkék	573	781	147	1.501
Egyéb gazdasági természetű bevételek	1.287	498	63	1.848
Együtt	9.517	9.411	4.318	23.246
b) Az összes bevételek százalékában.				
Épületek bérjövödelme	5.3	9.5	6.7	6.3
Bérbeadott gazdaságok	0.4	6.6	2.5	1.8
Házilag kezelt gazdaságok	—	2.1	1.9	0.6
Egyéb ingatlanok	0.1	5.2	1.6	1.2
Cselekvő tőkék	0.4	2.3	0.4	0.8
Egyéb gazdasági természetű bevételek	1.0	1.4	0.2	0.9
Együtt	7.2	27.1	13.3	11.6

Az adatok a házbérjövödelem túlsúlyáról beszélnek. Ez a bevételi tétel a magángazdasági bevételeknek több mint a felét, az összes városi bevételeknek pedig 6.3%-át alkotja. Kétségtelen, hogy a *házbirtok a városi vagyon elhelyezésének egyik legcélszerűbb módja*. A bérházépítkezések, melyeket részben ebből a célból, részben pedig szociál- illetve lakáspolitikai indokokból folytattak, a házvagyon növeléséhez szintén nagyban hozzájárultak.

A *földbirtok* — régebbi korban a városok egyik főjövödelmi forrása — csak a törvényhatósági városoknál közelíti meg a házbérjövödelem színvonalát. Itt mindkét tétel 3 millió pengőt meghaladó összeggel szerepel. A megyei városokban már a 2.2 millió pengős házbérjövödelemmel szemben a földek már csak 1.4 millió pengős összeggel szerepelnek, Budapesten pedig utóbbiak szerepe egészen alárendelt jelentőségű.

Érdekes, hogy a földbirtok jövedelmének túlnyomó része (73.0%-a) bérbeadott birtokokból ered. A földvagyonnak ilyen módon való gyümölcsöztetése kétségtelenül helyesnek mondható, főleg ha kis bérletek útján és a birtokpolitikai szempontok figyelemmel tartása mellett történik. Természetes viszont, hogy ezek a szempontok gyakran ütköznek a magángazdasági jövedelmezőségi elvvel.

A földbirtokokból származó jövedelem terén Szegedé az elsőség 1 millió pengőt meghaladó bevétellel, majd Debrecen és Kecskemét 646,

¹⁾ Hivatalos helyiségek elszámolt (eszmei) béregyenértéke nélkül. — ²⁾ Szántó-földi gazdaságok, szőlőgazdaságok, kertészetek, állattenyésztés. — ³⁾ Erdők, bányák.

illetve 647 ezer pengős — csaknem egyforma — bruttó bevételi összegei következnek. Míg azonban Szeged teljesen, Debrecen pedig nagyobb részben bérbeadja birtokait, addig Kecskemét a bevételek felét házilag kezelt gazdaságokból meríti.

A törvényhatósági jogú városokban jelentékeny az »egyéb ingatlanok« nyújtotta bevétel is, 1.8 millió pengős (illetve 5.2%-os) részesedéssel. E csoportba erdők, kőbányák stb. tartoznak.

A cselekvő tőkék (értékpapírok, pénzintézeti betétek) másfél millió pengő bevételt juttatnak a városoknak. Szerepük a 0.8%-os arányra való tekintettel mégsem jelentékeny.

Hangsúlyozottan rá kell ehelyűtt mutatni arra, hogy a magángazdasági bevételek fentebb felsorolt tételei nem szolgálnak teljes összegükkel a tulajdonképeni városi szükségletek ellátására. E bruttó bevételi összeget ugyanis a kiadási oldalon nem csekély költségtételek terhelik. Megkíséréljük ezért a magángazdasági bevételeket terhelő kiadásokat levonásba hozva, a tiszta hozadékot megállapítani.¹⁾

	A magángazdálkodás		
	bevételei	kiadásai	tiszta hozadéka
	ezer pengőben		
Épületek	12.591	4.350	8.241
Bérbeadott gazdaságok	3.736	1.064	2.672
Házilag kezelt gazdaságok	1.447	1.226	221
Egyéb ingatlanok	2.454	1.801	653
Ingatlanok összesen ...	20.228	8.441	11.787

Ez a tábla szinte meglepetésként ható adataival egészen más színben tünteti fel a városi magángazdálkodás jelentőségét. Az épületekből eredő bevételeknek $\frac{1}{3}$ részét és a bérbeadott gazdaságok jövedelmének is 28%-át a kiadások emésztik fel, sőt a házilag kezelt földbirtokoknál a gazdálkodás *úgy-szólván fejesleg nélkül zárul*. Kétségtelen ugyan, hogy a városi birtokok ily kedvezőtlen pénzügyi eredménye a mezőgazdaság általános válságával áll összefüggésben, mégis az adatok azt mutatják, hogy a magángazdálkodás a városi szükségletek fedezése terén távolról sem tölt be olyan szerepet, amint a nyers adatok az első pillanatra mutattak.²⁾ A cselekvő tőkék és egyéb magángazdasági bevételek esetében ilyen levonásnak helye nincs, még pedig pedig utóbbiaknál azért, mert ezek nem tulajdonképeni gazdasági intézmények mellékes bevételeit jelentik.

¹⁾ Ennél a számításnál csak a VII. csoport I. fejezetében nyilvántartott ingatlanokat vettük tekintetbe, ezeknek azonban mindenfajta bevételeit, tehát a házbér- és földbéregyenértékeket is beszámítottuk.

²⁾ Ezek a vizsgálatok is azt mutatják, hogy mennyire helyes a német Birodalmi Statisztikai Hivatal eljárása, midőn nemcsak a háztartás keretében kezelt üzemeket emeli ki, hanem a vagyonnevelés egészét is. A szorosan vett háztartás költségvetésébe csak a tiszta hozadékot állítja be. A tulajdonképeni városi feladatot nem képező magángazdálkodás úgy a szükséglet, mint a fedezet oldalát felduzzasztja s így az egyes bevételi, illetve kiadási tételek valódi súlya nem állapítható meg könnyűszerrel. A későbbiekben kísérletet is teszünk a szorosan vett városi feladatok költségvetési keretének megállapítására.

Az üzemi bevételek 21·7 millió pengős összege két részre oszlik, úgy-mint *a háztartás kebelében kezelt intézmények bruttó bevételének és az önálló vagyongazdálkodású intézmények nettó hozzájárulásának tételére*. A számadatok a következők:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
	a) <i>Ezer pengőben.</i>			
Háztartás keretében kezelt üzemek és vállala- tok nyers bevételei	4.378	1.606	2.161	8.145
Önálló vagyongazdálkodású üzemek és vállalatok hozzájárulása	9.732	2.264	1.608	13.604
Együtt	14.110	3.870	3.769	21.749
	b) <i>Az összes bevételek százalékában.</i>			
Háztartás keretében kezelt üzemek és vállala- tok nyers bevételei	3·3	4·6	6·6	4·1
Önálló vagyongazdálkodású üzemek és vállalatok hozzájárulása	7·3	6·5	5·0	6·8
Együtt ...	10·6	11·1	11·6	10·9

Az üzemi bevételek e két csoportja közül Budapesten az önálló vagyongazdálkodású intézmények töltik be a túlnyomó szerepet. 14·1 millió pengős összegből itt 9·7 millió az említett hozzájárulásokra esik. A törvényhatósági jogú és még inkább a megyei városokban a háztartás keretében kezelt intézmények szerepe is előtérbe lép. Az önálló vagyongazdálkodású intézmények hozzájárulása Budapesten 7·3, a vidéki városokban pedig 6·5 illetve 5·0%-át alkotja az összes városi bevételeknek.

A háztartás keretében kezelt intézményeknél itt is levonásba kell hozni a kiadások összegét, hogy a tulajdonképeni városi feladatok fedezésére szolgáló tiszta felesleget megállapítsuk. Az önálló vagyongazdálkodású intézményeknél viszont a veszteséggel dolgozó üzemek hiányának pótlására a háztartás által folyósított 811.518 pengőnyi összeget kell levonásba hozni, hogy az üzemi gazdálkodás helyes mérlegét megkapjuk.

A következő tábla az *igazgatási bevételek* sokrétű anyagát veszi behatóbb taglalás alá.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
	a) <i>Ezer pengőben.</i>			
Közigazgatási illetékek, helyhatósági díjak ..	632	120	239	991
Közművekért és létesítményekért szedett vámok, járulékok és illetékek	2.130	1.473	2.246	5.849
Használati díjak, tandíjak és hasonló természetű bevételek	23.760	2.375	2.587	28.722
Megtérítések igazgatási ténykedésért és városi szolgáltatásokért	694	608	205	1.507
Bírságok és büntetéspénzek	401	47	96	544
Egyéb igazgatási bevételek	534	162	396	1.092
Összesen ...	28.151	4.785	5.769	38.705

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
b) Az összes bevételek százalékában.				
Közigazgatási illetékek, helyhatósági díjak ..	0-5	0-3	0-7	0-5
Közművekért és létesítményekért szedett vámok, járulékok és illetékek	1-6	4-2	6-9	2-9
Használati díjak, tandíjak és hasonló termé- szetű bevételek	17-9	6-8	8-0	14-3
Megtérítések igazgatási ténykedésekért és városi szolgáltatásokért	0-5	1-8	0-6	0-7
Bírságok és büntetéspénzek	0-3	0-1	0-3	0-3
Egyéb igazgatási bevételek	0-4	0-5	1-2	0-6
Összesen ...	21-2	13-7	17-7	19-3

Mint már jeleztük, e bevételek fő jellemvonása abban nyilvánul meg, hogy a szorosan vett — tehát nem üzemszerű — városi feladatok ellátásánál részben költségmegtérítés jellegével és általában az érdekeltségi viszony kifejezésre juttatásával jelentkeznek, a közbiz, valamint a magánjogi elemek együttes kifejezésre juttatása mellett.

Első csoportjuk a *közigazgatási illetékek és díjak* tételét foglalja magában. Ez a legszorosabban vett »igazgatási« bevételek 991 ezer pengőt, az összes bevételek 0-5%-át képviseli. Jelentősége tehát csekély. Főbb tételei: az anyakönyvi díjak, építési és lakhatási engedélydíjak, telepedési és községi kötelekbe való felvételi díjak, ipardíjak stb.¹⁾

Jóval jelentékenyebb (2-9%) a második csoport, mely a *közművekért fizetett járulékszerű szolgáltatásokat* (csatornaépítési és fenntartási, járda- és útburkolási járulék), a *szemétfuvarozási illetéket*, valamint a *kövezetvámot* foglalja magában. Ezek a bevételek kényszerszolgáltatás jellegével bírnak, de azért az érdekeltségi viszony félre nem ismerhető bennük.

Az igazgatási bevételek legnagyobb csoportját a *»használati díjak«* néven összefoglalt tételek alkotják (28-7 millió pengő, 14-3%).²⁾ E csoportba soroltuk a városi szolgáltatásokért fizetett összes díjakat és egyéb térítményeket, a személyes igazgatási szolgáltatások (*illetékek*) és az üzemi szolgáltatások (*üzemi bevételek*) kivételével. A tandíjak, kórházi ápolási díjak, hűtődíjak, apaállat-használat, területhasználati díjak, helypénzek és számos hasonló bevétel tartozik e csoportba.

¹⁾ A városi illetékre vonatkozó szabályrendeletek megalkotásának alapelveit a 3217/1925. B. M. számú rendelet foglalja össze.

²⁾ Heller Farkas (Pénzügytan 92. old.) »járulékos bevételek-ként említi azokat a bevételeket (tandíj stb.), melyek a közületek által nem bevételsszerzési célból fenntartott intézményekből erednek. A kétségtelenül nem egészen kifejező »használati díjak« megnevezést az egészen más jellegű, csatornázási stb. »járulékok«-tól való megkülönböztetésül alkalmaztuk. Hajdrik Sándor is e megjelölést használja, bár nem pontosan az itt körülírt kategóriára.

Szerepük különösen Budapesten jelentős (17·9%), ahol a 23·8 millió pengős összegből 10 millió pengő egyedül a kórházi ápolási díjakra esik. A főváros fejlett szolgáltatásai e téren is kifejezésre jutnak. A törvényhatósági városokban 6·8%, a megyei városokban 8·0% e bevételek arányszáma.

További 1·5 millió pengő (0·7%) a városi szolgáltatásokért alapok és üzemek által térített összegekből származik. A bírságok és büntetés-pénzek 544.764 pengővel jelentéktelen szerepet játszanak.

	Budapest	Törvényhatósági v á r o s o k	Megyei v á r o s o k	Együtt
	<i>Ezer pengőben.</i>			
Önálló városi adók	29.819	1.280	1.613	32.712
Fogyasztási adók :				
fogyasztási adópótlékok	590	99	177	866
állam által átengedett fogyasztási adók ..	9.410	2.831	3.445	15.686
önálló alapon kivetett városi fogyasztási adók	—	116	108	224
Állam által átengedett egyéb adók	17.920	4.958	7.478	30.356
Italmérési illeték	800	322	514	1.636
Adóbehajtással kapcsolatos bevételek	586	530	804	1.920
Együtt ..	59.125	10.136	14.139	83.400
Községi pótdadó	20.000	6.372	8.240	34.612
Összesen ...	79.125	16.508	22.379	118.012

A fenti tábla a legfontosabb bevételi forrásnak : az adóbevételeknek a kérdéséről nyújt tájékoztatást. Az összes magyar városok egyesített adatai szerint a pótdadó (34·6 millió pengő) az önálló városi adók (32·7 millió pengő) és az állam által átengedett adóbevételek (30·4 millió pengő) képezik azt a három alappillért, melyen a városi adóztatás felépül. Ehhez csatlakoznak — de már csak 16·8 milliós összeggel — a fogyasztási adók különféle nemei.

Ez az általános kép, de az érdekes részletek épen azok, melyek az ettől való eltéréseket mutatják. Megvilágításuk érdekében egyrészt — eddigi módszerünknek megfelelően — az összes városi bevételekhez, másrészt az adóbevételek összegéhez viszonyítjuk a fenti tábla adatait. Előbbi viszonyításnál a dolog természeténél fogva a pótdadót nem vesszük tekintetbe.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
<i>a) Az összes városi bevételek százalékában.</i>				
Önálló városi adók	22·4	3·7	5·0	16·4
Fogyasztási adók :				
fogyasztási adópótlékok	0·5	0·3	0·5	0·4
állam által átengedett fogyasztási adók	7·1	8·1	10·6	7·9
önálló alapon kivetett városi fogyasztási adók	—	0·3	0·3	0·1
Állam által átengedett egyéb adók	13·5	14·3	23·0	15·2
Italmérési illeték	0·6	0·9	1·6	0·8
Adóbehajtással kapcsolatos bevételek	0·4	1·5	2·5	0·9
Együtt ...	44·5	29·1	43·5	41·7

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
b) Az adóbevételek százalékában.				
Önálló városi adók	37·8	7·8	7·2	27·7
Fogyasztási adók :				
fogyasztási adópótlékok	0·7	0·6	0·8	0·7
állam által átengedett fogyasztási adók	11·9	17·2	15·4	13·3
önálló alapon kivetett városi fogyasztási adók	—	0·7	0·5	0·2
Állam által átengedett egyéb adók	22·6	30·0	33·4	25·8
Italmérési illeték	1·0	2·0	2·3	1·4
Adóbehajtással kapcsolatos bevételek	0·7	3·2	3·6	1·6
Együtt ...	74·7	61·5	63·2	70·7
Pótadó	25·3	38·5	36·8	29·3
Összesen ..	100·0	100·0	100·0	100·0

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy az önálló városi adók jelentékeny szerepét egyedül a főváros adórendszere okozza. Budapesten ugyanis az adóbevételek 37·8%-a ebből a forrásból származik. A házbérkrajcár (7·8 millió pengő, az összes adóbevételek 9·9%-a), az ingatlanvagyon átruházási illeték (3·5 millió pengő, 4·4%), a közlekedési adó (4·5 millió pengő, 5·7%) és a városi vám (6·3 millió pengő, 8·0%)¹⁾ képezik az önálló városi adók legfontosabb tételeit a székesfővárosban, melyekhez a vigalmi adó 900 ezer pengős és az idegenforgalmi járulék 100 ezer pengős tétele csatlakozik.

Vidéki városainkban ezzel szemben az önálló városi adók (7·8, illetve 7·1 %-os részesedéssel) meglehetősen alárendelt szerepet játszanak.²⁾ Ennek az 1·28 — illetve a megyei városoknál 1·61 — millió pengő összegnek legnagyobb része ingatlanvagyon átruházási illetékekből ered. Törvényhatósági városainkban ez az adónem 616 ezer, megyei városainkban kereken 1 millió pengőt eredményez. Önálló városi adó címen szerepel a vigalmi adó és a házbérfillér is, utóbbi azonban csak a törvényhatósági városokban számottevő, ahol három város veszi igénybe, míg a megyei városok közül csak egy helyen (Szombathely) jut a költségvetésben kifejezésre.

¹⁾ A budapesti városi vám, mely a régi királyi kiváltságleveleken, valamint az 1872. évi XXXVI. és az 1930. évi XVIII. t.-c.-en alapul, lényegesen eltér az 1890. évi I. t.-c. alapján szedett követetvámoktól. Ezt a különbséget a közigazgatási bíróság is megállapította (L.: *Homolyai-Takács*: A székesfővárosi községi közterhek jogszabályai. 214. old.). Ezért indokolt volt a budapesti városi vámot az önálló városi adók közé sorolni. Annak leszámításával egyébként az önálló adónemek még mindig 32·4%-át képezik az összes adóbevételeknek.

²⁾ Dr. Laky Dezső megállapítása szerint a városoknak »részben az önálló városi adózás helyes előkészítésével és kiépítésével lenne módjuk adandó alkalommal azokat a részeket betölteni a háztartásukban, melyek az átengedett állami adók — vagy akár a pótadók — bevételi összegében mutatkoznak vagy fognak mutatkozni«. (Közigazdasági Szemle, 1932. 8—9. szám, 552. oldal.)

A *fogyasztási adók* már Budapest háztartásában játszanak kisebb szerepet, mint a többi magyar városában. A különböző fogyasztási adók együttvéve 12,6%-ot jelentenek a fővárosban, míg a törvényhatósági városokban az adóbevételek 18,5%-át, a megyei városokban pedig 16,7%-át ezek az adónemek szolgáltatják. *Jelentékeny szerepet ezek közül az állam által átengedett bor- és húsfogyasztási adó tölt be,¹⁾* míg az adópótlékok (sör- és szeszfogyasztási adópótlék), valamint az önálló alapon kivetett városi fogyasztási adók csekély összegű bevételeket biztosítanak.

Az *állam által átengedett egyéb adók*, melyek közé az általános (százalékos) kereseti adó, az alkalmazottak kereseti adója és a forgalmi adórészesedés tartoznak — a megyei városok háztartásában 33,5%-kal relatíve a legjelentősebbek. A törvényhatósági jogú városokban arányuk 30%-ra csökken, míg a főváros adóbevételei között szerepük aránylag még csekélyebb. Összességében természetesen Budapest 17,9 millió pengős összege ezeknél az adóknál is nemcsak messze kiemelkedik a többi magyar város közül, hanem ezek együttes összegét is felülmúlja.

Úgy a törvényhatósági, mint a megyei városokban az átengedett adók közül a százalékos kereseti adó áll az első helyen. Budapesten ezzel szemben az alkalmazottak 8 millió pengős kereseti adója képviseli a legnagyobb összeget. Emmellett azonban a százalékos kereseti adó 4,5 millió és a forgalmi adórészesedés 5,42 millió pengős összege is fontos pillére a főváros adórendszerének. Hasonló a helyzet vidéken is. A törvényhatósági városokban mindhárom adónem 1 és 2 millió pengő közötti bevételt biztosít, míg a megyei városokban a százalékos kereseti adó 3,3 millió pengős tétele mellett az alkalmazottak kereseti adójának 1,6 és a forgalmi adórészesedésnek 2,6 millió pengős bevételi összege is felette számottevő.²⁾ Itt említjük meg, hogy az egyes vidéki városok által a pénzügyi egyensúly biztosítása érdekében élvezett rendkívüli forgalmi adórészesedés összege is bennfoglaltatik a forgalmi adó fenti tételében.

A külön csoportba sorolt *italmérésí illeték³⁾* 1,6 millió pengős összeggel csekélyebb szerepet játszik adórendszerünkben. Általában 1,4%, a megyei városokban azonban 2-3% erejéig részesedik az adók hozadékában.

¹⁾ Az állami bor- és húsfogyasztási adó megszüntetéséről és a városi fogyasztási adók életbeléptetéséről az 1923. évi XXXIII. t.-c. intézkedik. Lásd még a városi fogyasztási adókra nézve a 121.100/1923. P. M., 66.590/1928. P. M. (pezsgőboradó megszüntetése), 2100/1932. P. M. (a borfogyasztási adó leszállítása) és a 147.834/1934. P. M. számú rendeleteket.

²⁾ A kereseti adó átengedését az 1922. évi XXIII. t.-c. szabályozza. (Lásd még adó kulcsára és igénybevételére nézve: 171.000/1924. B. M. 2. §., továbbá a kereseti adóra vonatkozó törvényes rendelkezések hivatalos összeállítását: 300/1927. P. M. szám alatt.) A forgalmi adó-átengedésre nézve: 1921. évi XXXIX. t.-c. 36. §., 1925. évi XXIII. t.-c. 7. §.

³⁾ Jogosult volna az átengedett fogyasztási adók csoportjába való besorolása is. Fontosabb jogforrások: 1921. évi IV. t.-c. (az állami italmérésí jövedékről), 8700/1923. M. E. és 1925. évi IX. t.-c. (a városok részére való átengedése).

A háztartás hiányának fedezésére szolgáló községi pótdadó szerepéről az előző fejezetben már volt szó. Relatív a főváros háztartásában tölti be a legkisebb szerepet, ahol az adóbevételeknek kerekén $\frac{1}{4}$ része származik pótdából. A törvényhatósági, illetve megyei városok 38·5, illetve 36·8%-os arányainak tanúsága szerint ott a pótdadó sokkal jelentékenyebb bevételi forrást képez.

Arra nincs terünk, hogy az egyes városok adatait az egyes adónemek szerepére való tekintettel részletes vizsgálat tárgyává tegyük. Minthogy azonban az adózás igen szoros összefüggésben áll a népesség összetételével — különösen foglalkozásával — ezért érdemes eredményeinket a városok foglalkozási jellegének tükrében is megvilágítani.

	Önálló városi adók	Fogyasztási adók az összes	Állam által átengedett adók adóbevételek	Ital- mérési illeték százalékában	Pót- adó
a) Törvényhatósági jogú városok.					
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel .	5·9	11·8	25·4	2·2	54·7
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel ..	7·4	21·4	31·4	2·3	37·5
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	7·1	19·5	31·2	2·0	40·2
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel ...	10·1	21·4	33·7	1·8	33·0
Együtt ...	8·0	19·1	31·0	2·0	39·9
b) Megyei városok.					
$\frac{2}{3}$ többségű mezőgazdasági népességgel	7·0	12·7	25·4	2·1	52·8
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel .	7·6	11·2	27·2	2·1	51·9
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel ..	8·5	17·4	30·6	2·7	40·8
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	6·5	18·2	38·1	2·5	34·7
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel ...	9·1	19·4	38·8	2·4	30·3
$\frac{2}{3}$ többségű iparforgalmi népességgel	7·2	20·5	39·2	2·4	30·7
Együtt ...	7·5	17·3	34·6	2·4	38·2

Az adatok legérdekesebb eredménye a *pótdával kapcsolatos, melynek szerepe a mezőgazdasági jellegű városokban messze felülmúlja az ipari népességű városokat*. A különbségek oly nagyok, hogy a foglalkozási szempontból ellentétes két csoport alapulvételével törvényhatósági városainknál 54·7 és 33·0%, megyei városainknál pedig 52·8 és 30·7% között ingadozik a pótdadó aránya.

A többi adónem jelentősége ezzel szemben iparforgalmi népességű városainkban nagyobbnak mutatkozik. Ez a tény úgy a fogyasztási adónál, mint az állam által átengedett adóbevételeknél erősen kifejezésre jut. Különösen fontos ez a megállapítás utóbbi adók tekintetében, melyek városaink legfőbb jövedelmi forrásainak egyikét képezik. A mezőgazdasági népesség túlsúlyával jellemzett városokban az átengedett állami adók mindössze 11—12%-kal részesednek az adóbevételekben, míg ipari népesség esetén ez az arányszám a 20%-ot meghaladja.

Ez a körülmény ismét a már említett következtetést erősíti meg, mely szerint a kereseti adók nem a legmegfelelőbb alapot biztosítják városaink háztartása szempontjából.

A városi bevételek további csoportjai már kisebb jelentőségűek.

A *hozzájárulások* csekély összegű tételéből 389 ezer pengő az állam és vármegye, 115 ezer a város ialapok, 169 ezer pengő pedig egyéb intézmények részéről folyt be a városok pénztárába.

A *megtérítések és egyéb nem valóságos bevételek* szerepéről a módszertani bevezetés kapcsán már volt szó. A *szoros értelemben vett megtérítések* 9,764.876 pengő összeggel szerepelnek. Ez a tekintélyes tétel azonban az összes bevételekhez képest csak 4·9%-ot jelent. A nem valóságos bevételek között foglal helyet a *helyiségek eszmei bérértéke* címén elkönyvelt 812.000 pengő is, mely négy város ily természetű költségvetési tételeiből adódik. Inkább átfutó jellegű tételnek minősíthetők az *alkalmazottaktól levont és más intézményeknek továbbítandó járulékok*. Ebben a 139.000 pengős összegben OTI, MABI járulékok és a nem állami tanszemélyzet nyugdíjjáruléka foglaltatik. A *kiadások visszatérítésére* egészen csekély összeg (4380 pengő) jut.

Végül meg kell emlékezni az *»egyéb rendes bevételek«* cím alatt foglalt összegek természetéről. A legnagyobb tételt (15·0 millió pengővel, az összes bevételek 7·5%-a) az *önálló vagyonkezelésű intézmények és az alapok részére nyújtott hitelek*ből eredő bevételek alkotják. Ezeknek is legnagyobb része (11·7 millió) a fővárosra esik, míg a törvényhatósági városok 2·1 millió, a megyei városok 1·2 millió pengő ilyen bevételt tüntetnek fel. Ezek az összegek a háztartás szempontjából valóságos bevételek, a városi gazdálkodás egészét tekintve azonban csak belső elszámolás jellegével bírnak.

A következő tételt a sokat vitatott *pénztári maradvány* képezi.

Az 1886. évi XXII. t.-c. szerint az előző évi pénzmaradvány a költségvetésbe beállítandó. Ezt a rendelkezést a nagy- és kisközségekre vonatkozó későbbi jogszabályok elejtik, a városokra nézve azonban az 1927. évi 42.200 B. M. számú rendelet értelmében továbbra is érvényben marad. A pénzmaradvány feltüntetése mellett és ellen igen sok érvet lehet felhozni. Az államszámvitel elméleti irodalma általában általánosan állást foglalt a pénzmaradványnak a költségvetésbe való felvétele ellen.¹⁾

Ugyanezt az álláspontot foglalta el a Magyar Városok Kongresszusa is, mely felterjesztéssel fordult a belügyminiszterhez, a szóbanlévő rendelkezések megváltoztatása érdekében. A belügyminiszter azonban a 45.182/1927. számú körrendeletében megokolás kapcsán fenntartotta korábbi rendelkezését.

Az ú. n. »pénzmaradvány« feltüntetésénél a helyes eljárás mindenestre abban állana, ha a *bevételi és kiadási hátralékok, valamint az évvégi készpénzmaradvány mérlegét állítanák be a költségvetésbe*, mégpedig úgy felesleg,

¹⁾ Lásd e felfogás részletes és kitűnő indokolását dr. Thegze Gerber Ferenc : »Általános államszámviteltan« című művének 73. oldalán.

mint zárószámadási hiány esetén, hacsak az utóbbi fedezetéről más módon — kölcsönökkel, vagyontárgyak elidegenítésével — gondoskodás nem történik.

Ezidőszert — miként a statisztikai táblákból is kitűnik — az eljárás ennek dacára sem egységes, mert *pénzmaradvány csak a városok egy részének költségvetésében szerepel*, még pedig együttvéve 661.528 pengős összeggel.

Végül megemlíthjük, hogy az alkalmazottaktól levont nyugdíjjárulék 857 ezer pengős tételén kívül a táblák még 2-8 milliós, tovább nem részletezett »vegyes« bevételeit tüntetnek fel.

c) A városok fedezeti gazdálkodásának áttekintése.

Miután a városi bevételeket szisztematikus csoportosítás alapján már vizsgálat alá vontuk, nem lesz érdektelen a fedezeti gazdálkodás felépítését a maga egészében megfigyelés tárgyává tenni. Az igazgatási bevételekben azt a tényezőt ismertük meg, mely az érdekeltek önkéntes vagy kényszer-szolgáltatása útján a *szükségletek közvetlen fedezetét* képezi; a hátralévő rész az, amelynek fedezete céljából a városnak más bevételeket kell segítségül venni. Ezek az *általános jellegű fedezetek* főleg két forrásból: egyrészt a városi magángazdálkodásból és üzemekből, másrészt az adóbevételekből származnak.

A következő táblázatokban úgy abszolút számok, mint százalékok és fejenkinti átlagok útján igyekezzünk e kérdéssel áttekintést nyújtani. Ezek a táblák mindenekelőtt a tiszta városi szükségletet állapítják meg, vagyis a szorosan vett városi feladatok ellátására szükséges kiadási összeget, a városi üzemek és magángazdálkodás, valamint a megtérítések nélkül. Majd összefoglaló módon bemutatják, hogy a tiszta szükséglet biztosítására milyen fedezeti eszközök állnak — bizonyos fokozatos rendszer alapulvételével — a városok rendelkezésére.

Önként felvetődik ezzel kapcsolatban az ú. n. *jövedelemsorrend* kérdése is. Már az 1886. évi XXII. t.-c. megállapít bizonyos jövedelemsorrendet, midőn a városi bevételi források gyanánt elsősorban a városi vagyontól eredő bevételeket állapítja meg s csak ezek elégtelensége esetén teszi lehetővé az adók igénybevételét. A fővárosra nézve az 1930. évi XVIII. t.-c. 75. §-a is sorrend jellegű felsorolás útján állapítja meg a bevételeket, a nélkül azonban, hogy e sorrend a bevételszerzés fokozatosságával összefüggésben lenne.¹⁾ Ez a felsorolás második helyen már a pótdát említi, pedig ép a pótdát az a bevételi forrás, mely rendszerint — igaz, hogy a fővárosban kevésbé — hiányfedezeti jelleggel, mintegy végső fedezeti forrásként kezeletik.

Határozott jövedelemsorrend megállapítása egyébként nem is igen lehetséges. A közületi szükségletek mindig fennálló ki nem elégített részére és a bevé-

¹⁾ Eszerint: »a székesfőváros a háztartásában szükséges kiadásokat rendszerint

a) vagyonának jövedelméből,
b) az állami adók után fizetett községi pótdátokból,
c) az állam által átengedett egyenes és közvetett adókból,
d) önálló városi közszolgáltatásokból,
e) illetékekből, vámokból, helypénzekből, díjakból fedezi«.

telek elégtelenségére való tekintettel a városok nem is helyezkedhetnek e téren merev álláspontra, hanem bármely jövedelemfajtát növelni igyekeznek, ha a gazdasági viszonyok, vagy a lakosság teherbíróképessége azt lehetővé teszi.

Táblánk sem kíván a jövedelemsorrend tekintetében állást foglalni, s a feltüntetett sorrendet nem is a fedezet biztosításának egymásutánja, hanem csak a logikus, áttekinthető rendszerezés indokolja. A szükségletek azon része, mely igazgatási bevételekben (illetékekben, használati díjakban stb.) fedezetet nyer, már további gondoskodást nem igényel. A fennmaradó hányadrész biztosítására kell ezen általános (tehát nem specifikus) bevételi forrásokat igénybevenni s itt beszélhetünk arról, hogy elsősorban a város magángazdasági bevételei jönnek számba, — melyek e táblákon nettó összeggel szerepelnek — majd az adóbevételek s végül a fennmaradó hiány végső fedezeti eszköze gyanánt a pótagó.¹⁾

Táblázatos alakban az eredményeket alább mutatjuk be.

A városok fedezeti gazdálkodásának áttekintése. — 1934. (Ezer pengőben.)

a) Szükséglet.	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
Községi háztartás összes szükséglete	162.866	41.177	40.737	244.780
Ebből:				
gazdasági és üzemi szükséglet	15.552	7.203	4.178	26.933
Marad szorosan vett háztartás	147.314	33.974	36.559	217.847
Ebből:				
megtérítés ²⁾	1.307	2.765	687	4.759
alapok és önálló vagyonkezelésű int. kölcsön- szolgáltatának keresztülvezetése	11.695	2.094	1.195	14.984
Marad tiszta városi szükséglet	134.312	29.115	34.677	198.104
b) Fedezet.				
Igazgatási bevételek által közvetlenül fedezett rész ³⁾	27.151	4.744	5.465	37.360
Marad egyéb bevételi forrásokra	107.161	24.371	29.212	160.744
A magángazdálkodás és üzemek tiszta feleslege	12.656	6.082	4.325	23.063
Szorosan vett háztartás gazdasági bevételei	2.015	425	37	2.477
Jogok és javadalmak	328	239	474	1.041
Hozzájárulások	74	252	348	674
Egyéb bevételek ⁴⁾	2.950	864	1.649	5.463
Együtt ...	18.023	7.862	6.833	32.718
Marad az adóbevételekre	89.138	16.509	22.379	128.026
Városi adók	59.125	10.136	14.139	83.400
Marad költségvetési hiány (pótagóval fedezendő rész)	⁵⁾ 30.013	6.373	8.240	44.626

¹⁾ A német Birodalmi Statisztikai Hivatal a fokozatos fedezeti gazdálkodás gondolatmenetére építi közületi pénzügyi statisztikájának egész rendszerét. (L. Kommunale Finanzwirtschaft. — Statistik des Deutschen Reichs. Bd. 387.) A bevételeket sajátlagos (spezifische Deckungsmittel) és általános (allgemeine Deckungsmittel) fedezeti eszközök szerint különbözteti meg. Előbbiek, vagyis a városi igazgatás és intézmények saját bevételeinek levonása után marad vissza a »Zuschussbedarf« néven ismertett hányad, melyet magángazdasági bevételekkel és adóbevételekkel (Steuerbedarf) kell fedezni. A magyar viszonyok figyelemmel tartásával nem volt célszerű egész statisztikai felmérésünket erre az elvre alapítani, de az eredményeknek ilyértelmű összefoglalása mindenesetre értékes tanulságokat rejt magában.

²⁾ Csak a szorosan vett háztartás megtérítései. — ³⁾ Csatornázási járulék nélkül, mely az üzemek bevételeinél szerepel. — ⁴⁾ Pénztári maradvány, alkalmazottak nyugdíjjáruléka, vegyes rendes bevételek, rendkívüli bevételek. — ⁵⁾ Ebből az 50%-os pótagó 20,000.000 pengőt fedez.

Ezek az adatok, melyek új csoportosításban, a magyar városi költségvetések megszokott rendszerétől eltérő gondolatmenetben mutatják be a háztartási viszonyokat, az előrebocsátottak után nem sok magyarázatot igényelnek. Megemlíthető, hogy a gazdálkodás nettó eredményének a kiszámítása a következőképpen történt:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
Bevétel	28.208	¹⁾ 13.285	8.503	49.996
Kiadás	15.552	7.203	4.178	26.933
Tiszta felesleg	12.656	6.082	4.325	23.063

A fedezetek között szerepelnek a fenti nettó eredményeken kívül olyan más gazdasági bevételek is (2,477.000 pengő összeggel) melyek nem gazdasági célú intézmények révén, hanem mintegy mellékesen folytak be a város pénztárába (pl. parkok, temetők fűtermése, bérjövdelem hivatalos épületek után, stb.).

Ezek után a fedezeti források százalékos megoszlását és fejenkinti átlagait közöljük.

A fedezeti gazdálkodás áttekintése arányszámokban.

a) A tiszta városi szükséglet százalékában.	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
Tiszta városi szükséglet	100-0	100-0	100-0	100-0
Igazgatási bevételek által közvetlenül fedezett rész	20-2	16-3	15-8	18-9
Marad egyéb bevételi forrásokra	79-8	83-7	84-2	81-1
A magángazdaságok és üzemek tiszta feleslege	9-4	20-9	12-5	11-6
Szorosan vett házt. gazdasági bevételei	1-5	1-4	0-1	1-3
Jogok és javadalmak	0-2	0-8	1-4	0-5
Hozzájárulások	0-1	0-9	1-0	0-3
Egyéb bevételek	2-2	3-0	4-7	2-8
Együtt ...	13-4	27-0	19-7	16-5
Marad az adóbevételekre	66-4	56-7	64-5	64-6
Városi adók	44-0	34-8	40-8	42-1
Marad költségvetési hiány (pótadóval fedezendő rész)	22-4	21-9	23-7	22-5
b) Átlag egy főre, pengőben.				
Tiszta városi szükséglet	129-80	42-48	28-15	67-11
Igazgatási bevételek által közvetlenül fedezett rész	26-24	6-92	4-43	12-66
Marad egyéb bevételi forrásokra	103-56	35-56	23-72	54-45
Magángazdasági és üzemi bevételek, jogok és javadalmak, hozzájárulások és egyéb bevételek	17-42	11-47	5-55	11-08
Marad az adóbevételekre	86-14	24-09	18-17	43-37
Városi adók	57-14	14-79	11-48	28-25
Marad költségvetési hiány, (pótadóval fedezendő rész)	29-00	9-30	6-69	15-12

¹⁾ Hivatalos helyiségek béregyenértéke fejében a vagyongazdálkodás javára elszámolt összegek nélkül.

A fenti táblák szerint 1981 millió pengőnek adódik a tiszta városi szükséglet összege. Ebből 18·9%-ot fedeznek a »sajátlagos« bevételek, úgy-hogy a fennmaradó 162 millióról kell más módon gondoskodni. Ez a tétel jelenti tulajdonképpen *a szoros értelemben vett városi gépezet* (igazgatás és egyéb városi feladatok) *nettó hiányösszegét*. Ez az összeg valamelyest meghaladja a szükséglet $\frac{8}{10}$ részét (a fővárosban csaknem pontosan ezt a hányadot üti meg, vidéki városainkban az igazgatási bevételek közvetlen fedezete alacsonyabb.)

A szükségleti főösszeg 16·5%-át további olyan bevételi források látják el, melyek nem tartoznak az adók közé. E kategóriába az idegen közületek hozzájárulásainak csekély összegétől eltekintve főleg magángazdasági bevételek sorozódnak. Utóbbiak aránya általánosságban 11·6%, de a törvényhatósági jogú városokban a 20%-ot is meghaladják.

Végeredményben *kerekszámban a szükséglet $\frac{2}{3}$ része fedezendő adóztatás útján*. A költségvetésbe foglalt városi adók 83·4 millió pengőnyi összege 42%-ot fedez — relatíve Budapesten a legtöbbet — míg a pótagóra 22·5% jut. Ez utóbbi a megyei városokban tölti be százalékos arányát tekintve a legnagyobb szerepet, de a városok közigazgatásjogi értelemben vett három csoportja a szóbanlévő arányszám tekintetében meglehetősen közel áll egymáshoz.

4. Alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények.

a) Az alapok szerepe a városok háztartásában.

Az alapok a magyar városi háztartásban főleg a multban töltötték be fontos szerepet. Jelentőségük azonban egyre csökken.

A városi háztartás kérdésével foglalkozó elméleti és statisztikai szakmunkák úgyszólván kivétel nélkül megemlékeznek az alapszerű kezelés okozta hátrányokról. Kétségtelen, hogy *az alapok túltengése nemcsak a városok egymásközi összehasonlítását gátolja, hanem egy és ugyanazon város gazdálkodásának áttekintését és ellenőrzését is nehezíti*. Ezért a belügy- és pénzügyminisztérium szintén arra törekszik, hogy az alapokat, főként a feleslegessé válókat a háztartás keretébe beolvasztassa. A multtal szemben e téren nagy haladás is mutatkozik.

Mindazonáltal tárgyilagosan azt is meg kell állapítanunk, hogy *az alapszerű gazdálkodásnak vannak olyan előnyei is, melyek egyes alapok fenntartását kellőképpen indokolják*. Ilyen előnye az alapoknak, hogy a kezelési felesleg maradvány alakjában akadály nélkül átvehető az új költségvetési évre, míg a háztartás keretében különleges rendeltetésű összegek fenntartására nincs lehetőség.

Ilyen szempontokból a hosszabb időre terjedő beruházási munkákat végző alapok (törzsvagyonalap, külföldi kölcsőnalap, útalap) fenntartását

nem lehet indokolatlannak mondani. Azok az alapok viszont, melyek vagyona elértéktelenedett és úgysis kizárólag a háztartás hozzájárulásából tartják fenn magukat (pl. egyes városok nyugdíj- és szegényalapjai), mint idejétmúlt számviteli formák, mindenesetre megszüntethetők volnának.

Úgy az alapok, mint az önálló vagyonkezelésű intézmények tekintetében a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal adatgyűjtésének első évében csak a bevételek és kiadások főösszegét állapította meg. Már jeleztük, hogy a következő években a hivatal a bevételek és kiadások valamelyes részletezésére is kiterjeszkedik. Ezzel kapcsolatban módot kell találni arra, hogy az egyik évről a másikra átvitt egyenleg (maradvány) az évi pénzkezeléstől elkülöníttessék, mely utóbbinak néha többszörösét is teszi. Meg kell állapítani, hogy ebben a tekintetben a városok kevéssé egységes eljárása folytán a most közzétett adatok nem is kifogástalanok. Megemlítenéd még, hogy a hivatal a nem városi tulajdont képező idegen alapokat és alapítványokat a költségvetési és zárszámadási anyag feldolgozásánál nem vette figyelembe. Hasonlóképpen nem vette tekintetbe a gyámpénztári tartalékalapokat sem.

Az 1934. évben a törvényhatósági jogú városokban 52, a megyei városokban pedig 154, összesen tehát 206 alapról készült költségvetés. Az 1933. évi zárszámadások ezzel szemben 250 alapról tesznek említést. A különbség nem az alapok tömeges megszüntetését jelenti — bár lassú csökkenés valóban megállapítható — hanem elsősorban abból ered, hogy a jelentéktlenebb alapokról költségvetés nem készült.

Igen nagy különbség mutatkozik az alapok költségvetésének és zárszámadásainak főösszege tekintetében is. Összes városi alapjaink 20·6 millió pengő bevételt értek el az 1933. évi zárszámadás szerint, míg az 1934. évi költségvetésben a bevételi összeg 12·0 millió volt. Hasonló különbség mutatkozik a kiadási oldalon is. Az előbb már említett körülményen, továbbá egyes alapok megszüntetésén kívül az év eleji és évvégi egyenlegeknek a zárszámadásokban való szerepeltetése is hozzájárul e nagy különbségek kialakításához. A különbség legnagyobb részét egyébként Debrecen közúti alapjának 1933. évi tőke forgalmi és beruházási összegei idézik elő. Az alapok száma tekintetében a törvényhatósági városok sorából Kecskemét, Baja és Szeged tűnnek ki, míg a megyei városok közül Kiskunfélegyháza, Nagykőrös, Pápa és Pestszenterzsébet városoknak volt 10-nél több alapjuk. Hat megyei városnak háztartásából az alapok teljesen hiányoznak és a főváros is az 1933. évben utolsó alapjának, a kórházalaprak megszüntetésével végleg szakított ezzel a számviteli rendszerrel.

Az alapszerű gazdálkodásnak az egyes városokban elfoglalt jelentőségére úgy is rámutathatunk, ha az alapok kiadásait a háztartási költségvetés főösszegéhez viszonyítjuk. *Száz pengő háztartási hitelkeretre e szerint a törvényhatósági városokban 20·8 pengő, a megyei városokban pedig 8·4 pengő alapszerű kiadás jut.* Előbbiek közül Baja városa vezet 48·9%-os aránnyal, ahol a

kórházigy alapszerű kezelése szökteti elsősorban az arányszámokat.¹⁾ Magas még az arányszám Debrecenben (31·7) és Székesfehérvár (23·7) városokban, míg a minimumot 6·5%-os aránnyal Miskolc mutatja.

A megyei városok közül Budafok, Nagykanizsa és Komárom emelkednek ki az alapok költségvetésénekösszességéről tekintetében.

A részletes táblázatok hat csoportra osztva tüntetik fel az adatokat ugyanazon elvek szerint haladva, amelyeket a községi háztartásnak csoportokra tagolásánál alapul vettünk. Az alapok ugyanis legnagyobb részben olyan feladatokat látnak el, melyek egyébként a községi háztartásra nehezednének, s így csoportosításuk azonos elgondolás alapján kell hogy történjék.

A főeredményeket az alábbi tábla foglalja össze az 1934. évi költségvetés alapján.

<i>Kiadás. (P)</i>		Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
Általános igazgatási alapok	{ absz. számban	2,295.865	600.995	2,896.860
	{ %-ban	26·8	17·6	24·2
Közegészségügyi alapok	{ absz. számban	1,680.355	965.575	2,645.930
	{ %-ban	19·6	28·3	22·1
Közoktatásügyi, közművelődési alapok	{ absz. számban	92.070	264.895	356.965
	{ %-ban	1·1	7·8	3·0
Közjótékonyági alapok	{ absz. számban	1,390.906	232.121	1,623.027
	{ %-ban	16·2	6·8	13·5
Városépítési alapok	{ absz. számban	3,021.586	1,055.491	4,077.077
	{ %-ban	35·3	30·9	34·0
Vagyongazgatással kapcsolatos alapok	{ absz. számban	85.886	295.334	381.220
	{ %-ban	1·0	8·6	3·2
Összesen	{ absz. számban	8,566.668	3,414.411	11,981.079
	{ %-ban	100·0	100·0	100·0
<i>Bevétel. (P)</i>				
Általános igazgatási alapok	{ absz. számban	2,295.885	644.215	2,940.100
	{ %-ban	27·6	17·4	24·4
Közegészségügyi alapok	{ absz. számban	1,680.398	965.193	2,645.591
	{ %-ban	20·2	26·0	21·9
Közoktatásügyi, közművelődési alapok	{ absz. számban	91.890	278.261	370.151
	{ %-ban	1·1	7·5	3·1
Közjótékonyági alapok	{ absz. számban	1,152.723	254.052	1,406.775
	{ %-ban	13·8	6·8	11·7
Városépítési alapok	{ absz. számban	3,024.519	1,056.104	4,080.623
	{ %-ban	36·3	28·5	33·9
Vagyongazgatással kapcsolatos alapok	{ absz. számban	85.906	513.069	598.975
	{ %-ban	1·0	13·8	5·0
Összesen	{ absz. számban	8,331.321	3,710.894	12,042.215
	{ %-ban	100·0	100·0	100·0

Az általános igazgatási alapok között a nyugdíjalapok töltik be a legfontosabb szerepet. 5 törvényhatósági és 13 megyei városnak volt nyugdíjalapja, melyek a kiadások 2897 ezer pengő csoportösszegéből 2767 ezer

¹⁾ Baja összes alapjainak 610 ezer pengő kiadásaiból ugyanis 430 ezer pengő a kórházalapra, 58 ezer pengő a kórházal családai ápolási telepre esik.

pengőt foglaltak le. Igen sok esetben azonban a nyugdíjalap csak látszólagos szerepet tölt be, míg valóságban a nyugdíjterhet a községi háztartás viseli. Az általános igazgatási alapok közül még a tisztviselői jóléti alap, az öregségi és rokkantsági, valamint a tűzoltási alapok említhetők meg.

A második csoportba tartozó *közegészségügyi alapok* 2-66 millió pengős összegéből 2-56 millió a kórházalapokra esik, melyek számos városban jelentős pénzügyi műveleteket bonyolítanak le. Összesen 5 törvényhatósági jogú és 9 megyei városban találunk kórházi alapokat.

A *közoktatásügyi alapok* jelentősége már egészben véve is jelentéktelenebb. Egyedül a testnevelési alapoknak 282 ezer pengős kiadási összege számottevő. Megjegyezzük azonban, hogy éppen ezeknek az alapoknak az esetében a kialakult gyakorlat nem egységes, mert a városoknak csak kisebb része tekinti azokat »városi« alapnak. Összesen 4 törvényhatósági jogú és 19 megyei városonál akadtunk testnevelési alap nyomára.

A *közjótékonyági alapok* (IV. csoport) erősen megoszlanak. A szegény-alapok 585 ezer pengő, a zárt szegénygondozást célzó szegényházi, menházi és árvaházi alapok 308 ezer pengő kiadást értek el. Az inségenyhítő akciók lebonyolítására újabban szervezett alapok 626 ezer pengő kiadási főösszeggel zárták az évet.¹⁾ A mezőgazdasági munkássegélyalapok 103 ezer pengős kiadási összege említendő még e csoportban.

Az *alapok legfontosabb csoportja a városépítés körébe tartozik, mely 4 millió pengős összegével az egész alapszerű gazdálkodás 33-9%-át képviseli.* Két legfontosabb tételét a köveztvám-alapok 1-7 millió pengő, valamint a kisajátítási, városfejlesztési és rendezési alapok 1-1 millió pengő összege képezi. Az útalapok (törvényhatósági és egyéb útalapok) 783 ezer pengős összeggel részesednek, míg a közmunkaalapokra — csak megyei városoknál — 425 ezer pengő jut. E csoportba olyan alapok is tartoznak, melyek önálló vagyongazdálkodású intézmények tulajdonképeni feladatait látják el. Példa gyanánt Debrecen és Komárom városának vízvezeték és csatorna-fenntartási alapjaira hivatkozhatunk.

A VII. csoportba tartozó *törzsvagyon- és kölcsőnalapok* azt az utat jelölik meg, melyen az alapok útján célszerű irányban volna a városi gazdálkodás továbbfejleszthető. A városok vagyongazdálkodása, különösen pedig a külföldi kölcsönökből végzett beruházó tevékenység, a legtöbb esetben kívül marad a költségvetés keretein, s így a statisztikai megfigyelés körén is. A városi háztartás pénzügyi gazdálkodásának helyes elbírálása érdekében feltétlenül kívánatos volna a vagyon- és pénzkezelés ezen ágának alapszerű kezelésben való rendezése.

¹⁾ Kétségtelen, hogy az inségenyhítő akció elszámolásánál az alapszerű kezelés igen célszerű eljárásnak látszik. Mégis mindössze 3 városonál találjuk meg ezeket az alapokat. Egyébként kis részük a háztartási költségvetés keretében bonyolítja le az akciót, míg másutt az teljesen különálló és a költségvetésbe bele sem tartozó elszámolási formát nyer.

A törzsvagyonalapok egyébként 3 törvényhatósági jogú városban (Baja, Szeged, Székesfehérvár) és 9 megyei városban szerepelnek 107 ezer pengő kiadási összeggel, míg a kölcsőnalapok 200 ezer pengős keretén Baja város mellett 4 megyei városunk osztozik.

b) *Az önálló vagyonkezelésű intézmények.*

Az a fontos szerep, melyet az üzemek a városok háztartásában betöltenek és amely épen napjainkban egyre fokozódik, szükségessé tette, hogy a statisztikai munkálatok az üzemi kérdésnek különleges figyelmet szenteljenek. Úgy a magyar városok 1908. évi évkönyve, mint a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal 1910. évben végrehajtott városi háztartási monográfiája, az üzemi kérdést részletesen felölelte. Legújabban ismét a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal végzett speciális összeírást az üzemekre vonatkozólag.¹⁾ A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal a magyar városok évkönyvének megvalósítása kapcsán a legrészletesebb üzemi statisztikát tervezi, amint a félbe maradt 1927. évi adatgyűjtés is behatóan kiterjeszkedett erre a kérdésre.

Ezidőszerint adatgyűjtésünk kizárólag a háztartás statisztikájára vonatkozik és a tulajdonképeni üzemi kérdéseket nem is érinti. Így az »üzem«-nek egyébként sok nehézséget okozó fogalommeghatározására sem került sor. Azok a főeredmények, melyeket jelen statisztikánk az önálló vagyonkezelésű intézményekre nézve tartalmaz, nem az üzemi jelleget, hanem a számviteli formát veszik alapul. Mindazokat az intézményeket, melyek számvitele az önálló vagyonkezelés elvének megfelel, a feldolgozás ebbe a csoportba osztotta be. Előfordul tehát, hogy ugyanaz az intézmény (pl. szemétfuvarozás, csatornázás stb.) az egyik városnál a háztartás keretében, a másiknál pedig önálló vagyonkezelésű intézményként szerepel, sőt ismét másutt alapszerű kezelés forog fenn.

Ezek előrebocsátása után állapítsuk meg, hogy Magyarország városai az 1934. évben 147 önálló vagyonkezelésű intézményről készítettek költségvetést. Budapest székesfővárosban 12 (az 1933. évben még 16), a törvényhatósági jogú városokban 48, megyei városokban⁸⁷ ilyen intézmény állott fenn. Költségvetésük főösszege a kiadási oldalon 136·0 millió pengőt tesz ki, vagyis a községi háztartás 244·8 millió pengős költségvetési keretéhez képest is igen jelentős tételt képvisel.

Az említett összegnek több mint $\frac{9}{10}$ -ed része, 109 millió pengő a 12 budapesti üzemre jut, míg a vidéki városok nagyszámú üzemei együttvéve 26·9 millió pengős kiadási összeget érnek el. Ebből a törvényhatósági jogú városokra 15·6, a megyei városokra 11·3 millió esik.

¹⁾ Az eredmények szakszerű ismertetését dr. Szigeti Gyula látta el a Városi Szemle hasábjain. (A magyar városok üzemei és vállalatai. Városi Szemle 1934. évfolyam, 1. old.)

A részletes táblázatos anyag úgy az önálló vagyongazdálkodási intézményeknek városonkinti jelentőségére, mint azok fajaira vonatkozólag kellő felvilágosítást nyújt. E helyütt csak a főbb eredményeket foglaljuk össze az alábbi tábla keretében.

Az önálló vagyongazdálkodási intézmények főbb adatai az intézmények fajai szerint.

	Buda- pest	Intézmények száma			Kiadások ezer pengő	össze- ge %
		Törvény- hatósági városok	Megyei	Együtt		
I. Közellátási üzemek :						
Vízmű	1	5	12	18	15.662	11.5
Csatornázás	—	2	2	4	659	0.5
Gázmű	1	3	1	5	34.011	25.0
Villamos mű	1	7	21	29	55.802	41.0
Együtt ...	3	17	36	56	106.134	78.0
II. Egészségügyi üzemek :						
Fürdő	3	3	8	14	3.504	2.6
Temetkezési intézet	1	1	2	4	2.087	1.5
Egyéb	—	3	1	4	840	0.6
Együtt ...	4	7	11	22	6.431	4.7
III. Élelmezési üzemek :						
Jéggyár	—	3	7	10	213	0.2
Szeszfőző	—	2	8	10	390	0.3
Egyéb	4	1	2	7	18.366	13.5
Együtt ...	4	6	17	27	18.969	14.0
IV. Ipari és bányászati üzemek :						
Téglagyár	—	3	5	8	300	0.2
Nyomda	—	1	—	1	495	0.4
Kő- és homokbánya	—	1	—	1	11	0.0
Együtt ...	—	5	5	10	806	0.6
V. Kereskedelmi üzemek :						
Hirdetési vállalat	1	1	—	2	675	0.5
Egyéb	—	—	1	1	36	0.0
Együtt ...	1	1	1	3	711	0.5
VI. Hitelintézetek :						
Takarékpénztár	—	—	4	4	676	0.5
Zálogintézet	—	3	1	4	224	0.2
Együtt ...	—	3	5	8	900	0.7
VII. Közlekedési üzemek :						
Közúti vasút	—	1	—	1	370	0.3
Egyéb vasút	—	2	1	3	616	0.5
Egyéb közlekedés	—	2	3	5	320	0.2
Együtt ...	—	5	4	9	1.306	1.0
VIII. Mozgóképszínház						
—	—	2	6	8	561	0.4
IX. Egyéb üzemek						
—	—	2	2	4	202	0.1
Mindössze	12	48	87	147	136.020	100.0

A városi üzemek legfontosabb csoportját a »közellátási üzemek« címen összefoglalt víz-, gáz-, villamos- és csatornaművek alkotják. Statisztikánk 56 ilyen üzembről ad számot, melyek együttvéve 106·1 millió pengős költségvetési kerettel az összes üzemek 78·0%-át teszik ki. A fenti tábla magyarázatául meg kell említeni, hogy az önálló vagyongazdálkodású intézmények kimutatott száma nem jelenti egyúttal azt, hogy annyi városban van vízmű, csatornázás villamos mű stb. A városok egy részében ugyanis ezek az üzemek a háztartás keretébe tartoznak, sőt arra is van eset, hogy alapszerű kezelésben részesülnek. Ezenkívül vannak önálló vagyongazdálkodású intézmények, melyek többféle üzemet ölelnek fel. Így a vízművekhez sorolt 18 intézmény közül 5 (2 törvényhatósági és 3 megyei városban) egyúttal csatornázást is végzi, 1 törvényhatósági városban az elektromos mű gázüzemmel kapcsolatos stb.

Az önálló vagyongazdálkodású intézmények fajai között, úgy az üzemek száma, mint költségvetésük összege tekintetében a villamos művek vezetnek (29 üzem, 55·8 millió pengő kiadási főösszeggel.) Az 5 gázmű 34 millió pengős költségvetési összege a következő helyet foglalja el. Jelentős tételt képeznek még a vízművek, melyek 18 intézménnyel és 16 millió pengős összeggel szerepelnek a kimutatásban.

A közellátási üzemeken kívül az élelmezési intézmények képviselnek úgy számszerint, mint összeg tekintetében jelentős tényezőt. Ez a 27 üzem 19 millió pengőt forgat meg évente. Megjegyzendő azonban, hogy ennek az összegnek túlnyomó része — 18 millió — a 4 budapesti üzem (ásványvízüzem, községi élelmiszerárúszóüzem, kenyérgyár és lóhúsüzem) tételeiből adódik. Végeredményben az élelmezési üzemek összességükben 14·0%-ot érnek el. Megemlítené még az egészségügyi üzemek szerepe. Ez a 24 üzem 6·4 millió pengővel 4·7%-nyi részesedést foglal el. Az önálló vagyongazdálkodású intézmények többi csoportjai a felsoroltakhoz képest annyira jelentéktelenek, hogy a költségvetési főösszeghez mért arányuk 1% alatt marad.

c) A városi háztartás, alapok és önálló vagyongazdálkodású intézmények egyesített adatai.

Már több ízben utalás történt arra, hogy a városi gazdálkodás keretének helyes és összehasonlítható megállapításának lényeges akadálya van: ugyanazt a feladatot az egyik helyen a háztartás körében, míg másutt alap vagy önálló vagyongazdálkodású intézmény útján oldják meg. A statisztika részére mégis két lehetőség is nyílik a nehézségek kiküszöbölésére. Az egyik módszer abban áll, hogy az alapokat és az önálló vagyongazdálkodású intézményeket is beolvasztjuk a városi gazdálkodás egyesített keretébe, míg a másik módszer esetén a községi háztartás keretében kezelt gazdasági és üzemszerű intézményeket is kiemeljük onnan. Utóbbi módszert követte a német Birodalmi Statisztikai Hivatal, mely a kérdés gyökeres rendezéséhez juttatta. A szorosan

vett városi háztartás (Kämmereiverwaltung) köréből kirekeszti úgy a háztartás keretében kezelt üzemeket és vállalatokat, mint a városi vagyonnal kapcsolatos tételeket. Ilymódon a tulajdonképeni városi szükségletekről tisztá képet nyer.

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal — különösen az adatgyűjtés első évében — nem óhajtott ilyen gyökeres újításokat életbeléptetni, annál-kevesbbé, mert ezzel a magyar városi gazdálkodás megszokott rendszerét teljesen megváltoztatta volna. A részletes feldolgozási eredmények alapján a nélkül is mód nyílt arra, hogy a szorosan vett városi háztartást és a gazdasági természetű intézményeket különválassza.

A városi gazdálkodás teljes keretének megállapítása céljából a hivatal úgy az alapokat, mint az önálló vagyonkezelésű intézményeket a természetüknek megfelelő költségvetési csoportba beillesztve, a háztartási eredményekkel egyesítette. Az elmondottak értelmében a községi háztartásnak a szorosan vett városi feladatokra szorítkozó részével egyesítette a hasonló célokat ellátó alapok költségvetését, míg a háztartás gazdasági vonatkozású részeit az önálló vagyonkezelésű intézmények adataival vonta össze. Végül pedig megállapította az összes számadási ágak egyesített főeredményeit is.

A táblázatos rész 142—147. oldala városonként mutatja be ezeket az adatokat. Ehelyütt a legfőbb végeredmények megemlítésére szorítkozunk.

A háztartás, alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények együttes költségvetési összege — a kiadási rész alapulvételével — a fővárosban 272, a törvényhatósági városokban 65, a megyei városokban 55 millió pengőt tett ki. *Együttesen tehát 392 millió pengő volt az az összeg, mely a magyar városi gazdálkodás teljes keretét jelzi.* A községi háztartás főösszegével szemben kerek 60%-os bővülést jelez ez az összeg, annak igazolásával, hogy a városi gazdálkodásnak igen tekintélyes része esik a háztartás körén kívül.¹⁾

A szorosan vett városi feladatok ellátása — gazdasági tevékenység nélkül, de a hitelügy beszámításával — 229 millió pengőbe került a magyar városoknak. Ebből az összegből a fővárosra 147 millió, a törvényhatósági városokra 42, a megyei városokra pedig 40 millió pengő esett. Alább táblásan is bemutatjuk a végső eredményeket és ezzel kapcsolatban lehetőség kínálkozik a szorosan vett városi feladatok okozta fejenkénti megterhelés kiszámítására is.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények részletes költségvetése híján — a felvétel ív csak a főösszeget tudakolta — nem volt mód a háztartás, valamint a többi számadási ágak egymás közötti fizetményeinek (üzemi felesleg vagy hiány, kölcsönös hozzájárulások stb.) a kiemelésére. Így ezek az összegek az egyesített költségvetésben elkerülhetetlenül kétszer szerepelnek: úgy a bevétel, mint a kiadás oldalán.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
a) Szükséglet ezer pengőben.				
Szorosan vett városi feladatok	147.314	42.263	39.698	229.275
Üzemek és gazdasági tevékenység ...	124.641	23.072	15.793	163.506
Együtt ...	271.955	65.335	55.491	392.781
b) Fedezet ezer pengőben.				
Szorosan vett városi feladatok	104.645	28.759	27.212	160.616
Üzemek és gazdasági tevékenység ...	137.296	30.122	20.567	187.985
Együtt ...	241.941	58.881	47.779	348.601
c) A szorosan vett városi feladatokra jutó hányadrész %-ban.				
A szükségletből	55·5	64·7	71·7	59·4
A fedezetből	43·0	19·7	56·8	45·9
d) Egy főre eső szorosan vett városi szükséglet (P)				
	142·35	61·67	32·10	77·62

Jellemző megállapítása ennek a táblának, hogy a törvényhatósági városokban, de még inkább a székesfővárosban jóval kisebb hányad jut a szorosan vett háztartási feladatokra, mint a megyei városokban. Nagyobb fejlettségű városainkban az üzemi gazdálkodás — egyes törvényhatósági városokban a mezőgazdálkodás — igényel jelentős összegeket a pénzügyi keret összegéből. E tábla utolsó sora tartalmazza azokat a fejtáblákat is, melyek már a gazdasági tevékenység kikapcsolásával, a tulajdonképeni városi megterhelést jelzik.

A háztartás, alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények egyesített költségvetése csoportok szerint is lényegesen eltérő képet mutat az eddig ismertetett adatoktól. Erősen megnövekszik a vagyonigazgatás csoportjának a jelentősége, az idetartozó önálló vagyonkezelésű intézmények beolvasztása folytán.¹⁾ Ez a csoport az egyesített költségvetés $\frac{1}{3}$ részét foglalja le. Ugyancsak megnövekedett összegekkel szerepel a víz- és csatornaművek révén a VI. csoport (Városépítés, közmunkák) is.

Még érdekesebb a szorosan vett városi feladatok költségvetésének csoportok szerint való elsorolása. Ezeknek az adatoknak a százalékszámainál az alábbi táblán a hitelügy csoportját nem vettük figyelembe, minthogy ez a csoport úgy a tulajdonképeni városi célokat ellátó intézmények, mint a gazdasági üzemek beruházási kölcsöneinek terhére tartalmazza és így tulajdonképen egyik kategóriában sem helyezhető el.

¹⁾ Azokat az üzemeket egyébként, melyek által ellátott feladatkör a 42.200/1927. B. M. számú rendelet sémájában valamely csoportba kifejezetten beutalva nem volt, a VII. csoport III. fejezetébe (Különbéle intézmények) soroltuk.

A magyar városok háztartásának, alapjainak és önálló vagyongazdálkodási intézményeinek egyesített költségvetése (szükséglet) csoportok szerint.

	Szorosan vett városi feladatok		Üzemek és gazdasági tevékenység		Összesen	
	ezer P	%-ban	ezer P	%-ban	ezer P	%-ban
I. Általános igazgatás	72.815	37.1	—	—	72.815	20.2
II. Közegészségügy	23.235	11.8	4.307	2.6	27.542	7.7
III. Közoktatásügy, közművelődés, vallás	41.505	21.2	—	—	41.505	11.5
IV. Szegényügy, népjólét	22.512	11.5	—	—	22.512	6.3
V. Közélelmezés	3.243	1.7	3.501	2.2	6.744	1.9
VI. Városépítés, közmunkák	32.517	16.6	21.444	13.1	53.961	15.0
VII. Vagyongazgatás	196	0.1	134.254	82.1	134.450	37.4
VIII. Hitelügy	—	—	—	—	33.252	.
Összesen, hitelügy nélkül	196.023	100.0	163.506	100.0	359.529	100.0
Mindössze ...	—	—	—	—	392.781	—

A szorosan vett városi feladatok körében az általános igazgatás, valamint a tanügy jelentősége még inkább kiemelkedik. Elég jelentős súllyal esik latba a városépítés csoportja is, míg a közegészségügy, valamint a szegényügy és népjólét csoportja már valamelyest alacsonyabb és körülbelül egyforma aránnyal részesedik. A közlelmezés szerepe egészen jelentéktelen, míg a vagyongazgatás csoportjából csak a jogok és javadalmak kapcsán felmerülő csekély kiadási összegek maradtak meg.

5. A városi vagyon.

a) A vagyontárral kapcsolatos általános kérdések.

Ha már a költségvetési, illetve a zárószámadási adatok feldolgozásánál súlyos feladatok hárultak a statisztikai hivatalra, a vagyontár tekintetében még nagyobb nehézségek merültek fel. A 42.200/1927. B. M. számú rendeletben előírt vagyontár kimutatás alapján nem is volt mód valamelyest összehasonlítható eredmények megállapítására. Ezért volt kénytelen a statisztikai hivatal részletesebb tagozású újabb felvételi íven a vagyontár adatait másodszor is begyűjteni, mert ennek alapján remélhető volt nemcsak összehasonlításra alkalmasabb adatok beszerzése, hanem egyúttal a különböző városok által követett eljárások megismerése is.

Kétségtelen azonban, hogy a statisztikai hivatal egymagában nem képes az egyes városok vagyoni állapotának kifogástalan és összehasonlítható megállapítását biztosítani. A különbségek már a vagyontár tekintetében fennállnak. Kitűnik ez a körülmény például a városok földjeinek kat. holdankinti egységértékében mutatkozó igen nagymértékű és kellőképpen nem indokolható eltérésekből. Ehhez járul, hogy a városok egy része a háború

után még nem is hajtott végre új vagyonbecslést, hanem ma is a régebbi becslések és az időközi ingatlanvásárlások béke-, illetve papírkoronáról átszámított értékeit szerepelteti.

Elterő szempontok érvényesülnek abban a tekintetben is, hogy *a városok mely tételeket tekintsenek a vagyonleltár alkotórészeinek és melyeket ne vegyenek figyelembe a vagyontárgyak értékelésénél.* Így a közterületek (utcák, terek, temetők,) útburkolatok, szobrok és műemlékek, hidak és egyéb műtárgyak egyes városoknál alkatelemei a vagyonleltárnak, másutt viszont nem. *A statisztikai hivatal a vagyonleltár esetében változatlanul elfogadta az egyes városok összeállítását. A részletesen tagozott anyag azonban* módot nyújt arra, hogy minden egyes városnál megállapítsuk, mely tételek foglaltatnak benn a vagyonleltárban és melyek nem képezték értékelés tárgyát.

A felvételi ív egyúttal az alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények vagyonának, valamint a kegyúri vagyonnak elkülönített számbavételére is lehetőséget nyújtott és ily módon igyekezett kiküszöbölni a hibákat, amelyek abból származhattak, hogy a városok vagyonleltáruk »alapok«, illetve »üzemek« című rovatain nettó tételként azok tiszta vagyonát vagy esetleg a városi háztartásnak az alapokkal vagy üzemekkel szemben fennálló követeléseit tüntették fel.¹⁾

Sok ellentmondás uralkodik *a jogok és javadalmak elbírálásánál.* Ez a körülmény már a költségvetés adatainál is megnyilvánul, ahol a VII. csoport II. fejezetében igen sokféle bevételi tétel szerepelt. Ott a statisztikai hivatal azt az eljárást követte, hogy a jogok és javadalmak közé csak az ú. n. kisebb királyi haszonvételeket számította be, valamint a városi monopóliumokból (pl. hirdetési jog) és magánvállalatoknak adott koncessziókból (villamossági, vízvezetéki vállalatok koncessziója stb.) befolyó bevételeket. Ez az eljárás egymagában még nem zárná ki, hogy a költségvetés más helyén elszámolt bevételeket a vagyonleltárnál tőkésített alakban tekintetbe ne vegyünk. Így a helypénzszedési jog vagy esetleg a kövezetvám tőkésítése ellen elvi okokból nem lehetett kifogást emelni. Egyes városok azonban ezeken kívül nemcsak a fogyasztási adókat, hanem az összes közszolgáltatásszerű bevételeket, még a kereseti adót, sőt a pótagót is tőkésítik. *Ez az eljárás kétségtelenül túllépi azt a határt, melyet a vagyonleltár megállapításánál a bevételek tőkésítése terén meg kellene vonnunk.*²⁾

A vagyonleltár általános kérdései kapcsán meg kell még emlékeznünk azokról a követelésekről, illetve tartozásokról, melyek a háztartás, az alapok

¹⁾ Megjegyzendő, hogy a városi vagyon tömegét háztartás, alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények, illetve kegyúri vagyon szerint elkülönítve már eddig is több város (Baja, Miskolc, Nagykanizsa) kinyomtatott zárszámadásai kapcsán nyilvánosságra hozta.

²⁾ A különféle eljárások tisztázása és egységes adatok beszerzése érdekében a statisztikai hivatal külön mellékleten kívánta a vagyonleltárnál tekintetbe vett »jogok és javadalmak« felsorolását, az alapul vett tiszta jövedelem és a tőkésített összeg feltüntetésével.

és önálló vagyongazdálkodási intézmények között kölcsönösen fennállanak. A város számviteli ágai külön-külön úgy mutatnak helyes képet vagyoni állapotukról, ha ezek a kölcsönös tartozások beszámíthatnak, a város vagyoni mérlegének összesítésénél azonban — minthogy csak belső elszámolási tételt képeznek — ugyanazon összeggel emelik a vagyon és teher oldalát. Habár a tiszta vagyon ily módon nem változik, mégis célszerűbb volna ezeket a tételeket az elkülönítés érdekében külön kimutatni.¹⁾

A felsorolt körülmények tekintetbevételével nem várható, hogy a városok vagyoni állapotát megnyugtató módon egységes alapokra hozott, összehasonlítható adatok világánál lehessen elbírálni. Általános tájékoztatást mindamellett nyújthatnak és a részletekbe ható vizsgálat meg is mutatja nagyrészt azokat a pontokat, ahol a következtetések levonásánál fokozott óvatosságra van szükség.

b) A városi vagyon és teher nagysága.

A magyar városok vagyommérlegének összesítése 2.78 milliárd pengő vagyonról ad számot. Ezzel a vagyonnal szemben a tartozások összege 973 milliót tesz ki, úgyhogy ennek levonása után 1.8 milliárd pengő tiszta vagyon mutatkozik. Az adatok megoszlásának első áttekintése gyanánt következő tábla szolgáljon:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
Vagyon (ezer P)	1,777.060	633.728	369.923	2,780.711
Teher (« »)	718.233	159.418	95.745	973.396
Tiszta vagyon (ezer P)	1,058.827	474.310	274.178	1,807.315

Az adatok ismét Budapest túlnyomó szerepét mutatják. A főváros egyedül 1777 millió pengő vagyonnal szerepel a táblán, míg a többi 55 magyar városra együttvéve 1 milliárd pengő, a főösszegnek 36.2 százaléka jut. A tiszta vagyonnak 1.8 milliárd pengő főösszegéből is több, mint 1 milliárd pengőt a főváros foglal le a maga számára.

Ezek a jelentékeny különbségek a lélekszámhoz való viszonyítás útján is kifejezésre jutnak. A fejenkénti vagyon és teher adatai ugyanis a következők:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei
Fejenkénti			
vagyon (P)	1.717	925	300
teher (P)	694	233	78
tiszta vagyon (P)	1.023	692	222

¹⁾ Budapest székesfővárosánál pl. az önálló vagyongazdálkodási intézményeknek a háztartásokkal szemben fennálló tőketartozása igen tekintélyes összeggel, 222 millióval szerepel az összesített vagyommérleg mindkét oldalán.

Már itt figyelembe kell venni azt a jelentékeny összeget, mely Budapest vagyonmérlegében az önálló vagyonkezelésű intézmények és a háztartás kölcsönös elszámolásából adódik.¹⁾ Bár ilyen tételek kisebb-nagyobb összegekkel más városoknál is előfordulnak, mégis indokoltnak látszik Budapest adatait e 222,220.079 pengős tétel nélkül is kiszámítani. A fejenkinti vagyon 1506, illetve a fejenkinti tartozás 514 pengős tétele így is messze kimagaslik a többi magyar város sorából és a tiszta vagyon fejátlaga — mely természetesen változatlanul 1023 pengőnek adódik — szintén jelentékenyen meghaladja a vidéki arányszámokat. Míg a törvényhatósági városok 692 pengős fejenkinti tiszta vagyona jelentékenynek mondható, addig feltűnő jelenség, hogy a megyei városok 222 pengős fejátlagukkal mily messze elmaradnak a magasabb önkormányzati jelleggel bíró városoktól. Ezeknek az általános számadatoknak ismertetése kapcsán ismét rá kell mutatni arra, hogy azok valódi jelentőségét csak a vagyon értékelésének alapjául szolgáló adatok részletes ismeretében lehet helyesen elbírálni.

Ezekután a vidéki városok vagyonának fő eredményeit kell behatóbb vizsgálat alá vonnunk. Mindössze két törvényhatósági jogú város akad, amelynek vagyona a százmillió pengőt meghaladja. Épen két legnagyobb városunk esik ebbe a csoportba, melyek közül Debrecen 184·6 millió pengős vagyonnal áll az élen. Szeged 112·0, Kecskemét 75·4 millió pengős vagyon felett rendelkezik, míg a következő helyet Győr 67·5 milliója foglalja el.

A megyei városok sorából Újpest és Szombathely emelkednek ki, 30 millió pengőt elérő vagyonukkal, majd Eger, Nagykanizsa és Nyiregyháza következnek. A megyei városok között azonban igen sok akad, amelynek vagyoni összege az egymilliót alig haladja meg, sőt egy városé még ezt a határt sem éri el. Erről a kérdéstről egyébként az alábbi kis tábla összefoglaló képet nyújt:

Városok száma	Törvényhatósági jogú városok	Megyei	Együtt
1 millió pengőnél kisebb vagyonnal	—	1	1
1— 2 „ pengő vagyonnal	—	5	5
2— 5 „ „ „	—	10	10
5— 10 „ „ „	—	15	15
10— 20 „ „ „	3	11	14
20— 50 „ „ „	1	3	4
50—100 „ „ „	4	—	4
100 „ pengőnél nagyobb vagyonnal ..	2	—	2
Összesen ...	10	45	55

¹⁾ Az egyes üzemek részére adott beruházási és forgótőke az önálló vagyonkezelésű intézmények vagyonmérlegében mint tartozás, a községi háztartásnál pedig, mint követelés szerepel. Ezt az elszámolási módot jogszabály — az 1930. évi XVIII. t.-c. 87. §-a — is elrendeli.

Városok száma	Törvényhatósági jogú városok	Megyei	Együtt
— 100 pengő fejenkinti vagyonnal	—	5	5
100— 200 „ „ „	—	15	15
200— 300 „ „ „	1	7	8
300— 400 „ „ „	—	4	4
400— 500 „ „ „	1	6	7
500— 600 „ „ „	1	3	4
600— 700 „ „ „	—	2	2
700— 800 „ „ „	—	2	2
800— 900 „ „ „	4	1	5
900—1000 „ „ „	1	—	1
1000— „ „ „	2	—	2
Összesen ...	10	45	55

Ez a tábla egyúttal a fejenkinti vagyon nagysága szerint is részletezi a városok számát. Ebből a szempontból Debrecen és Győr állanak az élen, ahol a város egy-egy lakójára 1521, illetve 1328 pengő vagyon esik. A minimumot a lakossághoz viszonyítva a törvényhatósági jogú városok közül Hódmezővásárhely jelenti 287 pengő fejenkinti városi vagyonnal.

A megyei városok közül Szombathely emelkedik ki 845 pengős átlaggal, majd Esztergom, Eger, Nagykanizsa és Pápa következnek. Mindezekben a városokban a városi vagyon fejátlaga a 600 pengőt meghaladja. Legtöbb megyei városunk azonban korántsem dicsekedhetik ily jelentős vagyon-tételekkel. A 45 megyei város közül mindössze 8 városnál haladja meg ez a szám az 500 pengőt (törvényhatósági jogú városaink kettő híján mind e határ felett állanak), míg 20 város fejenkinti vagyona a 200 pengőt, ebből is 5 városé a 100 pengőt sem éri el. Ez utóbbiak között ép úgy találunk kifejezetten mezőgazdasági városokat (Hajduböszörmény, Csongrád) mint vegyes lakosságú (Balassagyarmat) és erősen ipari jellegű (Kispest, Salgótarján) városokat.

Ezek után bemutatjuk városaink megoszlását a fejenkinti teher nagysága szerint:

Városok száma	Törvényhatósági jogú városok	Megyei	Együtt
— 50 pengő fejenkinti teherrel	—	21	21
50—100 „ „ „	3	10	13
100—200 „ „ „	2	9	11
200—300 „ „ „	4	5	9
300—400 „ „ „	—	—	—
400—500 „ „ „	1	—	1
Összesen ...	10	45	55

E kérdésnél is igen nagy különbségek mutatkoznak a városok között. Egyes helyeken a fejenkinti városi teher nagysága a 10 pengőt alig haladja meg, míg másutt több száz pengős fejenkinti teherről adhatunk számot. A megyei városoknál Zalaegerszeg, Szekszárd és Sátoraljaújhely vezetnek 250 pengős, illetve azt megközelítő átlaggal, míg a törvényhatósági jogú városok közül Miskolc 297, Debrecen pedig 452 pengős fejenkinti tartozási összeggel szerepel. *Azok a városok természetesen, melyeknél a teher összege csekély, rendszerint jelentéktelen vagyonnal is rendelkeznek, míg a tartozások magasabb tétele sem hátrányos esetleg, ha megfelelő értékű és jól jövedelmező vagyonnal is áll szemben.* E kérdés közelebbi megvilágításához egyébként az egyes városok vagyoni állapotának részletes elemzésére volna szükség. A teher összegének a vagyonhoz való viszonyítása is csak körvonalaiban érinti ezt a kérdést. Törvényhatósági jogú városainknál a vagyon 25·2%-át terheli a tartozások összege. A maximum Miskolcnál mutatkozik, ahol 100 pengő vagyonra 34·4 pengő, míg a minimumot jelentő Sopronnál 11·0 pengő teher esik. A megyei városoknál a különbségek sokkal nagyobbak. Egyes helyeken a teher a vagyon összegének a felét is meghaladja, sőt néhol annak $\frac{2}{3}$ részét közelíti meg. Más városoknál viszont a tartozások aránya néhány százalék csupán. Említsük e téren Rákospalota 4·8, Jászberény 6·3 és Karcag 6·8%-os arányszámait. Budapest vagyona e nagy szélsőségek között 31·9%-os megterheléssel a középhelyet foglalja el.¹⁾

Már az előbb felsorolt adatok is mutatták, hogy a vagyon nagysága a városnak — leginkább a lélekszámban kifejezésre jutó — nagyságával szoros összefüggésben van. A törvényhatósági jogú városok közül a vagyon szempontjából is két legnépesebb vidéki városunk vezet, míg az 50.000 lakónál kisebb három város — Hódmezővásárhely mellett — vagyon tekintetében is a minimumot mutatja. A megyei városokra vonatkozólag e kérdésről az alábbi kis tábla ad számot:

Megyei városok	Egy város átlagos		
	vagyona	tartozása	tiszta vagyona
	ezer pengőben		
50— ezer lakóval	15.159	3.544	11.615
40—50 „ „	11.120	1.732	9.388
30—40 „ „	14.897	3.933	10.964
20—30 „ „	6.776	1.501	5.275
10—20 „ „	4.284	1.588	2.696
—10 „ „	2.859	715	2.144
Általában	8.221	2.128	6.093

A táblában felsorolt átlagos számok még mindig igen nagy különbségeket takarnak. Az 50.000 lakónál népesebb városoknál például a két rokon jellegű pestkörnyéki város jelenti a két szélsőséget, amennyiben Újpest

¹⁾ A számítás az önálló vagyonkezelésű intézményeknek a községi háztartással szemben fennálló tőketartozásának figyelmen kívül hagyásával történt.

igen jelentékeny, Kispest pedig csekély vagyonával tűnik szembe. A kis lélekszámú városok között is vannak egyesek, amelyek vagyonuk tekintetében többszörösen meghaladják a táblában foglalt átlagokat.

Messzebb vezet az a kérdés, hogy vajjon a lélekszámhoz viszonyított fejenkénti városi vagyon a nagyobb vagy kisebb városokban mutat-e jelentékenyebb arányszámokat. Alábbi összehasonlító táblánk úgy a lélekszám nagysága szerint, mint a népesség foglalkozási jellege szerint részletezi a fejenkénti vagyon és teher adatait. *A törvényhatósági jogú városoknál kifejezésre jut az a körülmény, hogy a népesebb városokban a vagyon nemcsak összecszerűen, hanem fejenkénti átlagban is tekintélyesebb.*

A megyei városoknál ezzel szemben a 30—40.000 lakójú városok csoportjában találjuk a legtöbb vagyonos várost. Foglalkozási jelleg szempontjából a megyei városok adatai általában az ipari forgalmi népességű városok vagyonát mutatják jelentékenyebbnek. Kivételt képeznek azonban e téren a legerősebben iparosodott pestkörnyéki városok ($\frac{2}{3}$ részt meghaladó ipari forgalmi többség) melyek az egy Újpest kivételével alacsony fejátlaggal szerepelnek.

A városok vagyoni állapota a lélekszám nagysága szerint.

Megnevezés	Vagyon	Teher	Tiszta vagyon	Vagyon	Teher	Tiszta vagyon
	összege ezer pengőben			egy főre eső átlaga pengőben		
1. Törvényhatósági városok.						
100 ezernél több lakóval	296.606	84.162	212.444	1.146	325	821
75—100 ezer lakóval	75.427	17.453	57.974	934	216	718
50—75 " " 	194.902	44.156	150.746	815	185	630
50 ezernél kevesebb lakóval ..	66.793	13.647	53.146	627	128	499
Együtt ...	633.728	159.418	474.310	925	233	692
2. Megyei városok.						
50 ezernél több lakóval	75.795	17.718	58.077	237	55	182
40—50 ezer lakóval	22.240	3.464	18.776	260	40	220
30—40 " " 	119.176	31.468	87.708	434	115	319
20—30 " " 	81.305	18.005	63.300	266	59	207
10—20 " " 	59.971	22.229	37.742	281	104	177
10 ezernél kevesebb lakóval ..	11.436	2.861	8.575	345	86	259
Együtt ...	369.923	95.745	274.178	300	78	222

A városok vagyoni állapota a lakosság foglalkozási jellege szerint.

Megnevezés	Vagyon	Teher	Tiszta vagyon	Vagyon	Teher	Tiszta vagyon
	összege ezer pengőben			egy főre eső átlaga pengőben		
1. Törvényhatósági városok.						
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel	92.616	22.067	70.549	659	157	502
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel	112.047	29.350	82.697	815	213	602
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	231.507	66.275	165.232	1.206	345	861
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel	197.558	41.726	155.832	917	194	723
Együtt ...	633.728	159.418	474.310	925	233	692
2. Megyei városok.						
$\frac{2}{3}$ többséget meghaladó mezőgazdasági népességgel	25.334	7.787	17.547	173	53	120
Abszolút többségű mezőgazdasági népességgel	45.246	9.383	35.863	232	48	184
Relatív többségű mezőgazdasági népességgel	42.243	11.194	31.049	237	63	174
Relatív többségű iparforgalmi népességgel	125.964	41.454	84.510	442	146	296
Abszolút többségű iparforgalmi népességgel	66.239	14.373	51.866	515	112	403
$\frac{2}{3}$ többséget meghaladó iparforgalmi népességgel	64.897	11.554	53.343	217	39	178
Együtt ...	369.923	95.745	274.178	300	78	222

c) A vagyon részletezése.

Az előzőekben tárgyalt adatok a városok összes vagyonára vonatkoztak, vagyis a háztartás vagyona mellett az alapok és az önálló vagyonkezelésű intézmények vagyonát is tartalmazták. Mielőtt tehát az egyes vagyontárgyak részletesebb adatait szemügyre vennők, bemutatjuk a vagyon összességének megoszlását számadási ágak szerint.

A vagyon megoszlása háztartás, alapok és intézmények szerint.

	Budapest	Törvényhatósági városok e z e r	Megyei városok p e n g ő b e n	Együtt
Háztartás	1,309.876	551.331	301.465	2,162.672
Kegyúri vagyon	1.908	5.898	2.914	10.720
Alapok	—	12.907	20.110	33.017
Önálló vagyonkezelési intézmények	465.276	63.592	45.434	574.302
Összesen ...	1,777.060	633.728	369.923	2,780.711

A városi vagyon zömét ezek szerint a községi háztartás képviseli, amelyre összes városaink vagyonának 78%-a esik. Budapest tekintetbevétel nélkül az arányszám még magasabb, amennyiben törvényhatósági városaink vagyonuk 87, megyei városaink pedig 82%-át a községi háztartás keretében tartják nyilván. Rendszerezésünk külön csoportba foglalta a *kegyúri vagyont*, mely azonban összecszerűen egészen jelentéktelen. Hasonlóképpen nem számottevő a — Budapesten egyáltalában nem szereplő — *alapok vagyona* sem, mely megyei városainknál is csak az összes vagyon 5-4%-át üti meg. *A vagyon másik jelentős tétele a háztartás mellett az önálló vagyonkezelési intézményekre jut*, amelyek 574 millió pengős tétellel a városi vagyon $\frac{1}{5}$ részét képviselik. Ez az arány még mindig nem teszi ki az *üzemi vagyon* teljes egészét, mert az üzemek egy része ismeretes módon a háztartás kereteiben kezeltek.

Ezek után bemutatjuk még külön a községi háztartás vagyonának fő adatait, hogy ily módon a városi vagyon legjelentékenyebb részét külön is kiemeljük.

A községi háztartás vagyon.

	Budapest	Törvényhatósági városok e z e r	Megyei városok p e n g ő b e n	Együtt
Vagyon	1,309.876	551.331	301.465	2,162.672
Teher	454.353	126.366	77.615	658.334
Tiszta vagyon	855.523	424.965	223.850	1,504.338

Érdekes kérdés ezzel kapcsolatban, hogy a vagyon összege milyen arányban áll a városok egy évi költségvetésének nagyságával. Általában 100 pengő kiadásra 884 pengő háztartási vagyon jut. A főváros vagyona kerekén nyolcszorosát teszi egy évi költségvetésének, megyei városainkban az arány 7-4-szeres, míg a törvényhatósági jogú városokban 100 pengő kiadásra 1339 pengő vagyonösszeg esik. Egy évi gazdálkodásuk keretéhez képest tehát a kiterjedt ingatlanvagyonnal rendelkező és magángazdálkodást folytató törvényhatósági jogú városok állíthatják szembe relatíve a legnagyobb vagyontételeket. A száz pengő költségvetési szükségletre jutó ingatlan vagyon értékösszege egyébként a fővárosban 545, a törvényhatósági jogú városokban 915 és a megyei városokban 452 pengőt tesz ki.

Ezek előre bocsátása után áttérünk a vagyon részletezésének tulajdonképeni tárgyára és bemutatjuk mindenekelőtt az összes városi vagyonnak főbb csoportok szerint való általános megoszlási képét.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei városok	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Ingatlan vagyon	1,145.449	426.131	226.342	1,797.922
Ingó vagyon	204.464	19.733	16.602	240.799
Jogok és javadalmak ..	21.273	112.203	79.411	212.887
Cselekvő tőkék	316.800	33.463	12.585	362.848
Bevételi hátralékok	79.755	33.704	32.096	145.555
Pénzkészlet	3.463	2.350	1.106	6.919
Egyéb vagyon	5.856	6.144	1.781	13.781
Összesen ...	1,777.060	633.728	369.923	2,780.711
b) Százalékban.				
Ingatlan vagyon	64.5	67.2	61.2	64.7
Ingó vagyon	11.5	3.1	4.5	8.7
Jogok és javadalmak ..	1.2	17.7	21.4	7.7
Cselekvő tőkék	17.8	5.3	3.4	13.0
Bevételi hátralékok	4.5	5.3	8.7	5.2
Pénzkészlet	0.2	0.4	0.3	0.2
Egyéb vagyon	0.3	1.0	0.5	0.5
Összesen ...	100.0	100.0	100.0	100.0

A vagyon megoszlásának általános áttekintése mindenekelőtt egy megnyugtató tanulságot szolgáltat, midőn az ingatlan vagyon nagy szerepéről tájékoztat. Általában a vagyon 64.7%-a (a törvényhatósági városokban 67.2%-a, s még a megyei városokban is 60%-ot meghaladó része) az ingatlanra esik. Ez a körülmény mindenesetre a vagyon realitásáról beszél, bár természetesen a feltüntetett összegek igen különböző módon végrehajtott vagyonebecslések egyesítéséből származnak. Budapest ingatlan vagyona valóban imponáló összeget: 1145 millió pengőt képvisel. A vidéki városok közül az ingatlan vagyon tekintetében Debrecen 139.6 millió pengős vagyontétele messze kimagaslik. E mellett Szeged 80.0 millió pengős, Kecskemét 61.3 millió pengős és Győr 50 millió pengős ingatlan vagyona érdemelnek említést. Kecskemét az arányszámok tekintetében is kimagasló, amennyiben összes vagyonának 81.2%-a ingatlanban fekszik. A megyei városok közül a legnagyobb értékű ingatlanok Újpest birtokában vannak, 22.9 millió pengős összértékkel, majd Szombathely 14.9 millió pengő értékű ingatlan vagyona következik.

Az ingó vagyon 241 millió tétele 8.7%-ot jelent. A vidéki városokban aránylag kisebb szerepet tölt be, míg a főváros vagyonának 11.5%-a az ingó vagyonra esik. Ezt a magas arányt elsősorban az önálló vagyon-

kezelésű intézmények ingó berendezése idézi elő, míg a szorosan vett háztartás keretében az ingóságok csak 5%-ot érnek el. A fővárostól eltekintve, egyes vidéki városok is rendelkeznek több millió pengő értékű ingó vagyonnal. Debrecen, Sopron és Szeged ingó vagyona a 3 millió pengőt, Kecskemét és Pécs városáé pedig a 2 milliót haladja meg.

Szembetűnő Budapesten a *cselekvő tőkék* 17·8%-os kimagasló aránya, melyet az önálló vagyonkezelésű intézmények többször említett tőketartozása duzzaszt fel. Bár e tétel — mint jeleztük — a tiszta vagyont nem befolyásolja, mégis célszerű ennek a levonásával is megfigyelni a százalékos arányokat. Így a fővárosi ingatlanok jelentősége 74%-ra rúgó arányával még inkább szembetűnik. Az ingó vagyon ily módon Budapest vagyonának 13·2%-át teszi, míg a számbavett cselekvő tőkék jelentősége 6·1%-nak adódik. Még kisebb a cselekvő tőkék jelentősége a vidéki városokban, ahol a vagyon főösszegének 5·3, illetve 3·4%-a jut erre a tételre.

Előző táblánkban szembetűnő jelenség, hogy *a vidéki városok vagyonmérlegében a jogok és javadalmak nagy szerepet játszanak*. Már a bevezetőben említettük, hogy a jogok és javadalmak terén nagy bizonytalanság uralkodik és számos városunk ezt a tételt erősen kihasználja abban a tekintetben, hogy *a bevételi források tőkésített értéke útján a városi közszolgáltatásokban rejlő bevételszerző hatalom a vagyonmérlegben is kifejezésre jusson*. A fővárosban a jogok és javadalmak 1·2%-os szerepe elenyésző ugyan, de a törvényhatósági jogú városok 17·7 és a megyei városok 21·4%-nyi tétele fenti megállapításunkat erősíti meg. Ha ez az eljárás a pénzügytani elméleti indokokkal meg is okolható, annak túlságba vitele — különösen, ha a tőkésítendő szolgáltatások kijelölése nem egyforma alapon történik — a városi vagyon összegének helyes megítélését és összehasonlítását erősen hátráltatja.

A törvényhatósági városok közül Pécssett szerepelnek a jogok és javadalmak a legnagyobb arányban, úgy, hogy az 56·2 millió pengő értékű összes vagyonból 23·8 milliót — 42·3%-ot — ezek a tőkésített értékek foglalnak le. Szeged 20·8, Miskolc 16·5, Győr pedig 13·7 millió pengőre értékeli jogait. Relatív jelentőségét tekintve 34%-os aránnyal jelentős szerepet visznek a jogok és javadalmak Hódmezővásárhely vagyonleltárában. A megyei városok közül Jászberény és Rákospalota vagyonának $\frac{2}{3}$ részét a jogok és javadalmak alkotják. Találunk ezenkívül más várost is, ahol e tétel jelentősége a vagyon fele összegét meghaladja vagy azt erősen megközelíti.

A bevételi hátralékok a megyei városokban érik el a legnagyobb arányt, míg a törvényhatósági városok és Budapest vagyonának főösszegéhez mértén jelentőségük sokkal csekélyebb. *Általában a bevételi hátralékok 5·2%-os arányukkal nem képezik a vagyonleltárnak oly nagy részét, hogy annak realitása e miatt aggodalomra adna okot.*

A vagyonkimutatás hátralévő tételei: *a pénzkészlet és az egyéb vagyon-tételek jelentősége elenyésző.*

Első táblánk a vagyon megoszlásáról általános áttekintést nyújtott, következő feladatunk tehát, hogy a vagyon egyes alkatelemeit további részletezésben mutassa be. Az *ingatlan vagyon* adatait a következő tábla tartalmazza.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Földbirtokok, telkek ...	448.546	148.994	47.073	644.613
Közterületek	—	13.000	10.710	23.710
Bérházak	85.761	55.161	33.670	174.592
Egyéb épületek	284.300	103.910	72.737	460.947
Hidak	—	4.715	1.199	5.914
Útburkolatok	—	38.615	24.023	62.638
Üzemi építmények	326.634	46.853	34.206	407.693
Műemlékek, szobrok ...	—	559	189	748
Egyéb ingatlanvagyon..	208	14.324	2.535	17.067
Összesen ...	1,145.449	426.131	226.342	1,797.922
b) Százalékban.				
Földbirtokok, telkek ...	25.3	23.5	12.7	23.2
Közterületek	—	2.0	2.9	0.9
Bérházak	4.8	8.7	9.1	6.3
Egyéb épületek	16.0	16.4	19.7	16.6
Hidak	—	0.7	0.3	0.2
Útburkolatok	—	6.1	6.5	2.2
Üzemi építmények	18.4	7.4	9.2	14.7
Műemlékek, szobrok ...	—	0.1	0.1	0.0
Egyéb ingatlanvagyon..	0.0	2.3	0.7	0.6
Összesen ...	64.5	67.2	61.2	64.7

A bemutatott adatok szerint az ingatlan vagyon három jelentős tételből adódik. Ezek egyike a földbirtokokban és telkekben rejlő vagyontömeg, mely 23.2%-os arányával az összes vagyon $\frac{1}{4}$ részének valamivel kisebb hányadát képviseli. Másik jelentős vagyontömeg a házvagyonban testesül meg, melynek 22.9%-os arányát képviselő 636 millió pengős tétele a bérházak és egyéb épületek között oszlik meg. Az ingatlan vagyon harmadik legfontosabb ága az összes vagyonérték 14.7%-át jelentő üzemi építményekben jut kifejezésre. E néven a csatornahálózatot, a víz-, gáz- és villamos elosztóhálózatot, valamint az ezekkel kapcsolatos ingatlan jellegű — de házvagyonnak mégsem tekinthető — építményeket (gáztartók, stb.) értjük. A felsorolt három vagyonrész közül úgy a földbirtokok és telkek, mint az »egyéb épületek« és az üzemi építmények a fővárosban bírnak relatíve a legnagyobb jelentőséggel, míg a bérházaknak Budapest vagyonmérlegében elfoglalt 4.8%-os arányát a vidéki városok arányszámai felülmulják. Az üzemi építmények tétele tartalmazza — minthogy az összes számadási ágak egyesített vagyonmérlegéről van

szó — az önálló vagyonkezelésű intézmények nagyoösszegű tételeit is. Budapestnek e célra kimutatott 327 milliós tételéből megemlítenédek véljük a vasútüzemi beruházások 151 milliós összegét.

Az ingatlan vagyonnak fenti kimutatásban szereplő többi tételét (közterületek, hidak, útburkolatok, műemlékek és szobrok) nem valamennyi város szerepelteti vagyonleltárában. Minthogy azonban számos helyen értékelés tárgyát képezik, ezért már csak az összehasonlíthatóság biztosítása és a különböző helyeken követett eljárások megismerése céljából is szükségesnek látta a statisztikai hivatal azokat kérdőívére felvenni. Ezáltal azonban nem kívánt a hivatal állást foglalni ebben a tekintetben, hogy ezek a tárgyak, melyek közhasználat szempontjából kétségtelenül értéket jelentenek, az értékesítés lehetősége azonban rendszerint nincs megadva: a vagyonleltárba beszámítandók-e vagy sem. A beküldött kimutatások tanulsága szerint:

a közterületeket	9	törvényhatósági város és 27 megyei város				
a hidakat	6	«	«	« 13	«	«
az útburkolatokat	9	«	«	« 13	«	«
a műemlékeket és szobrokat 2	«	«	«	« 9	«	«

állította be vagyonleltárába. Mindezek a tételek, habár egyes helyeken jelentős szerepet töltenek be, a magyar városok egyesített vagyonmérlegében együttvéve is csak 3·3%-ot képviselnek. Budapest székesfőváros vagyonmérlegéből e tételek teljesen hiányoznak. A táblázatos rész a vagyonleltár üresen maradt rovatánál feltünteteti azt az esetet, ha a szóbanlévő tétel a beküldött anyagból megállapíthatóan *értékelés tárgyát nem képezte* és a kimutatásból ez okból hiányzik.

A következőkben az *ingó vagyon* részletesebb megoszlását mutatjuk be, táblázatos alakban.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Berendezés, felszerelési tárgyak	162.558	12.940	14.162	189.660
Állatállomány	¹⁾ 31	408	292	731
Anyagok és termékek	18.612	3.173	1.226	23.011
Egyéb	23.263	3.212	922	27.397
Összesen ...	204.464	19.733	16.602	240.799
b) Százalékban.				
Berendezés, felszerelési tárgyak	9·2	2·0	3·8	6·9
Állatállomány	0·0	0·1	0·1	0·0
Anyagok és termékek	1·0	0·5	0·3	0·8
Egyéb	1·3	0·5	0·3	1·0
Összesen ...	11·5	3·1	4·5	8·7

¹⁾ Csak az önálló vagyonkezelésű intézmények részéről. A háztartási vagyon állatállománya a berendezések rovatában foglaltatik.

A táblázat adataihoz nincs sok hozzáfűzni valónk. Az ingó vagyon egyébként sem nagyjelentőségű tétele túlnyomó részben a berendezések, és felszerelési tárgyak 190 milliós összegéből adódik. E mellett még az anyagok és termékek 23 millió pengő értékű vagyontétele érdemel említést.

A cselekvő tőkék részletezéseit a következő tábla mutatja be.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Értékpapírok	9.337	6.914	4.745	20.996
Pénzüntézeti betétek	40.668	6.040	3.048	49.756
Követelések	266.795	20.509	4.792	292.096
Összesen ...	316.800	33.463	12.585	362.848
b) Százalékban.				
Értékpapírok	0·5	1·1	1·3	0·7
Pénzüntézeti betétek	2·3	1·0	0·8	1·8
Követelések	15·0	3·2	1·3	10·5
Összesen ...	17·8	5·3	3·4	13·0

A budapesti önálló vagyonkezelésű intézmények 222 millió pengős tőke-tartozása a követelések rovatában szerepel, melynek levonásával 44·6 millió pengőre olvad le ez a tétel. Ha a fenti tőketartozást kikapcsoljuk, akkor az összes magyar városok cselekvő tőkéinek majdnem pontosan felérése a követelésekre jut, míg $\frac{1}{3}$ rész pénzüntézeti betétek, a hátralévő $\frac{1}{6}$ rész (14·9%) értékpapírok útján nyert elhelyezést. Törvényhatósági jogú városokban a követelések a cselekvő tőkékben megtestesült vagyonnak 61·3%-át, megyei városainkban csak 38%-ot alkotják. Egyebekben a tábla teljes felvilágosítást nyújt a cselekvő tőkékkel kapcsolatos kérdésekről. A következő táblázat a bevételi hátralékot részletezi.

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Hátralékos adók	25.603	8.091	14.894	48.588
Egyéb hátralékok	54.152	25.613	17.202	96.967
Összesen ...	79.755	33.704	32.096	145.555
b) Százalékban.				
Hátralékos adók	1·4	1·3	4·0	1·7
Egyéb hátralékok	3·1	4·0	4·7	3·5
Összesen ...	4·5	5·3	8·7	5·2

A városok 146 millió pengős bevételi hátralékainak $\frac{1}{3}$ része, — 48·6 millió — a hátralékos adókra, míg 97·0 millió egyéb bevételi hátralékokra jut. A törvényhatósági városokban az adó jellegű szolgáltatások hátralékaira 24%, megyei városokban ellenben 47% esik az összes bevételi hátralékok összegéből.

Az eddigiekben a város összes vagyonát részleteztük egyes vagyontételek szerint. A táblázatos rész ugyanezt a részletezést a községi háztartás, a kegyuraság, az alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények tekintetében külön-külön is bemutatja. Ezeknek az erősen tagolt adatoknak szöveges ismertetésére nincs terünk, egyes érdekes vonásaikra mindamellett a következőkben rámutathatunk.

A községi háztartás vagyona — minthogy az összes vagyonnak több mint $\frac{3}{4}$ részét képezi, nagyrészt ugyanazt a képet is mutatja, mint amelyet az előzőekben bemutatunk. A háztartás vagyonánál is kiemelkedő az ingatlanok nagy szerepe (66·9%), mely mindegyik várostípusunknál egyaránt kifejezésre jut. Vidéki városainknál még inkább érvényre lép a jogok és javadalmak szerepe (20·0 illetve 26·0%) míg Budapesten ez a tétel csak 1·6%-át alkotja a háztartás vagyonának. Jobban érvényre jutnak a bevételi hátralékok is, melyek törvényhatósági városainknál 5% körül mozognak, a megyei városok esetében ellenben a 8%-ot is megütik.

A kegyúri vagyon 10·72 millió pengős összegének több mint fele, 5·59 millió pengő, Szeged városára esik. Budapesten az e csoportba sorolt vagyontárgyak csekély, 1·9 millió pengős értéke csak a plébániaépületeket, továbbá a templomi zene- és énekkarok ingóságait foglalja magában. Meg kell jegyezni, hogy mindössze 11 város mutat ki külön kegyúri vagyont. A megyei városok közül Kiskunfélegyháza 1·68 millió pengős kegyúri vagyona érdemel említést. Általában a városi vagyonnak ez a része túlnyomóan épületekben fekszik (a 10·72 millióból 9·56 millió jut az épületekre). A berendezések 718·000, a földtulajdon pedig 367·000 pengővel szerepel a kegyúri vagyon leltárában.

Az alapok vagyonának megoszlását táblázatosan is bemutatjuk. Az adatok csak a vidéki városokra vonatkoznak, minthogy Budapest az alapszerű számadásokat már teljesen kiküszöbölte.

	Ezer pengő	%
Ingatlan vagyon	11·949	36·2
Ingó vagyon	1·195	3·6
Jogok és javadalmak	1·792	5·4
Cselekvő tőkék	9·088	27·5
Bevételi hátralékok	7·488	22·7
Pénzkészlet	1·483	4·5
Egyéb vagyon	22	0·1
Összesen ...	33·017	100·0

Az ingatlan vagyon az alapoknál a tőkeelhelyezés szempontjából már nem játszik annyira kimagasló szerepet, mint más számadási ágaknál. A 11·9 millió pengő értékű ingatlanok az alapok összes vagyonának 36·2%-át

alkotják. E mellett még a cselekvő tőkék és a bevételi hátralékok jelentős összegei érdemelnek említést. Az alapok ingatlan vagyonából a földbirtokok, telkek 421 ezer pengővel jelentéktelen szerepet töltenek be. (Megemlíthető Baja alapjainak 108 és Kecskemét 121 ezer pengős földbirtokvagyon.) Jóval jelentékenyebb az épületek szerepe, melyek 5-8 millió pengőt, (az összérték 17·6%-át) képviselik. Bérházak főleg Miskolc, Sopron és Szombathely, egyéb épületek pedig Szeged és Békéscsaba alapjainál fordulnak elő nagyobb összegekkel, de a többi városokban is jelentékeny tételt képviselnek. Két város (Baja és Nyiregyháza) útburkolatot is kimutat az alapok vagyoná gyanánt, még pedig igen tekintélyes — együttesen $2\frac{3}{4}$ millió pengős — értékkel. Ugyanebben a két városban találjuk meg a jogok és javadalmak fent kimutatott 1·8 millió pengős összegét, mely a köveztvám tőkésítéséből ered.

A cselekvő tőkék úgy értékpapír, (3·4 millió pengő, 10·4%) mint pénzügyi betét (3·1 millió pengő, 9·2%) alakjában, a vagyonelhelyezés kedvelt módját képezik a városi alapoknál. A követelések a vagyon 7·9%-át alkotják.

Néhány szóval meg kell emlékeznünk az *önálló vagyonkezelésű intézmények vagyonának* alkatelemeiről is, bár meg kell jegyezni, hogy a kettős könyvvitel szerint dolgozó intézmények vagyonmérlegének az egységes táblakeretbe való befoglalása nem egy esetben nehézségeket okozott. Budapest önálló vagyonkezelésű intézményeinél az ingatlan vagyon jelentékeny szerepe tűnik ismét szembe. A törvényhatósági jogú városok 63·6 millió pengős üzemi vagyonából szintén 38·5 millió pengő (60·5%) ingatlanokra esik. Még nagyobb (73%) az ingatlan vagyon aránya a megyei városok esetében. Az önálló vagyonkezelésű intézmények ingatlanai főleg két csoportból: az épületek és az üzemi építmények vagyonrészeiből tevődnek össze. A törvényhatósági városoknál előbbi 17·2, utóbbi pedig 20·8 millió pengőt tesz ki, míg a megyei városoknál az épületek 7·4 milliós értékösszegével szemben a 23·3 millió pengőnyi üzemi építmények vannak döntő túlsúlyban.

Más városi vagyonkezelési ágakkal szemben az önálló vagyonkezelésű intézmények az ingó vagyon számottevő tételei által tűnnek ki. Különösen a törvényhatósági városok 11·2 millió pengős ingóságai képeznek jelentős tételt és az önálló vagyonkezelésű intézmények összes vagyonértékének 17·6%-át képviselik. Egyébként még szabályozást igényel az a kérdés, hogy mely vagyonrészeket tekintünk üzemi építmény gyanánt ingatlan-vagyonnak és melyeket ingóberendezési tárgyakként. A beépített gépeknél, transzformátoroknál, gáztartóknál stb. ez a kérdés vita tárgyát képezheti. Jogok és javadalmak egyedül Győr és Hajdúhadház önálló vagyonkezelésű intézményeinél fordulnak elő. A cselekvő tőkék a törvényhatósági városok önálló vagyonkezelésű intézményeinél 5·9 millió pengőt képviselnek, a megyei városoknál pedig a 2 millió pengőt meghaladó összeggel fordulnak elő.

d) A tartozás részletezése és a városok kölcsönei.

A következőkben a városok vagyongkimutatásának 973·4 millió összegű tartozását kell részleteznünk. Ennek az összegnek 45·1%-a, vagyis 438·8 millió pengő törlesztéses kölcsönökre esik. A függőkölcsönök 13·2%-kal, a kiadási hátralékok 10·2%-kal részesednek, míg a hátralévő 31·5% az egyéb teher tételekre esik. A részletesebb adatok a következők:

	Budapest	Törvényhatósági városok	Megyei	Együtt
a) Ezer pengőben.				
Törlesztéses kölcsönök	316.187	77.656	44.947	438.790
Függőkölcsönök	50.761	48.137	30.000	128.898
Kiadási hátralékok	56.915	24.286	18.375	99.576
Egyéb teher tételek	294.370	9.339	2.423	306.132
Összesen ...	718.233	159.418	95.745	973.396
b) Százalékban.				
Törlesztéses kölcsönök	44·0	48·7	47·0	45·1
Függőkölcsönök	7·1	30·2	31·3	13·2
Kiadási hátralékok	7·9	15·2	19·2	10·2
Egyéb teher tételek	41·0	5·9	2·5	31·5
Összesen ...	100·0	100·0	100·0	100·0

Budapest 718 millió pengős teher tételeiből 316 millió a törlesztéses kölcsönökre jut. A másik jelentékeny összeg az egyéb teher tételek 295 millió pengője, melyből 222 millió az önálló vagyongkezelésű intézmények már többször említett tőketartozása a községi háztartással szemben. Mint-hogy ez a tétel tulajdonképpen nem képez tartozást a fővárosra nézve, ezért megállapítjuk, hogy annak levonásával az összes tartozások 496 millióra esnek vissza.¹⁾ Ennek a helyesbített összegnek csaknem $\frac{2}{3}$ része — 63·7%-a — a törlesztéses kölcsönökből áll, míg a függőkölcsönök aránya 10·2%-ot, a kiadási hátraléké pedig 11·5%-ot képez. Látható tehát, hogy Budapesten a tartozások túlnyomó része hosszúlejáratú jellegű állandósított terhet jelent, ami a főváros vagyoni egyensúlyának biztonságát nagymértékben fokozza.

Törvényhatósági jogú városainkban 48·7, megyei városainkban pedig 47·0%-ot alkot a törlesztéses kölcsön részesedése. A tartozások legnagyobb hányada tehát itt is a hosszúlejáratú adósságra esik, de már a függőkölcsönök szerepe is (30·2, illetve 31·3%) jelentékeny. Ezeket a kölcsönöket a városok legnagyobb részben a legutóbbi években voltak kénytelenek fel-venni, mikor már hosszúlejáratú kölcsönök szerzésére lehetőség nem volt.

¹⁾ Megjegyzendő, hogy hasonló eset más városnál is előfordulhat, sőt esetleg a kölcsönök összegében is szerepelhetnek olyan — a számadási ágak egymásközi tartozásaiból adódó — tétel, amely a városra nézve tulajdonképpen terhet nem jelent.

A kiadási hátralékok még rendezetlen tartozásokat jelentenek és így nagyobbarányú szereplésük nem kívánatos. A városok vagyონmérlegében arányuk mindenesetre általánosságban nem oly mértékű, hogy aggodalomra adna okot. Ismét Budapest vagyónmérlegének kedvező voltát jelzi, hogy kiadási hátralékok csak 7·9%-kal szerepelnek, míg a törvényhatósági jogú városokban a teher 15·2%-át, a megyei városokban pedig 19·2%-át a kiadási hátralékok teszik ki. Az egyéb teher tételekre általánosságban csekélyebb összeg jut. A fővárosban legnagyobb részük az önálló vagyónkezeléső intézmények révén került a vagyónkimutatásba, amelyeknek különféle cél-tartalékjai (értékcsökkenési alap, nyugdíjalap stb.) ezt a tételt növelik.

A Székesfőváros Statisztikai Hivatala a városi kölcsönökre vonatkozó adatokat részletesebb feldolgozásban is feltárta. Az 1933. évi anyag egyelőre csak a fennálló tartozás összegét különbözteti meg a kölcsönfelvétel célja, illetve a kölcsön rendeltetése szerint. A törlesztési és függőkölcsönökre nézve külön táblázat készült.¹⁾

A kölcsönök együttes összegéből Budapestre 366·9 millió, a törvényhatósági jogú városokra 125·8 millió, a megyei városokra 74·9 millió pengő jut. A főváros adatai tehát ebben a tekintetben is kiemelkedőek, de nem nagyobb mértékben, mint a háztartási statisztika egyéb kérdéseinél. Egy főre eső kölcsöntéher nagysága Budapesten 356 pengőt, a törvényhatósági jogú városokban 183 pengőt, a megyei városokban pedig 60 pengőt tesz ki. Vidéki városaink közül Debrecen 350 pengős fejenkénti kölcsönterhe a fővárost közelíti meg, míg Sopronban példának okáért a városi kölcsönök egy főre eső 30 pengős összege ennek tizedrészét sem éri el. A kölcsönösszeg abszolút nagysága tekintetében a vidéki városok közül szintén Debrecen az elsőség, 42·5 millió pengővel, majd Szeged 24·3 millió pengős kölcsönösszege következik. Baja és Sopron törvényhatósági jogú városok ezzel szemben 2·5, illetve 1·3 millió pengővel szerepelnek a kölcsönök statisztikájában. Igen nagy különbségek mutatkoznak a megyei városok tekintetében is. Az élen a kölcsönök összegének abszolút nagysága szempontjából Szombathely áll, (6·4 millió pengővel) majd Eger és Nyiregyháza következnek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a legtöbb esetben a kölcsönök tekintélyes összege kimagasló aktív vagyónnal párosulva jelentkezik s lehet annak következménye, hogy a nagy vagyón jelentősebb kölcsönök felvételét tette lehetővé, vagy esetleg épen a kölcsönökből végzett beruházások tágitották szélesebbre a város vagyónmérlegének kereteit. *Pusztán a kölcsönösszeg nagyságából, — vagy akár annak egy főre eső mértékéből — nem lehet tehát a város eladósodásának helyes avagy káros voltára következtetni.* A kölcsönfelvétel lehetőségét

¹⁾ Lásd a táblázatos rész 180. oldalát. Az 1934. évtől kezdve a hivatal a kölcsönök eredeti tőkeösszegét is hasonló részletezésben kívánja közzétenni és ezenkívül a kölcsönt nyújtó pénztintézet szerint, valamint a kamatláb nagysága szerint is tagolni óhajtja adatait. Az első évben begyűjtött anyag e részletezés céljára még nem bizonyult megfelelőnek.

elmulasztó város esetleg fontos gazdasági, közegészségügyi beruházások végrehajtását mellőzte, míg a nyers adatok alapján eladósodottnak látszó más városunk éppen ez úton szerzett polgárainak jelentős aktív javakat. Természetesen a fejenkinti kölcsönösszeg túlzott magas volta igen sok esetben a terhek viselésének komoly akadályait rejtik magában.

Vidéki városaink egyébként a következőképpen oszlanak meg az egy főre eső kölcsöntéher nagysága szerint:

	Törvényhatósági jogú városok száma	Megyei
10 pengőnél kevesebb fejenkinti kölcsönösszeggel	—	4
10—20 pengő	—	5
20—50 „	1	17
50—100 „	2	9
100—200 „	5	9
200 pengőnél magasabb	2	1
Összesen ...	10	45

A megyei városok közül négy olyan akad (Balassagyarmat, Jászberény, Magyaróvár és Rákospalota) ahol a fejenkinti kölcsöntéher a 10 pengőt sem éri el, míg a másik szélsőséget Szekszárd képviseli 206 pengős fejtálgaggal. Emellett Sátoraljaújhely, Zalaegerszeg, Eger és Szombathely emelkednek ki, legalább részben tehát azok a városok, amelyek a vagyonnak lélekszámhoz mért aránya tekintetében is kimagasló helyzetben vannak.

A következő tábla a kölcsönök rendeltetésére vonatkozólag tartalmaz néhány számadatot, megjegyezvén egyúttal, hogy a részletes táblázatos anyag bővebb felvilágosítással is képes szolgálni.

	Budapest	Törvényhatósági városok ezer	Megyei pengőben	Együtt	%-ban
a) <i>Törlesztési kölcsönök.</i>					
Beruházási célra	316.187	70.135	42.791	429.113	97·8
Pénztári és folyó kiadásokra	—	432	309	741	0·2
Egyéb célra	—	7.089	1.847	8.936	2·0
Összesen ...	316.187	77.656	44.947	438.790	100·0
b) <i>Függőkölcsönök.</i>					
Beruházási célra	37.461	30.456	21.617	89.534	69·5
Pénztári és folyó kiadásokra	13.300	14.964	2.391	30.655	23·8
Egyéb célra	—	2.717	5.992	8.709	6·7
Összesen ...	50.761	48.137	30.000	128.898	100·0
Mindössze ...	366.948	125.793	74.947	567.688	

A hosszúlejáratú kölcsönfelvételek természetesen csaknem kivétel nélkül beruházási célokra szolgáltak. A törvényhatósági városok közül mindössze Székesfehérvárnál találunk 432 ezer pengőt, melynek egy része zárószámadási hiány, másik része pedig köveztvámpénztár hiányának

fedezésére szolgált. Ezeket a kölcsönöket is azonban az illető város alapjaitól vette fel. A megyei városok közül Pápa mutat ki 309 ezer pengős hosszú-lejáratú kölcsönt zárószámadási hiány fedezetére.

Az »egyéb célra« felvett kölcsönök régebbi adósságok konverziójára és értékpapírvásárlásokra szolgáltak. E rovatban foglaltatnak továbbá a kellőképen nem részletezett és az ismeretlen rendeltetésű kölcsönök is.

A függőkölcsönöknél természetesen már jelentékeny rész jutott pénztári hiány fedezése, a folyó kiadások, illetve a forgótőke biztosítása céljából felvett kölcsönökre. Mindamellet meglepő, hogy a beruházási kölcsönök a függőadósságoknál is nemcsak hogy jelentékeny szerepet visznek, hanem 69·5%-os arányukkal a fennálló tőketartozás $\frac{2}{3}$ részét is meghaladják. A folyókiadásokra felvett függőkölcsönök 23·8-kal részesednek. Nyilvánvaló ebből, hogy a magyar városok, mikor hosszú lejáratú adósságok kontrahálására lehetőség már nem volt és költségvetésükből sem tudtak megfelelő összeget kihasítani: égetően szükséges beruházásaikat függőkölcsönök felvétele útján is megvalósították.

